

ТАРАКЛИЙСКИ ДЪРЖАВЕН УНИВЕРСИТЕТ
ОБЩОБЪЛГАРСКИ КОМИТЕТ „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“
НАУЧНО ДРУЖЕСТВО НА БЪЛГАРИСТИТЕ В РМ

БЕЗСМЪРТИЕТО НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ

ТАРАКЛИЙСКИ ДЪРЖАВЕН УНИВЕРСИТЕТ
ОБЩОБЪЛГАРСКИ КОМИТЕТ „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“
НАУЧНО ДРУЖЕСТВО НА БЪЛГАРИСТИТЕ В РМ

БЕЗСМЪРТИЕТО НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ

(Сборник с доклади от Международната научна конференция, проведена на 12 юни 2007 г. в ТДУ по случай 170-годишнината от рождението на Апостола)

*Дар на Българския офис
(АН) от Тараклийския ун-т*

КИШИНЕВ, „SSB“, 2008

РЕДКОЛЕГИЯ: д-р **Иван ЗАБУНОВ**, д-р **Стоян ДЖАВЕЗОВ**,
д-р **Иван СИМЕОНОВ** (отговорен секретар), проф. **Иван**
СТОЯНОВ, д.и.н. **Николай ЧЕРВЕНКОВ** (отговорен редактор)

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

Безсмъртието на Васил Левски / Тараклий. Държавен Ун-т, Общобългарски ком. «Васил Левски», Научно Дружество на българистите в РМ; редкол.: Иван Забунов, Стоян Джавезов, Иван Симеонов, ...; отв. ред.: Николай Червенков. - Чл.: СȘВ, 2008 (Tipogr. «Businesselita» SRL). - 168 p.

ISBN 978-9975-9569-6-3
300 ex.

37.0:94(478=163.2)(092)(082)

СЪДЪРЖАНИЕ

д.и.н. Николай ЧЕРВЕНКОВ. Предговор	5
проф. Иван СТОЯНОВ. Васил Левски и неговото гениално творение – Вътрешната революционна организация	7
доц. Петко ПЕТКОВ. Идеите на Васил Левски за бъдещата българска държава и управление	17
и. с. Дора ЧАУШЕВА. За родното място и семейството на Васил Левски	25
д-р Георги ТРЕНЧЕВ. Васил Левски и Югозападните български земи	35
д.и.н. Николай ЧЕРВЕНКОВ. Васил Левски: връзките му с бесарабски българи	43
гл.ас. Никола КАРАИВАНОВ. Картината на турската тирания в епистоларното наследство на Васил Левски	51
д-р Стоян ДЖАВЕЗОВ. Комитетите „Васил Левски“ – необходимост и традиция	59
д-р Иван ГРЕК. Национално-духовните завети на Васил Левски във връзка с възрожденския процес сред българите в Молдова	69
д-р Иван ЗАБУНОВ. В навечеритето на Освобождението	81
д.и.н. Николай РУССЕВ. Некоторые тенденции в общественной жизни болгарской колонии Шикирли-Китай 1856-1878 гг. (Опыт исторической индукции)	91

Елена РАЦЕЕВА. Културният герой Васил Левски в етнокултурной системе координат подраствающего поколения болгар Молдовы	105
д-р Иван СИМЕОНОВ. Образът на Васил Левски в творчеството на Христо Ботев и Иван Вазов	119
Кирилка ДЕМИРЕВА. Проблеми на (етно)културната идентификация на учениците в процеса на възприемане на историческата личност като художествен образ (въз основа на литературни творби, посветени на Васил Левски)	129
д-р Петър МАШКОВ. Личността на Левски в предмета история, култура и традиции на българския народ	141
д-р Васил КОНДОВ. Две „неочаквани“ форми в писмата на Апостола (Бележки върху езика на Васил Левски)	147
доц. Александър АЛЕКСАНДРОВ. Защо Левски не е светец	153
д-р Васил СТОЯНОВ. С името на Васил Левски	157
д.и.н. Николай ЧЕРВЕНКОВ. Българският възрожденец от Болград Петър Фитов (Ръкопис на книга за него от Соня Краева-Кикименова)	161

ПРЕДГОВОР

Този сборник включва материали от научната конференция „Безсмъртието на Васил Левски“, която беше посветена на 170-та годишнина от рождението на българския Апостол. Тя се състоя на 12 юни 2007 г. в Тараклийския държавен университет и беше организирана съвместно с Общобългарския комитет „Васил Левски“ и Научното дружество на българистите в Република Молдова. Тази проява беше включена в Националната програма за честването на Васил Левски. На конференцията беше прието решение да бъдат публикувани докладите и съобщенията.

В конференцията взе участие представителна българска научна делегация начело с д-р Стоян Джавезов, председател на Фондация „Васил Левски“. Тя имаше възможност да се запознае с първото българско висше учебно заведение извън пределите на България. Специално за делегацията студентите от университета изнесоха концерт от български народни песни и мелодии.

В рамките на пребиваването на делегацията в Молдова тържествено бяха поднесени цветя пред бюста-паметник на Васил Левски в с. Твърдица, Тараклийски район, Молдова, където бяха участниците в конференцията, обществеността от селото и съгрудници на Посолството на България в Молдова. С участието на гостите от България в Българския теоретичен лицей „Васил Левски“ в Кишинев се проведе кръгла маса „Васил Левски и българите в Бесарабия“. Състоя се официална среща на делегацията с Посланика на България в Молдова г-н Николай Илиев и с ръководство на Българската община в Република Молдова.

Същевременно българските учени и общественици посетиха село Паркан в Приднестровието, където се взе решение за поставяне на бюст-паметник на Васил Левски в това голямо българско селище като подарък от Общобългарския комитет и Фондация „Васил Левски“.

По време на срещите с българите от Молдова д-р Стоян Джавезов връчи почетни грамоти на активни пропагандисти на делото на българския Апостол - Иван Забунов, Валентин Кунев, Васил Стоянов, Степан Цолов, Николай Червенков и др.

д.и.н. Николай ЧЕРВЕНКОВ

**ВАСИЛ ЛЕВСКИ И НЕГОВОТО ГЕНИАЛНО ТВОРЕНИЕ –
ВЪТРЕШНАТА РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ**

Иван СТОЯНОВ
ВТУ "Св. св. Кирил и Методий"

Васил Левски, Апостолът на българската свобода, е рожба на историческата действителност и на задачите, които стоят пред българското общество през втората половина на 19. век. Той навлиза в политическите борби за освобождението на България във време, когато различни обществени кръгове разчитат преди всичко на външната помощ и не вярват в собствените сили на българите за решаване на българския национален въпрос. В сложна обстановка на борби между идеи, личности и организации в края на 60-те и началото на 70-те години на 19. век той успява да схване най-вярно историческата повеля на времето. Обосновава своите разбирания за нов тип революционна организация и обединява в името на нейното изграждане и върху нейната идейна платформа революционните сили, както от вътрешността на поробените български земи, така и голяма част от българската революционна емиграция.

Васил Иванов Кунчев - Левски е роден на 6 юли 1837 г. в Карлово, в семейството на Иван и Гина Кунчеви. Първоначално учи в местното килийно училище, а след това в градското взаимно училище. Поради тежкото материално положение на семейството Васил не може да продължи образованието си, а смъртта на баща му през 1851 г. го принуждава да се грижи заедно с майка си за издръжката на близките си. Като послушник при вуйчо си Василий учи в старозагорското класно училище, завършва учредения курс за свещеници, а през декември 1858 се замонашва под името Игнатий.

Макар да се справя добре с новите си задължения, Васил не става ревностен божи служител. През 1861 г. дякон Игнатий се посвещава на борбата за свобода, за което свидетелства самият той: „Аз съм посветил себе си на отечеството си от 61-во (лято) да му служа до смърт и да работя по народната воля.» На 3 март 1862 г. заминава за Белград и постъпва в Първата българска легия. По време на сраженията с турците през юни, когато заедно със Ст. Караджа проникват в белградската Байраклъ джамия, Васил получава името Левски.

След разпускането на легията се завръща в родния град и отново поема службата си в църквата. Известно време пребивава в пловдивския затвор, след това за трети път се отдава на дяконската служба, а през 1864 г., на Великденските празници, окончателно скъсва с монашеството и дяконството.

В периода 1864-1866 г. учителства в с. Войнягово. След това се премества в с. Еникьой, Северна Добруджа. И тук не се задържа дълго. През февруари или март 1867 г. напуска окончателно учителската професия и заминава за Румъния, където се подготвят четите на П. Хитов и Ф. Тотю.

Като знаменосец в четата на П. Хитов В. Левски преминава през цяла България. Включва се в състава на Втората българска легия, но за пореден път изживява разочарованието след нейното разпускане. Заболял тежко, Левски прекарва два месеца в болничното легло. През това време преосмисля изминатия път и породените съмнения в целесъобразността на четническата тактика се превръщат в убеждение, че трябва да се търси нов път за постигане на крайната цел. За това свидетелства писмото му от края на март или началото на април 1868 г. до П. Хитов, в което се казва: „Но пак ви моля и познавам за най-искрен и пръв любимец български, да дойдете при мен или да ви пиша аз какво мисля да правя и ще го направя, ако рече бог с ваше позволение, ако го намерите благосклонно. И ще ви моля да ми позволите, за което, ако спечеля, печеля за цял народ - ако загубя, губя само мене си.» Тези думи на Апостола са доказателство за промяната, която настъпва във вижданията му за начина, по който може да се доведе до успешен край революционната борба на българския народ.

След разпускането на легията Левски заминава за Румъния. Не се присъединява към четата на Х. Димитър и Ст. Караджа, тъй като окон-

чателно се убеждава, че предварителната подготовка е необходимо условие за победата на българската революция. В Букурещ се свързва с Ив. Касабов и дейците на Българското общество. По това време се запознава с Хр. Ботев, с когото живеят заедно от ноември до началото на декември в една изоставена вятърна мелница. Подпомогнат материално от Българското общество, В. Левски започва първата си обиколка из България на 11 декември 1868 г., когато с параход заминава за Цариград. В началото на януари 1869 г. напуска турската столица и преминава през Пловдив, Карлово, Сопот, Казанлък, Сливен, Търново, Ловеч, Плевен и Никопол. На 24 февруари 1869 г. Левски приключва своята обиколка и се прехвърля в Турну Мъгуреле.

След двумесечен престой в Румъния на 1 май 1869 г. Апостолът започва втората си обиколка с изходен пункт Никопол. Сега той е снабден с революционна прокламация и пълномощно, получени от Ив. Касабов. И двата документа, които трябвало да удостоверяват, че Левски не е случаен човек, а изразява мнението на политическа организация, са подпечатани с печат на „Привременното правителство в Балкана». По времето на тази обиколка Левски поставя началото на изграждането на вътрешната комитетска организация. Посещава Плевен, Ловеч, Троян, Карлово, Калофер, Пловдив, Перущица, Пазарджик, Сопот, Чирпан, Ст. Загора и Сливен. Навсякъде създава частни революционни комитети. През втората половина на август той се връща в Ловеч и на 26-и отново се озовава в Турну Мъгуреле. Избирането на този румънски град за основен пункт на р. Дунав не е случайно. Тук живее и работи най-довереното лице на Апостола в Румъния - Данаил Хр. Попов.

След завръщането си в румънската столица В. Левски се включва активно в живота на младата българска емиграция. Заедно с Л. Каравелов участва в създаването на БРЦК. Възприетата от новата организация идея за масово народно въстание, подготвено във вътрешността на страната като основно средство за освобождението на България, явно се налага от опита, извлечен от Левски при двете му обиколки из българските земи.

През почти едногодишния си престой в Румъния Левски непрекъснато работи в интерес на издигнатата нова тактическа линия. Той се стреми да убеди емигрантските дейци, че центърът за подготовка

на предстоящото въстание трябва да се пренесе във вътрешността, там, където ще се лее кръвта, че българите трябва да разчитат на своите собствени сили, а не на външна помощ, че трябва да се скъса решително с необмислените комбинации с балканските страни. Разнобоят в мненията явно е сериозен, което се вижда от едно писмо на Левски, отразяващо идейните виждания на емиграцията в края на 1869 и началото на 1870 г. В това писмо той изрично подчертава, че идва нарочно из Българско (става въпрос за август 1869 г.), за да им представи народното мнение. По-нататък Апостолът продължава: „Помните ли всичките си думи, които аз ги имам и забелязани и срещу които съм противостоял? Като се разгледате в миналото от края на работите си досега във Влашко, кой с кого се е турял на работа, та от кой ден до кой ден е вървяло като жаба през угар, после хайде пък еди-кой си води сръбска политика, та не бива с него да се работи, други руска, трети турска, ето ти обнародване във вестниците, ту тоя оногози, онзи тогова... Аз при тия комедии в година време донейде стоях да гледам и казах ви няколко пъти нямаме хора във Влашко и станах, та си дойдох в България.»

Разочарован от емигрантските кръгове, Левски напуска Букурещ и на 27 май 1870 г. се завръща в България. За столица на Вътрешната революционна организация той избира Ловеч, а комитетът в този град е обявен за БРЦК. В запазената документация и в печата на организацията той е наричан още Привременно правителство в България.

В продължение на цели две години В. Левски изгражда стройна система на революционната организация, подчинена на една цел - подготовка на българския народ за решителна разправа с вековния потисник. Тази система включва стотици селски и градски частни комитети, обединяващи в себе си представители на всички социални групи на българското общество. Той единствен от „четиримата големи» на българската революция достига до прозрението, че в подготовката трябва да бъдат привлечени и чорбаджиите. Техните средства се оказват особено нужни за материалната осигуреност на предстоящото въстание. Първоначално Левски предвижда получаване на тези средства по доброволен начин, но за тези, които отказват да подкрепят народното дело, той въвежда революционен терор. В писмо до сливенци от юли 1871 г. той дава конкретни указания по този

въпрос. „Туряме се вече да търсим пари под какъвто начин можем... Вижте чрез вашите тайни юнаци за пари... чорбаджиите изедници и ненародни, които не искат да вземат участие в народното дело, а предават - трябва да се убиват с време.»

Наред с организационното укрепване и доизграждане на Вътрешната революционна организация, през втората половина на 1870 г. Левски съсредоточава своето внимание и върху изработването на проектоустава на организацията. Проектоставът, наречен „Наред на работниците за освобождението на българския народ», е завършен през август - септември 1871 г. Основната задача, която поставя Левски в този документ, е „с една обща революция да се направи коренно преобразование на сегашната държавна деспотско - тиранска система и да се замени с демократска република (народно управление).» Републиканските си настроения Апостолът защитава още по-ясно в дописката до в. „Свобода», в която изрично се подчертава: „И ние сме хора и искаме да живеем човешки: да бъдем напълно свободни в земята си, там, гдето живее българинът - в България, Тракия и Македония. От каквато и народност да живеят в този наш рай, те ще бъдат равноправни с българина във всичко. Ще има едно знаме, на което ще пише: „Свята и чиста република».

В „Наредата» Левски посочва и необходимите средства за осъществяване на революцията, а именно: организация, хора, пари, оръжие и други бойни потреби. Върховното ръководство принадлежи на Централния комитет, който се избира „по съгласието на по-голямата част от българския народ». Участниците в комитета имат точно определени задължения, а решенията се вземат от мнозинството. „Наредата» изключва категорично самовластието и едноличната диктатура.

Проектоуставът е едно забележително постижение на българската революционна демократична мисъл. Той разкрива по неповторим начин прозорливостта на В. Левски, който изгражда и организацията и „Наредата» с вяра в силите на народа и в революцията като единствено средство за освобождението на България.

Наред с работата си по изграждането и укрепването на Вътрешната революционна организация Левски води оживена полемика на няколко фронта. Преди всичко той се стреми да убеди старите войводи П. Хитов и Ф. Тотю, че възприетата от тях линия на търсене

съдействие от страна на Сърбия е погрешна. Дейността им във отредите на организацията не помага, а вреди на делото. Поради това Левски изрично заявява на П. Хитов: „Всички войводи трябва да си бъдат в Българско, щото извън носят вреда, а не полза.»

Срещу идеята за единодействие със Сърбия Левски издига идеята за независимост на българското движение, за превръщането му в равностойна на сръбската държава сила, за преговори на равни основи. Първоначално, докато движението е още слабо, той отхвърля всякакви проекти за контакти със Сърбия. „Чак тогава - пише той - когато съберем и четиритях краища на Българско в едно и направим прописът си, та да видим какво имаме пред нази, чак тогава за хора да пратим в Сърбия е лесно. И тяхната работа с две думи ще се извърши, ако сръбското правителство говори истинно. Ако ли мисли то с комедии да постига целите си, т. е. с лъжи и предателства... па тогава ще отсвирюваме.»

Тези свои мисли за сръбско - българските отношения Левски развива още по-обстойно в писмо до П. Хитов от 1871 г. С една изключителна фраза той показва на стария войвода, че българското движение е станало самостоятелно и независимо и че никой не може да го отклони от този път. „Ако е за Българско, то времето е в нас и ние сме във времето. То нас обръща и ние него обръщаме. А колкото за извън Българско, днес не даваме ухото си на никакви техни обещания.»

В. Левски не е против съюзяването на балканските народи срещу общия противник, но той държи неотклонно на равнопоставеността на евентуалните съюзници. Ето защо, вместо със сръбските националисти, той препоръчва единодействие с черногорците, тъй като „тяхната и нашата цел е една - народно управление». Във вижданията си за взаимоотношенията между народите на Балканския полуостров Левски достига и до идеята за балканска република. За разлика от Каравелов, той разбира, че съществуващото положение в Европейския югоизток не позволява изграждането на една балканска федерация. Поради тази причина идеята за федерацията при него стои на по-заден план. Левски съзнава необходимостта от пълното изравняване на българския народ с останалите балкански народи и едва след това на дневен ред може да дойде и въпросът за обединението.

В. Левски отговаря решително на критиката, отправена срещу него от онази част на българската емиграция, която се противопоставя на Каравелов и която обвинява вътрешните дейци, че се водят изцяло по неговия ум. Като отхвърля това обвинение, Апостолът категорично заявява: „Приписвате ми, че уж от него (Каравелов) чакаме програма, закони, печати и не знам какво си. С една дума, от него са вода. Отворете си очите хубаво в писмата ни по кой ред искаме тия работи, по и от кого и да било там от вас по одобрението само на Каравелова, Ценова, Райнова, Живкова, Кършовски и от Д. Хр. Попова ли или по одобрение на тукашното ни вишегласие, па тогава да се върнеха и да се напечатат. Тъй къоравата недейте стъпва и да дрънкате, че тука в Българско ви бележим вашите работи като убийство за народа ни.» Макар да поддържа Каравелов, Левски подчертава своята самостоятелност и указва категорично, че Вътрешната революционна организация е независима от каквито и да са външни влияния. Тя се ръководи от разбиранията на Апостола, а решенията си винаги приема чрез вишегласие. Разбира се, макар да държи на независимостта, Левски, по тактически съображения, се съобразява донякъде и с БРЦК в Букурещ. Доказателство за това е приемането от негова страна на двамата помощници - Д. Общи и А. Кънчев, изпратени му от Букурещкия български революционен център.

Към края на 1871 г. изградената Вътрешна революционна организация е единствената реална сила, способна да постави на дневен ред българския въпрос. Идеята ѝ платформа, разработена от В. Левски, е забележителна с гениалността в прозренията на нейния създател. Така той единствен между „големите» в революционното движение предвижда зимата като най-удачен сезон за началото на българското въстание. Трудните условия ще затруднят редовната турска армия и ще дадат възможност за бърз и сигурен успех на българите. Във въстанието трябва да участва целият български народ - само по този начин, според Левски, може да се осигури крайната победа. При това той категорично отхвърля мечтанията на отделни групи за помощ от Русия. Като разяснява правилно политиката на руския царизъм, Апостолът подчертава, че провокираното през 1867 г. революционно движение в България било в изгода единствено на Русия. Във връзка с това той предупреждава Ф. Тотю и другите дей-

ци, че трябва добре да се поучат от уроците на миналото: „Цели сме изгорени от парене - пише Левски - и пак не знаем да духаме.»

Конструирал по един неповторим начин Вътрешната организация, изяснил в детайли пътя на предстоящото действие, Левски е категоричен в начертанията си по въпроса за бъдещето на освободена България. Тя ще бъде „чиста и свята република», в която „българи, турци, евреи и пр. щат бъдат равноправни във всяко отношение, било във вяра, било в народност, било в гражданско отношение, било в каквото било. Всички щат спадат под един общ закон, който по вишегласие от всички народности ще се избере».

Сидейните си виждания създателят на Вътрешната революционна организация се издига като най-значимата фигура на българската национална революция. Реализмът в неговите предначертания, почерпан от отличното познаване на българската действителност и всички аспекти на Източния въпрос, се съчетава по един забележителен начин с постиженията на европейската прогресивна политическа мисъл. По този начин Левски издига революционно - демократичните идеи до степен, от която може да започне конкретната им реализация.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андонов, Ив., Из спомените ми от турско време, ч. I, Пловдив, 1927.
2. Бурмов, Ал., Формирането на Васил Левски като революционер. - в: Избрани произведения, т. 2, С., 1974.
3. Васил Левски. Документално наследство. Под ред. на Кирила Възвъзова - Каратеодорова, Здравка Нонева, Виктория Гилева, Николай Генчев, С., 1973.
4. Васил Левски и неговите сподвижници пред турския съд. Документи из турските архиви. Под ред. на Ал. Бурмов, С., 1952.
5. Васил Левски 1837 - 1987. Изследвания, С., 1987.
6. Гандев, Хр., Васил Левски. Политически идеи и революционна дейност., С., 1946.
7. Генчев, Н., Левски, революцията и бъдещия свят., С., 1973.
8. Заимов, Ст., Васил Левски, С., 1895.
9. Кондарев, Н., Васил Левски. Велик революционер - демократ., С., 1972.
10. Косев, Д., Към историята на революционното движение в България 1867 - 1871 г., С., 1958.

11. Стоянов, З., Васил Левски /Дяконът/. Черти от живота му., Пловдив, 1883.
12. Страшимиров, Д., Васил Левски. Живот, дела, извори., т. I, С., 1929.
13. Страшимиров, Д., Комитетско десетилетие 1866 - 1876 г. - в: Сб. България 1000 години /927 - 1927/, т. I, С., 1930.
14. Унджиев, Ив., Васил Левски, С., 1947.
15. Шарова, Кр., Към историята на българското освободително движение през 1869 г. - в: Сб. В чест на проф. д-р Хр. Гандев., С., 1985.

**ИДЕИТЕ НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ
ЗА БЪДЕЩАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА И УПРАВЛЕНИЕ**

*Петко Ст. ПЕТКОВ
ВТУ "Св. св. Кирил и Методий"*

Поставеният проблем не е нов в българската историческа литература¹. Но целта на настоящата публикация не е да "открива" непознати истини за идейните възгледи на Васил Левски, а да покаже актуалното значение на някои от основните му държавоустройствени и управленски принципи и идеи днес.

Идеите на Левски за бъдеща свободна България ясно са изразени в основния му програмен документ – "Наредата на работниците за освобождението на българския народ" от 1871 г.: „с една обща революция да се направи коренно преобразование на сегашната държавна деспотско-тиранска система и да се замени с демократска република (народно правление)...”² Но републиката за Левски е идеал и цел не сама по себе си, тя винаги е тясно свързана с политическата демокрация, с широките права на личността; Левски никога не обозначава идеала си за бъдещо държавно управление само като република, а винаги уточнява: „демократска република” или „свобода и чиста република”. Трябва да признаем, че през 128-годишната си история Третата българска държава никога не е била такава „демократска република”, каквато я виждаше и желалше Левски. Затова в този конкретен смисъл заветът на Левски да изградим българска държава, която не само да е модерно устроена, но и демократично да се управлява, остава актуален.

Демократизмът на Левски се открива както в документалното му наследство, така и в практиката по създаването и функционирането на Вътрешната революционна организация. Не само на думи – в писмата си и в “Наредата” – той се обявява за спазване на основните демократични принципи, за вземане на всички решения с „вишегласие”. Изграждайки революционната организация, той на практика показва на сънародниците си как би функционирала бъдещата демократична българска република – всички въпроси се обсъждат колективно и открито, а решенията се вземат с мнозинство и са задължителни за малцинствата (независимо какви са те – социални, етнически, религиозни). Строгото спазване на „законите, приети по вишегласие” на Левски разглежда като основна предпоставка за нормалното функциониране на комитетите в България, сиреч на новата българска държава, чийто прототип е революционната организация. Затова той създава и специални органи, които да следят и да контролират спазването на „устава”, а с личният си пример дава неопровержими доказателства за висока гражданска и политическа отговорност.

„Не ще бъде така в наша България, както е в Турско сега... Всички те народи ще живеят в нея под едни чисти и святи закони, както е дадено от Бога да живее човекът. И за турчинът, и за свреинът и пр., за всички еднакво ще е, само ако припознаят законите равно с българинът. Така ще е в наше Българско...”³. Цитираният основен политически възглед на Левски като че ли изглежда осъществен в управленската практика на българската държава през последните седемнадесет години. Не трябва да се забравя обаче истинският смисъл на завета – толерантен е силният, слабият не може да бъде толерантен, той е зависим.

А силата на българите от Кубратово време е в единството им. И това отношение Левски е дал блестящ пример за подражание. Единственото от основанията за огромното му политическо величие е именно умеността му да събира българите, дори когато имат различни политически идеи и нееднакви тактически подходи към постигането на общите цели. Независимо от това как днес е представен в науката и литературата старият историографски спор по въпроса къде, когато и от кого е създаден Българският революционен централен комитет (БРЦК) като ръководен орган на Вътрешната революционна организация (ВРО), факт е, че в периода от есента на 1869 г. до

обединително събрание 29.IV. – 4.V. 1872 г. функционират два революционни центъра: Вътрешен, ръководен от Левски и включващ изградената от него революционна мрежа от комитети, имаща и свое „Привременно правителство” или „ЦБРК в Българско”, и Емигрантски, наричан най-често БРК или БРЦК, начело с Л. Каравелов в Букурещ. Но действията на двете революционни крила не са единни, те нямат общи програмни документи. Обединението се осъществява на свиканото по предложение на Левски Общо събрание през пролетта на 1872 г., когато гениалният организатор на българската революция дава личен пример за това как в името на голяма политическа цел може и трябва да се прави компромис с някои лични възгледи. Известно е разбирането на Левски за това, че центърът на революционната организация трябва да е „навсякъде и нийде”, т.е. тайно където, но в „Българско”. Знае се, макар да не се споменава често, че Л. Каравелов (за разлика от Левски) не понася да е „втори”, а превъзврянето му в България като председател на централния комитет (ако се спазва първоначалния замисъл на Левски ЦБРК да е в Българско) трудно би се реализирало. Затова в името на обединението на вътрешните комитети с емигрантските в името на окончателното оформяне на единната революционна организация с общ устав и програма Левски отстъпва – Каравелов е избран за „главно лице” на БРЦК, чието седалище по подразбиране е в Букурещ, а Левски запазва контролните си функции над ВРО като „главен апостол на цяла България, Тракия и Македония”, независимо че е просто един от членовете на БРЦК, той дори не е заместник-председател.

Ако българските партийни лидери от 1879 г. до днес имаха пред очи този пример на целенасочена и националнооправдана политическа гъвкавост, може би щяха да съумеят да направят далеч по-малко незначителни компромиси с неособено оригиналните си идеологии и да надделеят над партийния си инат в името на нещо несъмнено по-важно – общобългарското добруване. Защото, както казваше Левски, „всичко се състои според нас в нашите задружни сили”. „Братя, възобновлението на нашата славна (преди) държава, отърванието ни от проклети агаряни, за да си добие първата чест и слава нашето мило отечество Българско, най-после да бъдем равни с другите европейски народи, зависи от нашите собствени задружни

сили. Като е тъй, вам надлежи да се покажете достойни, верни и неустрашими във всяко отношение. Дързост, братя, и напред!... Само умно работете"⁴. На този аспект от идеите на Левски почти не се обръща внимание, а той е особено актуален днес, когато вече сме част от „голямото европейско семейство”. В цитирания откъс ясно личат две основни идеи – освобождението от османското иго не е самоцел, то има смисъл само ако турската деспотия бъде заменена с българска демокрация; и второ – стремежът към Европа, който е важна част от българския национален идеал, е не просто за „членство” в европейското семейство, а за равноправно партньорство с европейските държави.

Един от актуалните завети на Левски е свързан с неговото отношение към „другия”, инакомислещия: „Брате, тамкашните ви работи като ме смутиха и за мен друго нямаше какво, защото аз там между всички ви бях най-простият и с думи не можахме да се разберем. Тогава моят път беше да си се върна в Българско и да си работим както ни стига умът, че от вас комуто се хареса да върви с нас, той ще ни се обади и ний ще го приемем"⁵. Такова е разбирането на Левски след почти деветмесечния му престой сред емигрантите в Румъния (26.VIII.1869 – 27.V.1870 г.) за техните „криволици” или „неразборни”. Няма упреци и обидни квалификации, няма самоизтъкване, макар че в същото писмо е отбелязано, че оттук насетне „който иска да върви с нас, той трябва да ни се забележи и законно да дойде при нас”. Левски е оставил вратата отворена, именно защото високо цени революционната емиграция и всеки един член на организацията, който желае да работи за общото дело, чийто център очевидно е в Българско. Откъсът е показателен и за незавършилия историкографски спор за ролята на емигрантския т. нар. БРЦК спрямо ВРО в периода 1869 – 1872 г. От документа ясно личи, че през 1870 – 1871 г. Левски работи самостоятелно „в Българско” – „както ни стига умът”, а не под ръководството и напътствията на букурещкия БРЦК, с чиито членове той има съществени идейни различия по важни въпроси на революционното движение⁶.

Известна е възискателността на В. Левски към комитетските работници, при това тя винаги е предшествана от висок личен пример. След като приемаме по аналогия много от идеите на Левски за уст-

ройството и дейността на ВРО като показателни за устройството и управлението на новата българска държава, то и в този случай можем да допуснем, че ако беше доживял възстановяването на българската държава, Апостолът щеше да е изключително възискателен към качествата на новите български управници. „Водителите на тая работа трябва да са опознали до тънко човеците..., в какво са добри, в какво не, где стоят техните слабости, щото да им се не дава да паднат в тях и да се не увреждат!... На такива хора дай работа, които са разсъдителни, постоянни, безстрашливи и великодушни!”⁷ Друг въпрос е как, ако беше доживял възстановяването на българската държава, Левски щеше да намери и шестима министри българи, които да са едновременно „разсъдителни, постоянни, безстрашливи и великодушни”.

„Ръката си подаваме всекиму, който желае да пролива кръв с нас за живот и свобода човеческа... Ний днес искаме да се освободиме и простираме им ръката си за помощ от каквото могат да ни помогнат... Ако ли не, то ще търсим на друго място. Ако ли отнийде няма помощ за българинът, то работата си ни е пак работа”⁸. Този аспект от идеологията на Левски не винаги е разбран правилно. Някои дори стигат до напълно погрешния извод, че той е бил против привличането на външни съюзници за постигане на политическите си цели. Тук според мен става дума за един особено важен принцип, който Левски наследява от помъдрелия в края на живота си Георги Раковски, но самостоятелно го доразвива – принципът за самостоятелност на българските политически действия (лични и общи). Това убеждение на Левски е свързано по много съществен начин с либералното разбиране на свободата като ценност и добродетел, която трябва да се извоюва и изисква лични усилия и лични жертви; тя не е свобода, щом е подарена от славянски „роднини”, камо ли ако е продадена от евроатлантически „доброжелатели”.

„Централний Български Революционен комитет счита за своя дължност да яви и покани всякого българина, бил кой бил и где бил, да вземе участие в него”⁹. Този основополагащ политически възглед на Левски, заимстван също от зрелия Г. С. Раковски, бих нарекъл принцип на партийната недостатъчност. За разлика от силните в перото Любен Каравелов и Христо Ботев, като революционер-прак-

тик В. Левски (както и Г. Раковски) не изключва никого по догматични, идеологически, политически или други причини от движещите сили на българската национална революция. Много преди партийните лидери на следосвобожденска България Апостолът е знаел, че големите задачи на българите – пълно национално освобождение, извоюване на държавен суверенитет и цялостна модернизация – не могат да се решат със скромните сили на една партия, пък била тя и „народна“, „демократична“, „антифашистка“ или „антикомунистическа“. Ако този завет на Левски не беше забравен толкова скоро след възстановяването на българската държава (всъщност още в хода на Учредителното събрание в Търново през 1879 г.¹⁰), в историческия път на българите през последните 128 години нямаше да има толкова чести и резки спадове, а сътресенията, нанесени ни от чужди сили, щяха да бъдат по-лесно преодолими. Да се разбира и помни този завет на Левски е особено важно днес, когато към традиционните оправдания на партийните щабове за получаване и задържане на властта на всяка цена се добавят нови „европейски“ аргументи.

Много често суровата строгост на Левски се преувеличава, някой дори си въобразяват, че голямото му влияние сред българите съдържало на „сплашване“. „Ако някой от влиятелните българи или войвода, подкупен от чуждо правителство или от друго частно лице поиска да ни пречи в работите под какъвто начин и да било, такъ ще се счита за неприятел и ще се наказва със смърт“¹¹. Цитираното разбиране на Левски също е обусловено от доброто познаване на народните нрави и преобладаващите нагласи в егалитарното българско общество. Не трябва да се забравя, че от всички революционни дейци Левски единствен постоянно се стреми и успява да бъде най-дълго сред народа, за който работи. Г. Раковски емигрира в края на Кримската война и повече никога не се завръща в България. Л. Каравелов тръгва за Русия през 1857 г. и се връща в Родината с победоносните руски войски след две десетилетия. Хр. Ботев също е предимно в емиграция, от 1867 до 1876 г. Познаващ добре неволите, тревогите и изкушенията на българите, Левски не случайно е предвидил най-строго наказание за всякакви корупционни мотивирани действия. А безупречните наказателни акции на „Тайната полиция“ наистина са имали респектиращо въздействие и превантивно значе-

ние. И тъй като българите не са се променили много откъм нагласата си за поддаване на всевъзможни материални изкушения, считам, че и този политически принцип на В. Левски е изключително актуален днес и трябва да е важна част от съвременния български идеал. А тези, които прилагат принципа на суровото, но справедливо наказание, трябва да са толкова безупречно честни и безкористни, колкото самият Апостол, отчитал и най-скромните приходи и разходи на народните пари в тефтерчето си¹².

Какъв е смисълът да спомняме Левски днес? Не трябва да го търсим само и единствено в тогавашните му високи политически постижения, превърнали един народ от поданици в организирани борци за национална свобода и социални правдини. Левски днес ни е нужен с несбъднатите си мечти, с неосъществения си идеал за „чиста и свята република“, за истинско, а не формално „народно правление“. Левски ни е нужен не с „революционния терор“, който дори уважавани историци му приписваха заради решителното му и безкомпромисно отношение към враговете на българския народ. Апостолът ни трябва с уникалните си качества, които ще са ни изключително необходими в новия ни европейски дом – умереност в приказките и решителност в действията; способност и стремеж към събиране, а не към разделяне и противопоставяне на българите; християнска смиреност, но и последователност в преследването на целите; уважение към другия („бил кой бил“ – турчин, циганин, еврей, французин), но не с цената на самоунижение и самоподценяване; физическа издръжливост, търпение в името на кауза, а не заради оцеляване; Любов към Живота, разбиран като съвкупност от духовни добродетели и ценности, а не само като материално благосъстояние; стремеж към достойно съжителство с европейските народи, но не за да сме в обкръжението им, а за да „блести наше Българско“ със собствена светлина като една от най-ярките звезди на европейския небосклон.

БЕЛЕЖКИ

¹⁰ Н. Генчев, Васил Левски. С., 1987; Цв. Павловска, „Вярвам в Републиката...“. Съвременният републиканизъм в епохата на Българското възрождане. С., 1999; П. Ст. Петков, Идеи за държавно устройство и управление в българското общество 1856-1879 г. В. Търново, 2003.

² Васил Левски. Документално наследство. (ВЛДН) С., 1973, с. 110-111.

³ ВЛДН, с. 86 (Образец на заплашително писмо до чорбаджиите за набиране на средства, 1870 г.).

⁴ ВЛДН, с. 153 (Писмо на В. Левски до новопосветени дейци в комитетското дело, 19.II.1872 г.).

⁵ ВЛДН, с. 101 (Писмо на В. Левски до Ив. Кършовски, 20.VI.1871 г.).

⁶ П. Ст. Петков, Историята като полифония. Изследвания по нова история на България (От Българската завера 1835 до Крайовския договор 1940 г.). Университетско издателство "Св. св. Кирил и Методий", В. Търново, 2005, с. 67.

⁷ ВЛДН, с. 215 (Писмо на В. Левски до Л. Каравелов, 16.IX.1872 г.).

⁸ ВЛДН, с. 193-194 (Писмо на В. Левски до Л. Каравелов, 25.VII.1872 г.).

⁹ ВЛДН, с. 120 (Писмо на В. Левски до Евлогий или Христо Георгиеви, 6.X.1871).

¹⁰ П. Ст. Петков, Историята като полифония..., с. 194-197; 264-265.

¹¹ ВЛДН, с. 115 (Из „Нареда...; Наказателен закон“).

¹² ВЛДН, с. 247-269 (Личният бележник, джобно тефтерче на В. Левски)

ЗА РОДНОТО МЯСТО И СЕМЕЙСТВОТО НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ

Дора ЧАУШЕВА

Национален музей "Васил Левски" – Карлово

Карлово, родният град на великия Апостол на свободата Васил Левски, е разположен в северната част на Карловската котловина, наричана в миналото Стрямска или Гьопса.

«Разположението на Карлово е много красиво, както и балканското дефиле, водещо за Троян, изпълнено с водопади и заснежени полета и е твърде романтично. Градчето е разположено точно при изхода на това дефиле и неговото благосъстояние е обосновано в голяма степен от пълноводната река Сушица /Стара река/» – пише Феликс Каниц.

Тук се откриват следи от живот още от времето на новокаменната епоха. По-късно тези земи се населяват от тракийските племена на одриските царе. Периодите на римското владичество и късната античност се характеризират с мащабно строителство в цялата Карловска долина на пътища, пътни съоръжения, крепости. Северно от Карлово е минавало трасето на Подбалканския римски път, свързващ Черноморието със Сердика. За охрана на този път и на селищата, разположени в близост до него са построени много крепости като Карловското кале, Сушицкото кале, което е продължило да изпълнява функциите си и през XII-XIV в.

През Средновековието в близост до днешно Карлово са съществували няколко селища. Едно от тях се е намирало източно от града и вероятно е средновековната българска Сушица. В западната част на Карлово е открит средновековен некропол. До самия Балкан

на десния бряг на Стара река се е намирал средновековният български манастир "Св. Спас". През XIII век тези земи са част от родовите владения на тримата български боляри Смилец, Войсил и Радослав. Те често стават арена на войните между България и Византия.

През 70-те години на XIV в. Карловската долина е завладяна от османските турци. Този нов период от историята на района е свързан с възникването на Карлово като наследник на средновековните български селища и крепости, съществували в околността. В края на XV в. султан Баязид II дарява на османския военачалник Карлъ Лала бей с. Сушица и принадлежащите му земи като феодално владение. През 1485 г. той построява с материали от разрушения манастир "Св. Спас" Куршум джамия, която е най-старият архитектурен паметник в града. Дошлите турци се заселват в старата Сушица, която се нарича касаб /град - административен и стопански център/, а българското население е изтласкано на юг от Куршум джамия, където възниква българската Шахън махала.

Името Карлово се налага постепенно в по-късно време, и вероятно произлиза от фамилното име на Карлъ бей: Карлъ ова - земя на Карлъ.

Врх на своя икономически и духовен разцвет градът достига в периода на Възраждането. В Карлово е имало около 25 воденици, чаршия с около 450 дюкяна, масивни маази, часовникова кула, Хан хана, чешми, мостове.

Специфичните природни дадености - близостта на Стара планина и недостигът на обработваема земя, отдалечеността от големите търговски пътища и статутът на вакъф предопределят развитието и възхода на занаятчийството. Суровата необходимост, предприемчивостта и упоритостта на българското население предизвикват проявата на богата творческа инициатива в развитието на различни занаяти. Карлово скоро става "един от най-ръкоделните градове в Турско" - пише д-р Ив. Богоров.

За стопанския живот и населението на Карлово най-голямо и особено значение има гайтанджийството. По производство на гайтан Карлово държи първо място в Турската империя. Всеки три месеца градът изнася по 150 товара гайтан, което прави 60 000 оки /1 ока е малко повече от 1 кг./ гайтан годишно. От общия брой чаркове, който

то в цялата област заедно с Габрово достига до 5000, само в Карлово работят 2000 чарка. Добрите условия за обработване на кожи, наличието на големи количества суровина и добри пазари предопределят големия подем в развитието на кожарството още през XVI в. Значително широко развитие в Карлово получават платнарството, басмаджийството и бояджийството, чиито произведения завладяват почти всички пазари на Балканския полуостров през XIX в. Преди Освобождението в Карлово има 40 леярски работилници, в които се леят големи количества пиринчени /месингови/ пръстени и дивити /мастилници/. Това е единственият център, който снабдява с такива стоки цяла Тракия, Северна Македония и Одринско. Във връзка с производството на маслодайната роза, което в Карлово държи първо място, се развиват медникарството и казанджийството. Заедно с другите подбалкански градове Карлово става един от важните центрове за изработване на изделия от кована мед. Местните майстори се отличават с художествен усет и произвеждат почти всички медни домакински съдове, които през XIX в. наброяват 47 вида. В Карлово единствено в района на Пловдивско, а може би и в България, работят и след Освобождението четири дюкяна за изработване на павури /малки съдове от калай за ракия/. В града има голям брой папукчий /майстори на обувки, чехли, пантофи/, които изнасят стоката си и по големите пазари на Турската империя. Не е малък броят на дюлгерите, железарите, стъklarите и производителите на барут. Златарските произведения на тукашните майстори са продавани и на големия панаир в Узунджово.

За голямото множество занаяти в Карлово съдим и от общия брой еснафски сдружения в града, който през 1829 г. възлиза на 24.

Отглеждането на розата и производството на розово масло играят значителна роля в стопанското минало на Карлово. Засаждането на маслодайната роза, пренесена тук от Казанлъшко, започва преди повече от 300 години. "В Карлово, бележи Р. Попович, имат доволно трендафилови градини, а от цвета им изваждат доволно масло, което се разнося по Европа". През 1849 г. производството възлиза на 180 000 мускала, а през 1852 г. - на 300 000 мускала, или 1500 кг. масло.

Растящият интерес към розовото масло става причина розата да стане тук основна култура. Голяма част от готовата продукция се

изнася във Франция, Англия, в Цариград и др., което е доказателство за превъзходните качества на карловското розово масло.

През 60-70 години на XIX век в Карлово си пробива път манифактурното и фабричното производство. Иван Грозев открива модерна текстилна фабрика, а Иван х. Димитров първата тютюнева фабрика в града. Издигат се едри търговци, чийто периметър на търговия се разширява. Пулиеви, Георгиеви, Гешови, Хаджидимитрови, Хадживълкови – имена на търговски фамилии и фирми, които наред с Османската империя, с Влашко и Молдова, търгуват вече Русия, Австро-Унгария, Германия, Франция, Италия, Англия и др. Разширява се номенклатурата на изнасяните стоки, главно произведения на карловските занаятчии и земеделци. Търгуват се големи количества гайтани, розово масло, платна, обработени кожи, памук, коприна, анасон, вълна, аби, шаяк, дрехи, басми, железария, стъкла, бои.

Икономическият растеж привлича в Карлово много българи от околните села, които увеличават българското население. Издига се имотното състояние на част от градското население, променя се начинът му на живот и се повишава неговото самочувствие. Упорити и предприемчиви в различни клонове на стопанството, карловци проявяват голяма инициативност и в областта на просветата и културата.

В средата на XIX век построяват две големи църкви – “Св. Николай” и “Св. Богородица”. Участват в движението за църковна независимост – борят се за отстраняване на пловдивския владика Христо Сант, изхвърлят името на гръцкия патриарх от богослужението, дори изгарят “афоризмота на гръцката патриаршия” на голямо тържество в църквата “Св. Николай” през 1861 г.

Като се удивлява на църковната ревност на съгражданите си които поставя по-високо от жителите на всичките близки села и градове, включително и Пловдив, Райно Попович бележи и голямото им “честолубие, що имат към учението”. На тази любов към просветата, тясно свързана с развитието на занаятите и търговията, градът дължи своя голям културен подем, който му отрежда предно място в просветното дело през Възраждането.

Първите и най-ранни данни за книжовността в Карлово се отнасят към XVII в. По това време в града като учител и “изкусен книжов-

ник” работи поп Аврам Димитриевич. Неговите преписи на църковни книги, най-ценният, от които е сборникът, наречен поп Аврамов, разкриват качествата му на добър художник и краснописец.

Училището в Карлово възниква около 1810 г. Епоха в образователното дело в града е дейността на учителя и преводача Райно Попович/1773 – 1858 г./, най-ярката фигура в духовното възраждане на Карлово. Привърженик на взаимноучителната метода, той създава елино-българско училище. Получил голяма популярност на изтъкнат учител, при него се обучават редица видни възрожденски дейци и бъдещи революционери от цялата страна. През 1836 г. карловци построяват нова сграда за взаимното училище, а през 1871 г. отваря врати просторното петокласно училище.

Други видни учители в града са Брайко х. Генов /1814 – 1865 г./, който пръв в България събира гатанки, песни и пословици; Христо п. Василев /1818 – 1878 г./, учител, преводач, основател на девическото училище в Карлово през 1846г., Матео Тангилов /1830 – 1877 г./, Евгения Бояджиева /1850 – 1912 г./ и др.

Карлово е роден град и на д-р Иван Богоров /1818 – 1892 г./ – публицист, преводач, издател на първия български вестник “Български орел” от 1846 г. Бележитият учител, книжовник, публицист и общественик Ботьо Петков /1815 – 1869 г./ – бащата на великия поет и революционер Христо Ботев – също е роден в Карлово.

На 11 май 1861 г. карловци основават Читалището в града, което още от самото начало става средище на просвета и революционни идеи. Безспорен принос в духовното пробуждане и развитието на девическото образование в града има Женското дружество, създадено на 14 септември 1869 г. Развитието на обществения дух и жаждата за образование извикват за живот нова организация в Карлово – Ученолюбивата дружина, създадена на 1 март 1870 г. Членовете на дружината развиват широка обществена дейност, организират първите театрални представления в Карлово, приходите от които изцяло са за издръжка на училищата. Голяма част от членовете на Ученолюбивата дружина стават членове на революционния комитет, основан от Васил Левски.

През XIX в. карловци участват във всички опити за освобождението на България и на други народи: Браилските бунтове /1841 – 1843 г.,

Белградските легии /1862 г. и 1867 г./, четите на Панайот Хитов /Филип Тотю /1867 г./, на Хаджи Димитър и Стефан Караджа /1868 г./, на Христо Ботев /1876 г./, Карлово е едно от първите селища, влезло в обсега на Вътрешната революционна организация на Васил Левски. По време на втората си обиколка през 1869 г. в местността „Млати шумка“ Апостола създава революционния комитет в града. Съзнаването на Карловския революционен комитет, ушито по лични указания на В. Левски, е обявено въстанието в Панагюрище в бунтовната 1876 г. Карлово не взема участие в Априлското въстание, но своята кървава дан за свободата то дава през юли - август 1877 г. периода, наречен „Страшното“, когато в зората на Освобождението са избити над 800 карловци.

В този град, във време на възрожденски подем, се ражда на 6/юли 1837 г. Апостола на свободата Васил Левски. Той е потомък на двата големи и достойни карловски рода – Кунчеви /по бащина линия/ и Караиванови /по майчина/.

Бащата на Левски Иван Кунчев е роден около 1808 г. Занимава се с бояджийство. Обича професията си и с много упорит труд става известен занаятчия в Карлово и района. Известен като справедлив, честен и отзивчив човек сред съгражданите си. Обичайки българската просвета и книжовност, той е спомоществовател на изданието на „Христоитията“, преведена от Райно Попович, и на „Александрията“ – превод на Христо поп Василев.

На 26 години се жени за Гина Караиванова. Родена около 1817 г. в заможния род на Караивановци, тя е едва 15-годишна, когато влиза за като невеста в дома на утвърдения вече в бояджийския еснаф Иван Кунчев. Свикнала с домашната работа още в бащиния си дом, Гина поема не само грижите по къщата и семейството, но помага ежденно и на мъжа си в бояджийството.

В семейството на Гина и Иван Кунчеви се раждат пет деца: /Аня Яна /около 1835 г./, Васил /1837 г./, Христо /около 1840 г./, Петър /около 1844 г./ и Марийка /около 1847 г./ . В сговор, с много любов и упорит труд отглеждат децата си и желаят да ги изучат. Занаятът Иван Кунчев дълги години върви добре, преди да дойдат несполуките и нещастията. От 1847 г. Иван Кунчев се разболява. Зрението започва да отслабва. Това се отразява зле и на работата му. В то

време и в тежкото му състояние и съдружникът му го мами. Постепенно семейството изпада в сиромашия. През 1851 г. Иван Кунчев умира. Не след дълго умира и най-малката в семейството – Марийка.

След сполетелите ги нещастия младата вдовица Гина Кунчева сама трябва да осигурява препитанието на децата си. Тя е човек, който не се огъва пред трудности, превъзмогва страха и мъката, не познава отчаянието. Особено настойчива е в желанието си да изучи на всяка цена Васил. Безрезервно подкрепя и свободомислието му и дръзките му постъпки още като младеж в Карлово, а после и всецялата му отдаденост на борбата за народно освобождение. Вероятно от нея бъдещият Апостол на свободата наследява част от своята воля, решителност, безстрашие и смелост.

Понесла всички страдания след смъртта на съпруга си, на най-малката си дъщеря, на синовете си Васил и Христо, без да знае съдбата на най-малкия син Петър, тя склопва очи в зората на Освобождението - през януари 1878 г.

От голямото семейство на Гина и Иван Кунчеви не само Васил, бъдещият Апостол на свободата, се посвещава на освободителната борба. Двамата му по-малки братя Христо и Петър също поемат по нелекия път на емигранти и борци за национално освобождение, но сякаш остават в сянката на своя велик брат. Макар и разполагайки с по-малко факти и документи, историците не са пропуснали в своите изследвания братята на Апостола. За тях става дума и в биографичните трудове за Васил Левски, и в изследвания на краеведи и родоизследователи.

Христо Иванов Кунчев е третото дете в семейството. Той е с тъмни очи и коса като роднините на майка му – Караивановите. Такъв го представя единствената негова фотография, направена в края на 1867 или началото на 1868 г. в Белград по време на Втората българска легия с брат му Васил и Христо Иванов – Големия.

Недостатъчни и не напълно надеждни, малкото сведения за живота на Христо Кунчев като емигрант в Сърбия и Влашко свидетелстват за дейното му участие не само в освободителните движения, но и в културно – просветните инициативи на българската емиграция. Пребивава в Белград по време на Втората българска легия, макар и неприет в нея, става един от основателите и дарителите на Българс-

кото книжовно дружество в Букурещ през 1869 г. Той е близък приятел с Христо Ботев. Между октомври 1868 и февруари 1869 г. живеят заедно в запусната мелница край Букурещ. Там става единствената известна среща между Левски и Ботев. Като емигрант сред българските хъшове Христо Кунчев заболява от туберкулоза. Бъда е навършил 30 години, той умира на 9 април 1870 г. Апостола са отбелязва това в джобния си бележник. На стр. 116. той е записал: „В Букурещ – 1870 – почина брат ми Христо на 9-ий апр. часа по 11 по европейски през денят...”

Величко Попов посвещава на Христо Кунчев стихосбирката „Счастлива среща. Съвременна горско-хъшовска спев”. На страницата 2. той пише: „Тая книжка се издава за спомен на Христа Ивано Яна, който преди един месец почина в Букурещ. Христо беше един от българските беглеци, които са побегнали из Турция в Румъния, за да търсят мир и свобода”.

Голям родолюбец и революционер, посветил живота си на освобождението на Отечеството, е и най-малкият брат Петър Иван Кунчев. Не е запазен негов портрет, но според спомени той прилича повече на брат си Васил. Също като братята си и Петър е принуден да напусне родното Карлово. Кога точно емигрира, е трудно да определи. Петър вероятно е вече в Пловдив, когато научава за предателството към брат му Васил Левски и за неговото обесване в София и се заклева да отмъсти на предателя и да се бори срещу родните поробители. През 1874 г. минава Балкана с цел да убие предателя, но след среща с членовете на революционния комитет в Ловеч се разколебава и се връща за кратко време в Карлово. Емигрантството на Петър Кунчев в Румъния от лятото на 1874 г. е документирано в негови писма до Тодор Пеев, но няма данни какво е работил и с какво се е занимавал той до 1876 г. По това време той започва да се нарича Петър Левски. В желанието си да посвети целия живот на освобождението на България той става един от първите доброволци в четата на Христо Ботев. През следващата година стъпва в редиците на Българското опълчение. При тежките боеве в Шипка на 11 август 1877 г. той е сериозно ранен в десния крак и изпратен на лечение първо в Търново, а оттам в Харков. За героичния му по време на войната е награден с Георгиевски кръст за хра

брост. Тежкия живот на Петър продължава и след Освобождението и завръщането му в родния град. Майка му е починала наскоро, бащината къща е почти рухнала. Той търси някаква работа в разорения градец, от която да се прехранва. Търси съдействие от Найден Геров, на когото пише: „Молим ви, защото ми стана кракът повреден от Шипченските битки. Затова ви моля, като защитник на българските страдалци, наредете и нази на някаква работа...” Настанен е в къщата на починалия Асанаа Каръаса и е назначен за старши стражар в Карлово. Здравословното му състояние обаче бързо се влошава – и от раняването на Шипка, и поради заболяването му от туберкулоза. Последните дни от живота си прекарва в дома на сестра си Яна, където умира през есента на 1881 година.

От всичките пет деца на Иван и Гина Кунчеви само най-голямата дъщеря Яна /Ана/ продължава рода. Тя създава свое семейство, като през 1850 г. се омъжва за карловеца Андрей Начов – средно заможен търговец. Къщата му се намирала в източната част на площад „Свети Никола”, където днес е площадът с паметника на Васил Левски. В този дом заживява семейството и тук се раждат деветте им деца: Начо, Тота, Гина, Мария, София, Елена, Христо, Иван, Елена. Яна е силна жена като майка си, трудолюбива и с весел нрав, свикнала на домашна работа още в бащиния си дом. Грижи се пословично за своето семейство, но не остава чужда и към революционните идеи и дела на брат си Васил. Без да е член на революционния комитет в Карлово, тя е една от най-искрените му съмишленички и дейни помощнички. Нейният дом винаги е отворен за Апостола. Той не пропуска при всяко посещение в родния си град да се види със сестра си, зет си, племенниците, а те са готови да го подкрепят в опасната му работа. Сестрата е тази, която се грижи за своята майка в годините на нейната старост. При нея прекарва последните си дни и най-малкият брат Петър. Яна умира през 1913 г. оставяйки многобройно потомство.

Родът на Апостола и в наши дни продължават потомците на нейните три дъщери – Елена, Гина и София. Живеещи на различни места в България, и в други страни, те пренасят през годините здравите семейни традиции, трудолюбието и родолюбието, наследени още от голямото патриархално семейство на Апостола и двата големи карловски рода на Кунчеви и Караиванови.

Изследвайки живота и формирането на Васил Левски като революционер, много учени си задават въпроса: Защо точно тогава и точно в Карлово се ражда Апостола? Надяваме се, че с настоящото съобщение даваме поне в известна степен отговор на тези въпроси.

ЛИТЕРАТУРА

1. Александров, В., Из историята на град Карлово., С., 1938.
2. Бакърджиев, В., Родословието на Васил Левски. в: Сб. Велик и безсмъртен., Пловдив, 1963.
3. Бурски, Д. Кацев, Родът на Васил Левски – йеродякон Игнатий”, в „Мир”, 1941, бр. 12165, 12166 и 12167.
4. Васил Левски. Документално наследство. Под ред. на Кирил Възвъзова – Каратеодорова, Здравка Нонева, Виктория Тилева, Никола Генчев, С., 1973.
5. Дойчев, Л., Сподвижнички на Апостола., С., 1984.
6. Йонков, Хр., Братята на Васил Левски., В. Търново, 1995.
7. Караиванов, Петър, Васил Левски по спомените на Васил Караиванов, С., 1987.
8. Мутафчиев, П., Стари градища и друмове из долините на Стряма Тополница., С., 1915.
9. Ников, П., Из историята на Подбалканската област., сп. Родина, 1938, кн. I.
10. Руменин, Р., Българското опълчение, 1877 – 1878. Личен състав., С., 1978.
11. Стоянова, Р. и Жечев, Н., Неизвестни писма на Иванка Ботьо Пекова и на братя на Левски – Петър Иванов, до Найден Геров. в: Известия на института „Ботев – Левски” при БАН, С., 1959.
12. Унджиев, Ив., Васил Левски. Биография., С., 1947.
13. Унджиев, Ив., Карлово. История на града до Освобождението., С. 1968.
14. Ферманджиев, Н., Родови хроники., С., 1975.
15. Фъргов, Хр., Карлово – Минало, сегашно и бъдеще., С., 1931.

ВАСИЛ ЛЕВСКИ И ЮГОЗАПАДНИТЕ БЪЛГАРСКИ ЗЕМИ

Георги ТРЕНЧЕВ

Общински комитет “Васил Левски” – Разлог

Животът и делото на Васил Левски са проучени обстойно и в нашата историческа литература съществуват множество изследвания, монографии, студии, документални публикации и статии, които разглеждат отделни страни от дейността му. Проблемът Васил Левски и Югозападните български земи и по-конкретно Македония също е бил предмет на изследвания на редица наши историци, както в миналото¹, така и в по-ново време. Като самостоятелни изследвания по този проблем могат да се посочат статиите на: Стефан Каракостов², Васил Боянов³, Ана Райкова⁴, Петър Кузманов⁵ и др. За съжаление все още наличните документи не позволяват да се разкрие напълно дейността на Апостола в Македония, а, от друга страна, представените от някои краеведи податки за посещенията на Левски в Македония трябва да намерят своите неоспорими доказателства.

Настоящото съобщение опитва да разкрие, от една страна отношението на Васил Левски към подготовка и включването на Македония в революционната мрежа, а от друга да посочи и обобщава податките, даващи основание на редици изследователи да приемат и личното посещение на Левски в тези райони. Липсата на достатъчно звонор материал с основната причина да не са разгледани досега вълноста тези предположения. Поради тази причина всички изследователи са много внимателни, когато разглеждат тази тема.

Затова и още през 1943 г. Ст. Каракостов само загатва: “Дали Левски е ходил в Македония, ние още не знаем. Обаче стари хора от

тези места помнят, че Левски е ходил там.⁷⁶ На подобно мнение и Ив. Унджиев, който посочва: "Какво точно предприема той /Левски - б. м./ в тази насока, не знаем." Но изказва тезата, че "неговата постоянна и неизменна грижа е да обедини в редовете на организацията целия български народ и да разпространи революционната мрежа по всички предели на родината. За него Македония е неделима част от българската национална цялост"⁷⁷. Редица изследователи на живота и делото на Васил Левски, както и в някои проучвания за Възраждането от по-ново време, също се застъпват подобни тези. Кр. Шаров например посочва: "Но въпросът за създаване на поделения на БРЦД в югозападните краища ... занимавал отдавна Апостола, който полага гал усилия Македония да не изостане в борбата за свобода."⁷⁸

Още от първите години на своята дейност Васил Левски има възможност да се запознае с редица видни дейци от Македония, които му оказват силно въздействие и спомагат за неговото израстване като революционер. В Първата българска легия в Белград той се запознава с прочутия Илю войвода от с. Берово /Малешевско/, Христо Алексиев от Скопие, Димитър Косовец от Дяково /Скопско/ и др. Известни са връзките на Левски с отец Натанаил от Кучевища /Скопско/, сетнешния Охридски митрополит. А във Втората легия в Белград, лични познати на Левски от Македония са: Спирос Джеров, Петър Мишайков от Битоля, Арсо Македонец от Велес, Никола Трифонов от Прилеп и др.⁷⁹ Известни са още контактите на Левски с М. Г. Костенцев от Ново село, Щипско, Димитър Петров Ножаров от Неврокоп, д-р Константин Робев от Охрид и др.

Затова и още през първите си обиколки В. Левски изразява желанието си да посети Македония и да започне подготовка и там. В писмо от 25 февруари 1869 г. Т. Ковачев съобщава, че Левски бил в Тракия и в Северна България, но не е стигнал до Рила, "щото било опасно"⁸⁰. По време на първата му обиколка се говорело, че Хаджи Димитър се намира в Рилския манастир. Потвърждение тези намерения е и друго писмо на Ковачев от пролетта на 1869 г. "Левски/ отиде към Солун, за да се споразумее с Х. Д...."⁸¹

Апостолът, познавайки добре разпространението на българския етнос в пределите на Турската империя, в своята революционна дейност се стреми да обхване и приобщи към борбата за национално

освобождение наслението от всички краища на Отечеството ни. Този свой стремеж той най-добре изразява в една своя дописка до в. «Свобода» на Любен Каравелов от началото на 1871 г., в която заявява: «...и ние сме хора и искаме да живеем човешки, да бъдем свободни с пълна свобода в земята ни - там, дего живее българинът: България, Тракия, Македония.»⁸²

За да се постигне това, Левски иска да включи в революционната подготовка целия български народ. Това намерение се разкрива ясно и е облечено в официална форма на общото събрание на БРЦК, състояло се в Букурещ между 29 април и 5 май 1872 г., с чието решение...са потвърди Левски да бъде главен апостол на цяла България, Тракия и Македония"⁸³.

Такава идея може да се търси и в записаното в личното тефтерче на апостола: "Особени бележки за чисти /верни на делото хора/ близо Охрида отсам шес сахата Галешник". Това може да е податка за мястото и за хора, които Левски лично е посетил или познава, или за хора, които е имал намерение да посети. Това отново потвърждава тезата, че той иска да включи в подготовката и този район на Македония.

Сподвижниците и съвременниците на Левски също дават информация за намеренията на Апостола за осъществяване на тази идея.

Известно е също, че Т. Пеев и Д. Общи настояват пред Левски да им се даде пълномощно за тяхната работа в Македония. При среща с Атанас П. Хинов в Тетевен Д. Общи му поверил: "Даскал Тодор чамина за Охрид, за да отвори канал. След като се върне и пътят бъде отворен, аз ще работя по ония места"⁸⁴. Приема се, че по време на

обиколката си Т. Пеев е посетил и основал комитет в Осоговския манастир "Свети Йоаким" и стига до Крива Паланка⁸⁵. Съществувало едно писмо, което потвърждава, че Т. Пеев е получил пълномощно за Македония, то носи дата 6 август 1872 г. и е от Левски до д-р Константин Робев в Охрид. "Докторе и драги брату, дойде най-посет часът та да помислим и за Вашия край. Работата ни не позволяват да се за сега да мисля и за Македония. Понапред трябваше да се извърши всичко тук по-близо до брега, та постепенно да вървим все напред към Македония и Тракия. Аз помня много добре какво сме си говорили в Цариград чи там по-спокойно може да се работи."⁸⁶ Това писмо потвърждава срещата на Левски с д-р Робев в Цариград през

1868 или май 1869 г.

Усилената работа на Левски по организирането на комитети в цялата страна не е в противоречие с неговите намерения. Той преценява правилно обстановката и чертае приоритетите в народната работа. В неговите планове Македония не е забравена. На 20 юни 1871 г. той пише на Райчо Попхристов в Пловдив: "... пък за Македония наредена е да се свърши и там, но за сега до някое време оставаме, та се туряме в пътят, отдето понапред с парите да се сдобием, пък тогава ще залегнем на първата си работа."¹⁷

За извършената подготовка и за изграждането на мрежата БРЦК в Македония сведения намираме и в тайната преписка на Стефан Веркович. За наличието на сериозна организационна работа на дейни революционни комитети в района, най-красноречиво говори засилената революционна подготовка в периода 1870-1872 г. Тази революционен кипез се илюстрира най-добре с писмата от Стефан Веркович до сръбското правителство. В свое писмо от 3 март 1870 г. Веркович пише за особено раздвижване "на чужденци с руски, италиански и немски паспорти" в Неврокопски район. И ако от това писмо не може да се разкрие точно размахът на тази подготовка и активност, то в следващите негови писма две години по-късно, от 21 март и 21 септември 1872 г., се виждат вече и резултатите от тази дейност¹⁹.

От тях става ясно, че Веркович установява връзка с представители на БРЦК и по-конкретно с представителя на Софийския комитет Димитър Петров Ножаров, родом от Неврокоп. В историческата литература са разисквани обстойно въпросите, засегнати в това писмо като: каква е представената на Веркович литература, кои са революционните дейци, за които се говори в писмата, какво е отношението на БРЦК към Веркович и др.²⁰ Интерес представлява описанието на революционната подготовка в Разложко, така както Димитър Ножаров му я съобщава. От писмата става ясно, че в Разложката котловина се е провеждала продължителна и сериозна подготовка за предстоящото въстание. Посочва се, «че за главен център и лагерь на въстанието е определен планинският район между Доспат и Рила, в който е разположена Разложката котловина.»²¹

Тук вече не става дума за агитационна работа, а за «отдавнашната» както се пояснява в писмото, започната подготовка за участие в

въстанието. Това всичко показва, че организационната работа в Разложко е била завършена и вече се предприемат конкретни стъпки, като «...е започнало да се пренася и натрупва онова, което е необходимо за поменатата цел, като боеприпаси, жито, сирена, масло и други храни...»²²

Именно подчертаването на тази подготовка потвърждава тезата, че комитетът в Разлог е бил създаден по-рано. А това според наличните данни извършва Васил Левски в края на юни 1869 г. по време на втората си обиколка. Сведения за това ни е оставил един от участниците в учредяването на комитета - поп Коста Савов Чилев /1837 - 1937 г./ Той е известен свещеник и възрожденски учител, активен участник в национално-освободителните борби в Разложко. В книгата «Основите на православието», издадена пред 1910 г. в Кюстендил, поп Коста е оставил две приписки²³. В първата приписка на стр. 42. от книгата той е написал:

«Така беше и така да се помни:

Собрашето стана въ края на юни 1869 г. Собрали се бяхме: Иованъ даскало, Коста Савовъ, Коле Капазиревъ, Тасе Хаджийски, Кипре Максевъ, Иованъ Кондевъ, Яне Ботковъ, Глиго Миджлизовъ, Иован Максевъ, Илишъ Кулинъ, С. Татарски, Б. Юруковъ.

Апостола говори много и тежко. Беше гласовитъ и сирезенъ. «Слушахме го со съ внимание. Заклехме се да работимъ здраво и смело. Само така ще се избавимъ отъ проклетото турско робство-завърши словото си Левскій. И ние работимъ, както ни заповяда апостола. Гопешето срещу насъ беше голямо.

Свещ. К. Савовъ».

Интересен в приписките е редът, по който са изброени участниците в създадения от Апостола комитет. На първо място е поставен известният учител Иван Даскала, след него свещеник Коста Савов Чилев и едва след това са имената на доста известни граждани и заслужили деятели на българската община, на църковното и училищното настоятелство и др. Защо са подредени имената в този ред? Този начин на структуриране на комитети, чрез задължително включване на учител и свещеник е точно по «рецептата» на Левски²⁴. Това още веднъж потвърждава достоверността на приписката. Освен това през 1971 г., когато Иван Шивачев под псевдоним Иван Николов -

Зарин публикува тези приписки, той описва и разказаните му спомени през 1953-1955 г. за идването на Васил Левски в Разлог от самия поп Коста Савов, от Георги Кондев и други възрастни хора²⁵.

Както се вижда от приписката, Левски е започнал организиране на комитети в Македония още през лятото на 1869 г., т. е. пре втората си обиколка. Така комитетът в Разлог се явява потвърждение на тезата, че още през втората си обиколка от 1 май до 26 август 1869 г. Левски създава първите местни комитети.

От изложените тук обективни факти става ясно, че Васил Левски в ролята си на създател на ВРО не ограничава своята организационна работа само в пределите на областите Мизия и Тракия, а на практика осъществява своята идея за организиране на населението и Македония. Налице са били всички условия за създаване на революционен комитет в Разлог, а наличните данни говорят, че той е съставен точно по начина, който Апостола използва и в другите райони.

Посвятите революционни идеи от Апостола дават своите плодове през следващите години. И ако в Македония не може да избухне подготвяното Априлско въстание, то делото и идеите на Васил Левски са в основата и на избухналото през 1878 г. Кресненско-Разложко въстание, което недвусмислено показва националната принадлежност на това население и неговата решимост за освобождение и обединение със свободна България.

БЕЛЕЖКИ

¹ Филипов, Н. Васил Левски и Македония.- В: «Отец Паисий», 194, № 8, 370-371; Каракостов, С. Васил Левски работи и за свободата на Македония.- В: «Дъга», № 418, 19 май 1941.

² Каракостов, С. Македонски възрожденци, т. II. Революционери и просветители. Македония пред БРЦК /Каравелов и Левски/. С., 1943, 20-25.

³ Боянов, В. Васил Левски и Македония. «Исторически преглед», 198, кн. 5, с. 67-77.

⁴ Райкова, А. Документи за националноосвободителното движение в Македония през 70-те години на XIX в. «Исторически преглед», 1968, кн. с. 125-136; Васил Левски и Македония.- В: сб. Васил Левски. Изследвания С., 1987, с. 200-211.

⁵ Кузманов, П. Васил Левски и Българските общини в Македония

«Македонски преглед», г. XVI, 1993, кн. 3, с. 49-86.

⁶ Каракостов, С. Македония пред БРЦК. – В: Революционери и просветители. Исторически и литературни образи. Ч. 2, С., 1943, с. 22.

⁷ Унджиев, Ив. Васил Левски. Биография. С., 1967, с. 268.

⁸ Шарова, К. Враца в борбите на българския народ за политическо освобождение /1856-1876/. – В: История на град Враца. С., 1976, с. 324.

⁹ Райкова, А. Васил Левски и Македония.- В: сб. Васил Левски /1837-1987/. Изследвания. С., 1987, с. 201.

¹⁰ Страшимиров, Д. Васил Левски. Т. I. Извори. С., 1929, с. 429.

¹¹ Пак там, с. 433-434.

¹² Васил Левски. Документално наследство. Под редакцията на Кирил Възвъзова и Николай Генчев. С., 1973, с. 67.

¹³ Страшимиров, Д. Васил Левски. Т. I. Извори. С., 1929, с. 552.

¹⁴ Васил Левски и неговите сподвижници пред турския съд. Документи из турските архиви. С., 1952, с. 124.

¹⁵ Иванов, Й. Северна Македония. С., 1906, с. 308.

¹⁶ Васил Левски. Документално наследство. Под редакцията на Кирил Възвъзова и Николай Генчев. С., 1973, с. 303.

¹⁷ Пак там, с. 103.

¹⁸ Райкова, А. Документи за националноосвободителното движение в Македония през 70-те години на XIX в. Сп. «Исторически преглед», 1968, кн. 1, с. 128-129.

¹⁹ Пак там, с. 131-135.

²⁰ Пак там, с. 120-128.

²¹ Райкова, А. Документи..., с. 134.

²² Пак там, с. 134; Райкова, А. Васил Левски и Македония.- В: сб. Васил Левски. Изследвания. С., 1987, с. 206.

²³ Николов - Зарин, И. Така беше и така да се помни. Нови данни из революционната дейност на Апостола. Васил Левски - основател на революционния комитет в Мехомия. в. «Поглед», бр. 24 от 14 юни 1971 г., с. 8.

²⁴ Митов, Й. Още по въпроса за началната комитетска дейност на Васил Левски.- В: Българското възраждане. Идеи. Личности. Събития. Т. 1. С., 1995, с. 325.

²⁵ Николов - Зарин, И. Цит. съч. с. 8.

**ВАСИЛ ЛЕВСКИ:
ВРЪЗКИТЕ МУ С БЕСАРАБСКИ БЪЛГАРИ***

*Николай ЧЕРВЕНКОВ
Тараклийски държавен университет*

Левски напълно се отдава на пренасянето на революционното дело а българското освободително движение в отечеството. Обаче това не значава, че той отрича възможностите на българската емиграция в ози процес. Още повече, той прави всичко необходимо за по-активно о и въвличане в него. Апостолът е на мнение, че тези българи имат възможност и трябва да помагат на вътрешния български революционен комитет с материални средства, с въоръжение, с изработване на програмни материали, уреждане на дипломатически проблеми със съответните държави и т. н. Това идва от неговото добро запознаване с оложението и възможностите на българската емиграция в Сърбия, Румъния, южните региони на Русия (сега Молдова и Украйна).

Тези аспекти се засягат в общи работи, но още няма специални изследвания върху тях. Мисля, че проучванията в тази насока ще адат много ново за разбирането на идейната и практична дейност, също и за външнополитическите възгледи на Левски.

Тук искам само да маркирам основните насоки на връзките на Левски с бесарабските българи и с българите от Одеса, като имаме предвид, че той, за разлика от други видни възрожденски дейци, като Георги Раковски и Христо Ботев, не е живял сред тези сънародници.

Преди всичко трябва да констатираме, че по времето на Левски съществуват трайни връзки на бесарабските българи с българските

* Препечатя с изменения от : Национална революция, делото на Васил Левски и освобождението на България. София, 1999. С.84-90

земи. Преди всичко те поддържат роднински отношения, като се знае че в Бесарабия живее още първото и второ поколение на български български земи. Болград, Комрат, Кишинев, Одеса и други южн градове на тогавашната Русия са били известни като важни центри ве на българската култура. Доста български отгук пряко участва националноосвободителното движение на българския народ, а парииоти от българските земи на свой ред намират подслон в Бесарабия в южноукраинските предели на Русия.

Може да се предположи, че Левски още отрано е знаел за българите извън българските земи, имайки предвид, че тогава много е говорило за бесарабските български – само тридесет години са минали от последното масово изселване и особено във връзка с опитано ново преселване през 1861 година, разкритикувано в известната брошура на Г. Раковски.

Левски, който тогава с голямо внимание следи дейността на ръководителя на революционното крило в българското националноосвободително движение Георги Раковски, със сигурност да не може да не е знаел за този проблем. Известно е, че той през есента на 1861 г. посещава столицата на тогавашното Молдовско княжество – Галац. Яш – за да се срещне с него. По това време, а по-точно от 1856 до 1878 г. югозападната част на

Бесарабия, където се намират около половината бесарабски български колонии с център Болград, влиза в границите на тогавашното княжество. Другите български колонии от Бесарабия с център в Кишинев остават в Русия. Възможно е при това идване Левски да е запознал с конкретни личности от тукашните български, но за това нямаме сведения.

Трайните връзки на Левски с бесарабските български по-скоро започват от Михаил Греков, който е роден в бесарабското село Дерманци през 1849 година. С родителите си той по-късно – през 1861 година – се преселва в Таврия. Учейки в Николаевския пансион, той напуска през 1867 г., за да се включи в четническото движение и участва да участва в четата на Никола Войводов и Цв. Павлович. Също това Греков е във Втората българска легия в Белград, където и след това запознаването му с бъдещия Апостол. “С Васил Иванов Левски конна, аз се запознах за пръв път в Легиона и му станах близък...”

...пяхми в една стая и бяхми все заедно” – после ще напише М. Греков в своите обширни и широко цитирани спомени под наслов: “Как ние освободахме България”. Особено помага Греков на Левски по време на известното му боледуване в Белград. “В най-усилни за Левски дни Ловчалията и аз ходехми зиме край Дунава, разкопавахме латата и ловяхме жаби за налагане стомаха му” – отбелязва същия.

Важно е, че Греков е един от тези, с когото Левски тогава обсъжда бъдещата тактика и стратегия на българското национално-освободително движение, факт който се подчертава от всички изследователи.” – “Еге братя мои – се обръщам Левски към свои другари, сред които е Греков, – трябва да се помисли какво да се прави! Народът не е подготвен... Но той, робът, не е виновен, никой се не е погрижил да го приготви, та по тая причина той не знай що да чине”. Известно, че Греков предложил на първо място да се работи за просветата на народа, като се отварят училища. “Да се просвещава народът не е лошо нещо – отговори Левски, – но това е най-дългият път, по който може се постигне вободата...” Предимствата, които Греков изтъква, нямали значение за Левски. “Аз мисля – продължава той – другояче; не би било зле, ако заедно с просвещението събуждаме народа, като образуваме един вид тайни общества, които имат друго назначение, друга мисия...”

Също по времето на Втората легия Левски се запознава с бъдещия свой помощник Ангел Кънчев, който щом е пристигнал от Бесарабия, където бил следвал повече от една година в известното Болградско училище. М. Греков твърди, че в Легията имала и други възпитаници на това учебно заведение. Така Левски има възможност да запознае за него. Българският революционер ще чете за него от българските вестници и най-много от Каравеловите “Свобода” и “Независимост”, които доста много пишат за него и за разпространяването на които, както е известно, се грижи и Васил Левски. За бесарабските български Левски сигурно много е научил по времето, когато живее в “Зай Букурещ” в една ветраничава воденица” от Христо Ботев, който току-що е бил пристигнал от българското село Задунаевка.

Съществува мнение, че Левски е идвал и в центъра на бесарабските български – Болград. За това пише известният публицист Димитър Кънчев, а също и Соня Краева-Кикименова, която оставя неопубликуван труд за Петър Фитов – един от най-активните дейци на Бол-

градския български революционен комитет. Обаче за това не привеждат конкретни потвърждения. Например вторият автор, казва, че това стана в града на комитет, отбелязва, че това стана „по всяка вероятност в присъствието на В. Левски“. Такова едно потвърждение не е представлявало тогава голям проблем, тъй като този град както вече отбелязахме, тогава се намира в пределите на Румъния. Конкретни факти за подобно посещение няма. И ако е идвал, целта разбира се е била преди всичко да се запознае на място с местния български революционен комитет – един от първите клонове на Българския революционен централен комитет (БРЦК) в емиграция. Засега съвкупно можем да говорим само, че той добре е бил информиран за дейността му. Левски лично познава Петър Фитов, изтъкнат член на комитета, дългогодишен негов секретар, а също и Хаджи Иван Иванов, учител в Болградското училище, който представя Болградския комитет на Общото събрание в Букурещ през 1872 г.

Трайни са революционните и приятелски връзки на Левски с друг изтъкнат родолюбец от Бесарабия – Олимпий Панов, известен секретар на БРЦК. К. Тулешков подробно разказва за първата им среща в навечерието на посоченото Общо събрание в Букурещ. Освен че се срещали, те водят и преписка. Например на 6 август 1872 г. Левски получава писмо от него. „Братленце Панов“ нарича Левски своя български другар, който редовно изпълнява различни негови поръчки. Панов едно от писмата до Л. Каравелов той дописва за О. Панов: „Дрехите ми получи и пренесоха се. Портретите ми ги изпратете чрез Д. Хр. Попов. Ведно от писмата до Л. Каравелов моли да задължи О. Панов да му дава оръжие. Изобщо апостолът високо цени неговата всеотдайност и умение да работи в организацията. Дори се надява да го види вкъщи във вътрешната работа.“ Попов ще може ли да дойде, явете ми казват, запитва Левски в писмото от 3 август 1872 г. – към Л. Каравелов.

През 1872 г. пак Левски има срещи с Михаил Греков. След турването на Втората легия той продължи да следва в Николаев. След завършването заминава в България, като работи учител в Сливен. Там той е активен член на местния революционен комитет. Едно от идванията си Левски има беседа с Греков. Когато представителят на комитета Сава Райнов го представя на Левски, последният забелязва: „За тебе Михаил..., за мене Стоян Чакъров, тъй

ние в Белград зовяхми, когато заедно бяхме в редовете на Легиона...“ В продължение на разговора Греков намерил „доста промени в него; в течение на четири години, в които не бях го виждал, той се бе доста изменил, напълнял – възмъжал беше, лицето му наедрило и сега Левски беше пълен, развит мъж...“

На тази среща Греков иска позволение от Левски да му представи другаря си Атанас Узунов, роден в Одрин, но заедно с Михаил завършил Николаевската гимназия и от 1872 г. също е учителствал в Сливен, на който Греков успял да предаде възторженото си преклонение пред необикновената личност на бъдещия Апостол на свободата. След половин час последният е бил доведен. Тези два младежа правят голямо впечатление на Левски. Като изказва недоволството си от дейността на Сливенския комитет, Левски се обръща към тях: „Вие сте видели повече, имате по-голяма опитност, имате наука, не липсва ви решителност и аз на вас възлагам надеждата си...“ Както е известно, по същото А. Узунов ръководи революционната дейност в Сливенско, Старозагорско и Търновско. Той става организатор на една смела акция – сформира малка чета от изпитани бойци за освобождението на Левски. Гибелта на Левски – страшен шок за младия революционер – не сломила волята му. Готов за пълна саможертва, верен на девиза „не пада живота си“, младият човек приема направено предложение за таква рискована акция – лично да премахне Хаджи Ставри.

В Сливенския революционен комитет работи още един възпитаник на Николаевския пансион – Сава Геренов. Той също е учител в Сливен от 1872 г. и е арестуван и заточен в Мала Азия след две години. Тази тройка от млади, образовани учители се захваща с голяма патриотична дейност. Именно такива личности очаква да работят в революционните комитети Левски. Обаче в организацията такива личности с такива възможности крайно не достигат, за което Апостолът много съжالياва.

Васил Левски добре познава дейността на Одеското българско настоятелство и възлага на него големи надежди, преди всичко за материално осигуряване на революционната подготовка. В общуването си с одеските българи, и пряко, и чрез воеводата Филип Тотю, през българина в руската армия Иван Кишелски, той развива конкуренцията си за външнополитическата ориентация на българското

национално-освободително движение. Отхвърля предложенията на Одеса за разговор с руския император. Той отбелязва, че българите са готови да приемат помощ отвсякъде в името на революцията и демократичната република. Апостолът приветства одесчаните да поставят под ръководството на вътрешната революционна организация.

За това свидетелства и писмото на Левски от 6 октомври 1871 г. Относно получателя на цитираното писмо в историографията има различни мнения. Мисля, че както на времето Зл. Златев, а сега и проф. Кр. Шарова са прави, когато твърдят, че то е адресирано не до Георгиев, а до Н. Тошков от гр. Одеса. Не е могъл Левски да изпрати такава писмо до Георгиев, на човек, който по принцип е бил против дейността на революционната организация. Както Каравелов през 1871 г., така и В. Левски в 1871 г. спечели Н. М. Тошков и последните подкрепя БРЦК. От Одеса ръководителят на Българското настоятелство сам купува пушки, които дава на Филип Тотю да ги предаде организацията. Затова било би логично, писмото, в което има покана за участие в общото събрание на БРЦК през 1872 г., да бъде адресирано не до Георгиев, а до Тошков. Също е логично Левски да развива своя концепция за външнополитическата ориентация пред него, като се предвид, че Тошков пряко е ангажиран с руската политика.

Към когото и да се отнася писмото, тук отчетливо се маркират възгледите на Левски за мястото на българската емиграция, включително в Русия. Настоява пред адресата да даде своята материална подкрепа за освободителната борба на българския народ, като пише писмото си с думите: "Настоящото ни може да ви се види доста смелост, длъжност ни е, тряб(в)а да я изпълним". Отбелязва, че "... днешният век е век на свободата и равноправността на сичките народности. Българите търсят случай да разкъсат "робските вериги" и повдигнат несъборим храм на правата свобода", подчертава, че народното въскожение е "дело българско" и че "времето за помаганието е свършило. Подир захващанията на въстанието общо не ще да имаме нуждата от никаква помощ; вратата за родолюбците ще се затварят. Останалият свет не ще бъдат вече наши приятели (на отечеството)...". Така призив е много актуален, защото често заможни хора в емиграция заявяват, че ще помогнат, когато ще се започне конкретната работа.

По всичко изглежда, че Настоятелството, по скоро Н. Тошков, който е най-лоялен към революционерите и воеводата Ф. Тотю, мисли за съвместни действия с вътрешната организация. С това можем да си обясним молбата на Ф. Тотю към Д. Попов в Турну-Мъгурели да бъде изпратен "един човек от Левски".

Със голяма скръб посрещат българите от Одеса известието за гибелта на Васил Левски. За това свидетелстват двете писма на студента Илия Луканов, изпратени в отечеството си. И най-голямото негодувание в тях е срещу предателството: "И кое е било туй животното, което е дрънало да го издаде..." Този трябва да бъде наказан: "А колкото за неговия предател животно-поп, аз мисля, че е получил достойната награда! Ако ли не е още, то той няма да се лиши от нея".

"България успяла да роди много подобни енергични дейци... Не е мина много и ето, че са появили на сцената храбрият, неустрашимият и енергичният български организатор Дяконът Васил Левски... който се старал от сичкото си сърце и душа да организира българския народ и с това да произведе една всеобща революция в България... Левски успя да устрои навред частни революционни комитети, както по градищата, така и по селата..." Така вестник "Български глас", издаван от Киро Тулешков в Болград, характеризира всеотдайността на Апостола четири години след гибелта му (май 1877 г.) в статията "Млади и стари". Статията е може би една от първите, в които се изяснява цялостният принос на Апостола за българската свобода. В нея се посочва, че Левски е бил "знаменосец на войводата Панайот Хитов на 1867 г.", разказва се за неговите обиколки из България. По такъв начин бесарабските българи получават представа за неговото епохално дело. Авторът, като има предвид че вестникът основно се чете в емиграцията, обръща внимание на това, че Левски "много пъти... заявяше горещо желание пред богатите и старите да го спомогнат в материално отношение..., но ни един от патриотите не обърна внимание на неговата просба". С това са насърчавани емиграцията да подпомага патриотическото дело.

Познатите на Левски от Бесарабия до края на живота си не само възлюбиха като най-свиден спомен близостта си с него, но и запознават с народниците си с неговата личност и дело. Много в тази посока работи Михаил Греков (писал под псевдоним Стоян Чакъров), който

остави ценни спомени за срещите си със Левски, които позволиха на изследователите да разкрият важни аспекти от дейността на Апостола.

Името на Васил Левски намира място в литературата, издадена в Бесарабия, както и в народното творчество. Някога от Буджака в Приазовието се пееше песента "Спомен за Васил Левски". В нея има следните думи:

Тук виси добър юнак
или млада сила,
която е възкресила
своята майка мила,
която е пробудила
своят мило племе,
която е посеяла
ново здраво семе.

И днес, в процеса на съвременното възраждане на българите в Украйна и Молдова, Левски е по-нужен от всякога. Затова в едно от най-големите български села в Молдова – село Твардица и в центъра на таврийските българи Бердянск бяха открити бюст-паметник на Апостола, също тъй ще бъде издигнат в приднестровско българско село Паркан, а на българското училище в Кишинев е дадено неговото име. Така делото на Левски служи за развитието на националното самосъзнание и консолидация.

ЛИТЕРАТУРА

Възвъзова-Каратеодорова, З. Нонева К., В. Тилева. Васил Левски. Документален летопис. 1837-1873. С., 1983.

Възвъзова-Каратеодорова, К. Атанас Узунов – на Левски „верен мошник.“ – В Българско Възраждане. Идеи. Личности. Събития. Годник на Ощобългарския комитет „Васил Левски“, т. 1, С., 1995

Златев, Зл. Нови поправки и добавки към изданието от Д.Т. Страшнев. Документи за В. Левски – В Известия на Архивния институт, кн. 1, 1977

Шарова К.Кр. Българският революционен комитет 1875 г. – В Българско Възраждане....

Унджиев Ив. Васил Левски. Биография. С., 1980

Червенаков, С. Смесената китка или песнопойка със 175 избрани български песни. Т. 1., Кишинев, 1993.

КАРТИНАТА НА ТУРСКАТА ТИРАНИЯ В ЕПИСТОЛАРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ

Никола КАРАИВАНОВ
ДИУУ към СУ "Св. Кл. Охридски"

*...не щях да съм турски и никакъв роб...
Васил Левски*

Документалното наследство на Апостола на българската свобода Васил Левски (1837 - 1873) съдържа около 150 писма, записки, сметки, програмни материали и други, изписани с неговия характерен волеви почерк. Документалното наследство на българския национален герой е най-достоверният източник за неговите идеи и борба. Писмата и създадената от Апостола "Нареда на работниците за освобождението на българския народ"¹ съдържат онова, което съставлява златен фонд в общата съкровищница на революционното наследство от националноосвободителната епоха. Пълната с изключително напрежение и драматизъм революционна борба е намерила дълбоко и всестранно отражение в оставените от ръката на Васил Левски редове. Характерно за документалното слово на Апостола на свободата е богатата образност, яснота и сила на изказа, простота и неподправеност.

В оставените от Апостола на свободата писмени документи има и макар и кратки, но силни редове, в които е нарисувана картината на жестоката турска деспотия и тирания. В настоящия доклад ще посочим тези изречения, в които Васил Левски показва изключително

тежкото и трагично положение на българския народ, стенещ под турско-азиатския национален и феодален гнет.

След Кримската война (1853 - 1856) всички социални групи на българския народ са заинтересовани да се ликвидира турската политическа власт и се възстанови някогашната българска държава, защото значително влошената икономическа, социална и политическа обстановка в турската империя гласка настойчиво българското общество към радикални действия за национално освобождение.

Станал изразител на българските народни тежнения, Васил Левски утвърждава идеята във възрожденското ни обществено пространство, че освобождението на народа ни може да бъде постигнато само чрез самостоятелна и победоносна революция. Пълната еманципация на освободителното движение Васил Левски формулира в програмата за устав, където се определя целта на революционната дейност: "Цел: с една обща революция да се направи коренно преобразование на сегашната държавна деспотско-тиранска система и да се замени с демократска република (народно управление) на същото място, където са нашите прадеди със силата на оръжието и своята кръв откупили, в което днес безчеловечно беснеят туркесиджии и еничери и в което владее правото на силата..."¹²

Приел идеята за националната революция като единствено възможен път за българското политическо освобождение, Васил Левски разбира и чувства, че часът на революционното изпитание е настъпил и той недвусмислено заявява: "Ето: не е ли жално вече да бъдем турска виз! Кой не знае теглилата на бедното ни отечество и кой българин вече не вижда живиничната си рана от тиранът, която се вкопава от ден на ден! Всеки знае и всеки българин вижда, но какво е! Един ден и кокалите захванала да проядат таз проклета живиница и за няколко часа по-напред да умре с пуцка в ръка готов за революция. Той не е ли насърчение, ни думи; а други, като още не сеца болките на таз живиница, която го е заяла с цел да дояде него, че после да захватат децата му, и тъй пататък... Но ще ли гледаме ний със страдащици на такива хладнокръвни и мними родолюбци, които не желят децата си! Не! Не! Ни час! И казано е вече: Свобода чиста или смърт!"

Ний насърчаваме всичките членове и съучастници в народната ни свята работа да бъдат верни и постоянни във всяко отношение

към целта, като вземат по-напред пред очи и речат: "По-добре смърт честна, нежелам смърт безчестна"¹³. Този текст е част от писмото на Васил Левски от 29 януари 1872 г. до членовете на революционния комитет в Орхание, днес Ботевград. Апостолът на свободата посочва на своите съратници, че турското робство за българите е "живинична рана". Това е диалектен израз, който има едно – единствено значение – рана, която никога няма да заздравее. Прилагателното "живинична" е много силно и въздействащо слово, което точно отразява безкрайността на турския терор.

В писмо дописка до Любен Каравелов от 28 януари 1871 г., като рисува робското положение на българите, Васил Левски посочва и вината на "просветена" Европа, останала глуха към българските тежнения: "...да се спасим от това гнусно и невярно тиранство... И ний, българите, от отдавна се напъваме с всичката си сила да викаме към човечеството и свободата... Всекидневните ни убийства, потурчвания от невръстните ни грабнати деца от турчина, обезчестяването на девойките ни и на жените ни все от турчина всекидневно оплакване е било с кървави съзи пред европейските консули. На нашия предрезнал глас – никакъв отзив отникъде за помощ, а напротив, стават учители против нас... А и все тъй ли ще им плачем и да се надяваме на техните лъжи? Не, вместо съзи сега да ледем куришуми..."¹⁴

В документалното наследство на Васил Левски има два позива от Привременното българско правителство. По този начин Апостолът е означавал Българския революционен централен комитет (БРЦК) в поробена България за разлика от БРЦК в Букурещ. В тези два позива има кратък текст, рисуващ картината на турското иго. В позива от Привременното българско правителство от 6 февруари 1871 г. Левски пише: "...не се боим вече и не искаме да гледаме беззаконното и варварско гнило правителство, всичките негови заплашвания, мъки, бесилници, пращания в Диарбекир се пред българското юнашко око днес нищо"¹⁵.

Във втория позив от 10 март 1871 г., за разлика от първия, подпечатан с кръгъл печат с лъв и надпис: "Привременното правителство в България – Изд. от БРЦК" текстът се повтаря с малки изменения: "Ние не се боим вече нищо от турското беззаконие, нищо

от турските мекерета! Всичките турски мъки, бесилници, працан в Диарбекир и прочие са пред окото на българските юнаци нищо¹⁸

В писмо на Васил Левски от 6 октомври 1871 г. до братя Евло и Христо Георгиеви той пише: "Роби сме и ний, българите, и в шата татковина върлуват турски золумчяри и еничери и по наши те полета се разлагат жалостни плачове и нашите долини еча от робски охтения и въздишки; но и ние търсиме случай да рече и на свободата на съвестта! Която сега преодоля и преодолжава. На кого ли капят тия сиротински кървави сълзи!... Дето се леят всеки ден пред Бога да ги избави от мръсните ръце! Които им грабят всеки ден из устата хлябът! И мрат от глади!... Турчат децата им! Безчестият по-младите и дъщерите им!... Тия невинни не са ли наши братя и сестри?! Или защо така? Мислите ли, че ний оставяме невинни в това!... Не!... Никак!... Ний, и най-много вий, чорбаджиите, не сте ли причината да стои това беззаконно и проклето зрелище пред нас!... Кому ли другиму има да се надяват горките!... Кой ли не иска да ги грабне и да му робуват во веки!... Дали кървавите им сълзи не се леят през Бога на нашите глави!... Ако ний, техните братя и бащи, не скочим и да пролеем капка кръв, да избавим майките си, жените си, сестрите си, и децата си! Кой ли друг ще?"¹⁹

Липсата на средства спъва работата на революционната организация. "Сега – признава сам Апостолът – кажете ми от де по-ско да намериме пари, защото досега съм работил без пари и затова едвам са види работата ни"¹⁸. В мислите на Левски за снабдяване на революционната организация със средства се поражда идеята за революционен терор. Той разбира и големите опасности, които крие този начин за снабдяване с пари. През пролетта на 1871 г. той сам заема да събира средства чрез заплашителни писма до познати нечестивци, чорбаджии. В тези писма заплахата стои на по-заден план. За Апостола тола е по-важно чорбаджиите сами да се убедят в необходимостта на жертви за освободителното дело. Затова той се стреми да подобри съзнанието им за дълг и се обръща към тях като към българи "човек и християни", като рисува и картината на турското иго.

В архива на Васил Левски е запазена чернова на образец за заплашителните писма, които се изпращат до чорбаджиите. Ето редовете от тази чернова: "...на кого ли капят тия кървави сиротински сълзи! Дето се леят всеки ден пред Бога, да ги избавим от мръсните ръце, които им грабят всеки ден хлябът из устата! И мрат от глади! Турчат децата им! Безчестият по-младите и дъщерите им!... Тия невинни не са ли наши братя и сестри?!... Мислите ли, че ние оставяме невинни в това!... Не!... и най-много вий, чорбаджиите, не сте ли причината да стои това беззаконно и проклето зрелище пред нас!... Кому ли другиму има да се надяват горките! Кой ли не иска да ги грабне и да му робуват во веки! Дали кървавите им сълзи не се леят на нашите глави чрез Бога!... Ако ний, техните братя и бащи, не скочим да пролеем капка кръв, да избавим майките си, жените си, сестрите си, и децата си! Кой ли друг ще!"¹⁹

Едно от заплашителните писма на БРЦК – Привременно правителство, писано от Левски и адресирано до Ганчо Мильов в Карлово, повтаря голяма част от текста на споменатия по-горе образец, включително и в картината на робството: "...каквите сме и ние, българите, най-тежко и най-гнусливо налегнати от проклетия агарянец! И търтим всеки ден мъки и гнусоти най-противни на човечеството и на свободата на съвестта! Която сега преодоля и преодолжава.

На кого ли капят тия сиротински кървави сълзи!... Дето се леят всеки ден пред Бога да ги избави от мръсните ръце! Които им грабят всеки ден из устата хлябът! И мрат от глади!... Турчат децата им! Безчестият по-младите и дъщерите им!... Тия невинни не са ли наши братя и сестри?! Или защо така? Мислите ли, че ний оставяме невинни в това!... Не!... Никак!... Ний, и най-много вий, чорбаджиите, не сте ли причината да стои това беззаконно и проклето зрелище пред нас!... Кому ли другиму има да се надяват горките!... Кой ли не иска да ги грабне и да му робуват во веки!... Дали кървавите им сълзи не се леят през Бога на нашите глави!... Ако ний, техните братя и бащи, не скочим и да пролеем капка кръв, да избавим майките си, жените си, сестрите си, и децата си! Кой ли друг ще?"¹⁹

В документалното наследство на Васил Левски има още две заплашителни писма, чийто адресат е един: бащата Иван и синовете му Петър и Христо Фурнаджиеви от гр. Карлово. Тези две писма са с близък текст до заплашителните писма до чорбаджиите, но тъй като има малки текстови различия, включително и в картината на турското робство, ще цитираме и двете.

В първото писмо до Фурнаджиеви обръщението е: "Калеко Иване и вие Петре и Христо в Карлово", където се описва робското положение на народа ни така: "...каквото сме ние, българите, най-тежко и най-гнусливо налегнати от проклетия агарянец. На кого ли капят тия кървави сиротински сълзи! Дето се леят всеки ден пред Бога да ги избави от мръсните ръце, които им грабят всеки ден из устата хлябът и мрат от глади! Турчат децата им, безчестият по-младите и дъщерите им!... Тия невинни не са ли наши братя и сестри! Вий, чорбаджиите, не сте ли причината да стои това беззаконно и проклето зрелище нам! Кому ли другиму има да се надяват! Кой ли не иска да ги грабне и да му робуват во веки! Дали кървавите им

сълзи се не леят на нашите глави чрез Бога! Ако ний, техните братя и бащи, не скочим да пролеем капка кръв, за да избавим майките си, жените си, сестрите си и децата си!”¹¹

Второто писмо започва с обръщението *“Господа Ив. Фурнаджеев и синове в Карлово”*, а текстът за картината на турското робство *“...каквите сме ние, българите, най-тежко и най-гнуснаво налегнати от проклетия агарянец и търтим всеки ден мъки и гнусоти най-противни на човечеството и на “свободата и съвестта”, която сега все въде преодоля и преодолява. На кого ли капят тия кървави сиромашки сълзи, дето се леят всеки ден пред Бога да ги избави от мръсните ръкокоито им грабят всеки ден из устата хлябът и мрат от глади... Тучат децата им! Безчестият по-младите и дъщерите им!... Тия невинни са ли наши братя и сестри!? Ами защо така?... Мислите ли, че не оставяме невинни в това? Не! Никак!... Ний... и най-малко вий, чорбаджиите, не сте ли причината да стои това незаконно и проклето зрелище пред нас. Кому ли другиму има да се надяват горките? Кой ли иска да ги грабне и да му робуват во веки... Дали кървавите им сълзи не леят на нашите глави чрез Бога!?... Ако ний, техните братя и бащи, не скочим да пролеем капка кръв да избавим майките си, жените си, сестрите си и децата си. Кой ли друг ще?”*¹²

В показанията на Левски пред турския съд той очертава бедното положение на българските селяни: *“...отрудените селяни, които залагат тапиите си срещу 100 гроша заем, които след няколко години стават 1000 гроша, на които десетте им коли сено в сговор с мухтарите се записват от юшурджиите петнадесет; и десет овце се записват от бегликчиите петнадесет, тези селяни в такова тежко положение когато им се говореше за каквото и да е бунт, с надежда че ще се отърват от това зло, идваха където и да ги теглехме”*¹³.

Макар разгледаните мисли на Васил Левски за робското положение на българския народ в турската империя да не са поднесени систематизирани, а разпръснати в неговото документално наследство, то те представляват върхови постижения на възрожденската обществена мисъл. Ярка е картината, която Левски дава на турската деспотия, неспособна да гарантира на своите поданици елементарно човешко съществуване. Затова пътят е един – безкомпромисна революция, свиване на *“деспотско-тиранската система”*.

БЕЛЕЖКИ

¹ Левски, Васил. Документално наследство. София, 1973, 1, с. 110–116.

² Пак там, 1, с. 110–111.

³ Пак там, 1, с. 146–147.

⁴ Пак там, 1, с. 67–68.

⁵ Пак там, 1, с. 73.

⁶ Пак там, 1, с. 77.

⁷ Пак там, 1, с. 120.

⁸ Пак там, 1, с. 80.

⁹ Пак там, 1, с. 85–86.

¹⁰ Пак там, 1, с. 87.

¹¹ Пак там, 1, с. 93–94.

¹² Пак там, 1, с. 95–96.

¹³ Пак там, 1, с. 293.

КОМИТЕТИТЕ “ВАСИЛ ЛЕВСКИ” – НЕОБХОДИМОСТ И ТРАДИЦИЯ

Стоян ДЖАВЕЗОВ
Фондация “Васил Левски”

Неоспоримо е мястото на Васил Левски в пантеона на българските национални герои, в историческата памет на българския народ.

Времето издига и захвърля в праха много събития и личности. Едни са спорни, други са обект на отрицания, но съдбата съхрани Васил Левски, защото събитията, векът показаха, че той не принадлежи само на онази епоха, която будеше народната душа за свобода, но активно присъства в целия обществен живот на Отечеството ни през последното столетие. Той и сега е жив с идеите си, защото те идват от миналия век, но са устремени към бъдещето.

Безспорен обаче е фактът, че много бързо, още в първите години след Освобождението, редица български държавници, политици забравят великите идеали на българското национално освобождение и неговите герои /в това число и Левски/ и се отдават на партизански борби, кариеризъм и материални облаги. Неслучайно и Вазов именно тогава пише своята “Епопея на забравените”, а Захари Стоянов – “Записки по българските въстания”.

За да запълнят този своеобразен вакуум между чистия неподдробен стремеж на българина към признателност, съхранение и преосмисляне на идеите и делото на Васил Левски, от една страна, и от друга – пълното мълчание или небезкористно използване на неговото име от партии, политици, държавни учреждения, се създават и реализират редица дружества и комитети. Те се изграждат преди всич-

ко от представители на българската интелигенция. Създават се различни конкретни поводи, едни по-дълготрайни, други по-мимолетни, в зависимост от техните цели. Но всички те си поставят роли, любиви, патриотични задачи за популяризиране живота и делото на Васил Левски, съхраняване на историческите места, свързани с неговото изграждане паметници на Апостола в София и Карлово. В първите такива дружества и комитети участват и много живи още съвременници на Левски, негови сподвижници, участници в национално-освободителните борби – живият мост между възрожденското и следващото вобожденско българско общество.

На такава своеобразна обществена проява дължим построяването на паметника на Васил Левски в новата българска столица. Инициатива на губернатора на София П. Алабин се образува комитет за изграждането му, начело със Стоян Заимов, за което се събират средства чрез волни пожертвования. Започнат още през 1878 г. строежът му се забавя – поради недостиг на средства, Съединението и започналата след това война. Фактическото построяване на паметника, открит през 1895 г. е заслуга на комисия с председател Иван Грозев и секретар Христо Ковачев – и двамата революционни дейци, съвременници на Апостола, негови сподвижници.

През 1893 г. в Карлово се създава Ученолюбиво дружество „Васил Левски“, което продължава традициите на Ученолюбивата дружина от времето на Левски. Като първа задача в своя устав дружеството си поставя издигане паметник на Апостола в родния му град, поставя и въпроса за запазване мястото на родната му къща и неговото възстановяване. След като настоятелството му се убеждава, че само Ученолюбивото дружество не може да събере достатъчно средства, то става инициатор за създаването на специален обществено-комитет за построяване на паметника.

През м. март 1902 г. се образува в Карлово Комитет „Васил Левски“, съставен в голямата си част от елита на карловската интелигенция и председателствуван от председателя на Ученолюбивото дружество д-р Васил Генков. Подпредседател е Ст. Мазакон, секретар – Георги Петров, а касиер – Христо хаджи Димитров. Благодарната и отговорна работа на комитета става достояние на широката общественост чрез страниците на в. „Просвета“, която хронически всяко негово решение и действие.

Комитетът решава „Левски да бъде излян в статуя, която да бъде поставена в пода, от която пътникът веднага да може да схване идеите, за които се е борил този, който стои на пиедестала. Статуята да представлява Левски като апостол на свободата“.

Провежда се конкурс по обявена в „Просвета“ програма. На 15.01.1903 г. Софийската индустриална камара с председател Ив. Мърквичка не одобрява нито един от представените 6 проекта. Назначен е нов конкурс. Между изложените на 04-05.1903 г. в салона на женското дружество „Възпитание“ в Карлово 9 проекта, първа премия получава проектът с мотото „Нам свобода и човешки правдини трябват“. Изпълнението на паметника се възлага на неговия автор скулптура Марин Василев.

Комитетът „Васил Левски“ реализира успешно своята голяма идея. Цялостно паметникът на Апостола в родния му град, сътворен от Марин Василев през 1905 г., е монтиран на 10 юни 1907 г., а е приет окончателно от комисия на 12 август с.г. По този повод в. „Просвета“ пише, че комисията е „одобрила тази фигура, като даже останала вдъхновена от художествеността ѝ. Делото по построяването на паметника на Васил Левски доби своя надежден край“.

През 1923 г. се навършват 50 години от обесването на Васил Левски. По този повод се предвиждат редица прояви посветени на обилея, както от държавата, така и от обществеността. По инициатива на карловци, живеещи в София, на 14 януари 1923 г. се учредява „Народен комитет за честване на паметта на Васил Левски по случай петдесетгодишнината от обесването му“. Той по-късно се развива и утвърждава като „Народен комитет Васил Левски“.

Комитетът си поставя като първостепенна задача в своя устав събирането на материали и написване на пълна, критична и документирани биография на Апостола. Първ председател на комитета е Петър Попов – съгражданин, връстник на Левски. След неговата смърт председателството поема В. Тангилев, дотогава касиер на комитета. Секретари са Г. Станев и Д. Кацев – Бурски. Голямо съдействие на комитета през този период оказва Васил Александров, кмет на града, общественик и много заслужил за извършването на ред илагоустройствени работи в града. Автор е на отделна книга за гр. Карлово.

С написването на биографията е натоварен Димитър Страшимиров. Първи том на замисления труд излиза през 1929 г. под заглавие "Васил Левски – живот, дела, извори – Том I" и обхваща целия събран документален материал. За съжаление Страшимиров не успява да реализира до смъртта си написването на биографията. Комитетът възлага това на неговия най-близък сътрудник Иван Унджиев. Целостна, богато документирана, биографията излиза от печат въпреки големите трудности, през 1947 г. в четирихиляден тираж.

Възникнал в името на идеята да съхрани всичко, свързано с личността и делото на великия Апостол, Народният комитет "Васил Левски" работи активно за възстановяване на родната къща на Левски в Карлово, за достойно честване на 100-годишнината от рождението му, за създаване на комитети в цялата страна.

От 1933 г. Народният комитет обединява усилията си с изградения на 14.10 с. г. в Карлово комитет за възстановяване на родната къща на Васил Левски. Негов председател е градският кмет Аристон Янакиев, а секретар – известният общественик и родственик на Апостола Христо Фъргов. Благодарение на общите усилия на двата комитета, на карловската общественост, на живите родственици на Левски, на Карловската дружба в София родната къща на Апостола е възстановена. Това става с активното участие на полк. Петър Дюков – тогава началник на Карловския гарнизон. Пристъпва се към нейното обзавеждане, а комитетът в родния му град се преустройва през 1936 г. в Комитет за отпразнуване на стогодишнината от рождението на В. Левски и превръщане в музей на възстановената му родна къща в Карлово. След реализиране на своята цел комитетът се задължава по своя устав да предаде къщата-музей и цялата архива на Карловската община. Къщата музей "Васил Левски" е открита за почитание през 1937 г. Ето защо през 2007 г., вече Национален музей "Васил Левски" в Карлово, отбеляза своята 70-годишнина.

Двата комитета продължават съвместната си работа за достойно увековечаване паметта на Апостола на българската свобода през 1950 г. След това преустановяват своята дейност.

Общобългарският комитет не възникна в празно пространство. Без да изявява претенции, че е правоприменик на народните комитети "Васил Левски" от 20-те и 30-те години, новото формирование

има морално право да претендира, че носи основните цели и задачи на родолюбивите формирования, да съхрани за поколенията делото и идеите на Апостола на свободата. Общобългарският комитет за разлика от предишните има по-дълготрайни и перспективни цели, което съществено го отличава от неговите предшественици.

Неговата рождена дата е 24 април 1991 г. Той възникна наред с други организации и съюзи в сложното време на политическите и обществени промени в нашето общество след 1989 г. Сред множеството партии и организации с политическа цел, комитетът е "непартийно обществено-културно обединение с идеална цел", съгласно член 1 от Устава му. Същата година на 17 септември с.г. се учреди и Фондация "Васил Левски", която успешно вече 18 години осъществява проекти, свързани с опазване живота и делото на Апостола.

На първо място Общобългарският комитет и Фондацията като излизат извън рамките на проблемите само на една личност, каквато е Левски, търси чрез неговата велика идея да види живота и делото, приноса в борбата за национална и църковна независимост и на хилядите негови сподвижници, които не противостоят, а допълват неговия принос за свободата на Отечеството.

На второ място Общобългарският комитет и Фондацията като общобългарски, не забравя, че превръщането на голямата идея в широко патриотично дело може да стане само със създаването на местни комитети и дружества по места, които да работят за утвърждаването на нравствените, идейните и политическите възгледи на дейците от Възраждането. Затова идеята за създаването на Общобългарския комитет дойде от селищата, в които Левски е изграждал тайните революционни комитети, и сега там са живи спомените за него и местни дейци – негови сподвижници.

На трето място Общобългарският комитет и Фондацията обръщат поглед към милионите наши братя, пръснати по света. Неговата амбиция е да прехвърли духовните мостове до техните сърца чрез дейността си.

Главното в дейността на Общобългарския комитет и Фондацията е да създават възможност чрез всички средства и форми, с държавно участие, с дарения, с обществени инициативи да съхрани и опази културно-историческото наследство, оставено ни от Левски, от не-

говите сподвижници, да работи "за запазването и развитието в нашата съвременност на нравствените, трудовите и културните черти и добродетели, както и демократичните традиции от възрожденската епоха и от цялостния исторически опит на народа".

Присъствието на Общобългарския комитет, местните комитети в страната и Фондацията, носещи името на Васил Левски, в обществения и културния живот на страната е видимо и значимо. Създаването на Общобългарския комитет е в резултат от усилията на изтъкнати български интелектуалци и общественици, хора посветили целия си живот на делото на Апостола и неговите сподвижници, на родолюбиви организации, съюзи и движения, на стотиците краеведи, родопривчатели, учители и музейни работници, читалищни и културни дейци, представители на българската православна църква, на делови среди и др. Председател на Общо – българския комитет е проф., д-р Дойно Дойнов и на Фондацията д-р Стоян Джавезов.

Повече от 18 години Общобългарският комитет и Фондация "Васил Левски":

- проявяват обществена инициатива пред централните и местните държавни органи, пред политическите и обществените сили в страната за приваждане в известност, ремонтиране и възстановяване на къщи, храмове, обществени сгради и места, паметници и паметни плочи, свързани с живота и делото на Васил Левски и неговите сподвижници;

- подпомага и насърчава исторически и други изследвания, свързани с творчеството на литературата и изкуството, свързани с Васил Левски и неговите сподвижници, с техните родове, както и събирането и съхраняването на веществени документални и мемориални материали;

- популяризира у нас и в чужбина чрез научни и популярни публикации, албуми, картички, фотографии, по радиото, телевизията, печата и чрез други форми и средства на нови, както и на утвърдени постижения, свързани с Васил Левски, с неговите сподвижници, техните родове и селищата им.

В страната са изградени 130 общински, местни и селски комитети, които покриха всички географски кътчета на България, независимо от факта бил ли е или не в тези райони Васил Левски. Създадени

се и се създават огнища на родолюбие и патриотизъм, където възрожденското начало е в основата на общественно-полезната дейност, която разгръщат стотиците привърженици на идеята за единно широко общобългарско движение, посветило своите усилия за съхраняване на историческата памет на народа за превръщане епохата на Възраждането в пример за съхраняване на българското национално достойнство и самочувствие.

Общобългарският комитет и комитетите "Васил Левски" в страната са изградени на широка демократична основа. В техните Управителни съвети влизат хора с различно обществено и социално положение, обединени от общата идея да поддържат огъня на родолюбието и патриотизма, да обединяват хората около националните идеали на нацията.

Програмите, идеите, предложенията, по които работят Общобългарския комитет, Фондацията и местните комитети, се обсъждат на широка демократична основа, като се привличат широк кръг специалисти.

През 2007 г. – на 18 юли, се навършиха 170 години от рождението на великия българин, идеолог и ръководител на българската национална революция, Апостола на свободата Васил Левски. Кръглата годишнина е повод не само да се припомни и разкрие светлия му образ, но преди всичко богатството на неговите идеи и величината на епохалното му дело. Васил Левски е национален и нравствен идеал за всички поколения българи.

През 2007 г. България стана пълноправен член на Европейския съюз. Това крупно политическо събитие съвпадна с годината на юбилея на Апостола, който пророчески още през 1871 г. написа: "Българско ще гърми най-бляскаво като едничка държава в цяла Европа". Това определя 2007 г. във вътрешен и международен план като изключително значима за историческата съдба и по нататъшното развитие на българския народ.

На 12 юли 2006 г. по инициатива на Министерството на културата, Общобългарския комитет и Фондация "Васил Левски", Община Карлово и Национален музей "Васил Левски" – Карлово се учреди Национален комитет в състав от 108 представители на държавни, научни и културни институти, кметове, журналисти и общественици, който прие Национална програма.

Целта на Националната програма е да се популяризира историческото наследство на Васил Левски, неговите идеи и завети в интереса на българския народ и преди всичко пред младежта. Да се покаже Васил Левски като гражданин на света, като личност възплаваща демократичните и нравствени идеи и хуманизъм на съвременното човечество. Проявите, предвидени по повод юбилея, трябва да стигнат до българските граждани живеещи в чужбина и обхванат чуждестранната култура и научна общественост.

Националната програма обхваща 4 основни направления, а именно: опазване и развитие на културно-историческото наследство, свързано с живота и делото на Васил Левски; провеждане на обществени и научни прояви; издателска и рекламна дейност; инициатива сред българските общности в чужбина. В отделен раздел се набелязва ангажименти за медийното обезпечаване на програмата.

За по-успешно и координиране и изпълнение на инициативите залегнали в програмата, се изработи календарен график по месеци и дни, който улесни организаторите. Министерството на културата, качи в Интернет – Националната програма и календарния график. Фондация “Васил Левски” също в Интернет представи проекти, които трябва да изпълнява.

Програмата по своето тематично многообразие даде възможност да се обхванат проблеми, свързани с осъществяването на проекти вариращи от реконструкция и реставрация на паметни места, свързани с живота и делото на Левски, до богата издателска дейност и знаменити обществени, национални и културни събития.

В рождения град на Апостола – Карлово – по повод на рождения ден се организира Народен събор – Ден на Васил Левски, който превръща в едно крупно обществено събитие на българската нация.

Юбилейният вестник за Левски “Жив във времето”, сборниците, научни разработки обогатиха историческата наука с нови изследвания, а научните форуми, проведени в страната и чужбина, се превърнаха в интересни творчески срещи на изследователите и почитателите на делото на Васил Левски.

Българската общност в Молдова отбеляза достойно 170-годишния юбилей от рождението на Васил Левски. Научната конференция,

проведена в Тараклийския университет потвърди нестихващия интерес към делото на националния герой на България. Под научното ръководство на д.и.н. Николай Червенков, ректор на университета, председател на дружеството на българистите в Молдове, конференцията се превърна в една от най-значимите научни прояви сред бесарабските българи, живущи извън България.

Откритият през 1997 г. паметник на Васил Левски в село Твърдица, положи началото на трайни контакти на Общобългарския комитет и Фондация “Васил Левски” с българската диаспора в Молдова, с нейните организации, с техните райони и селища, в които живее компактно българско население. Научното дружество на българистите в РМ, Лицеят “Васил Левски” в Кишинев, Българската община, Тараклийският университет, село Твърдица, село Паркан а само част от институциите, с които Общобългарският комитет и Фондация “Васил Левски” работят за пропагандиране идеите и делото на Апостола на свободата.

Обществените прояви, научно-проучвателната и издателска дейност, грижите за опазване на културно-историческото наследство, свързани с епохата на Възраждането, е задача трудна, но достойна за уважение. Зашото колкото времето ни отдалечава от епохата на Апостола, толкова неговата личност ни е нужна днес, носеща своето нравствено и хуманистично съвършенство в борбата за общото дело – да опазим свободата и независимостта на България.

**НАЦИОНАЛНО-ДУХОВНИТЕ ЗАВЕТИ НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ
ВЪВ ВРЪЗКА С ВЪЗРОЖДЕНСКИЯ ПРОЦЕС
СРЕД БЪЛГАРИТЕ В МОЛДОВА**

Иван ГРЕК

Научно дружество на българистите в РМ

В началото на 90-те години на миналия век така се стекоха нещата, че аз, без да искам и да полагам никакви усилия, станах отговорен редактор на книгата на доктор Николай Червенков «Васил Левский», която и досега остава единственото отделно издание на руски език за Апостола на българите в родината им и извън нея.

Васил Левски се прославя като революционер практик, като организатор на Вътрешната българска националноосвободителна организация. Той не е разполагал с време, а може би и с възможности да се превърне в революционер-идеолог. И въпреки тези обективни обстоятелства в много малкото съхранено до наше време негово списоларно наследство има такива брилянти на идеологическо, по-скоро вътрешно, мироследно мислене, които дори отсъстват в литературното творчество на други големи български революционери-патриоти. Тези идейни и хуманистични брилянти идват в главата на Левски от неговата практика – дейността му като революционер-организатор, от неговото дълбоко познаване на положението на угнетения български народ. Когато говорим за Левски като национален революционер, ние трябва да имаме предвид, че в българското освободително движение той идва от своята идентичност, от православното верую и православната църква. Това означава, че в неговия мирослед надделяват общочовешките ценности, които се явяват многовековна религиозно-обществена философия на православ-

ните българи, на тяхната православна българска църква и на нейния църковен клир. Подчертаваме това, защото то е много важно за откриване на темата на мосто съобщение.

Васил Левски през целия си живот е бил концентриран върху същата тема на българите в българските земи на Балканите, както българските възрожденци са ги очертавали по това време. Разбира се, още тогава много българи живеят и извън тези предели, а също и в други държави. Освен това границите на Третата българска държава и етническите граници на българския етнос след 1878 и 1885 г. са различни. Българският етнос остава разпокъсан. Правим тази констатация само за да подчертаем, че вижданията на Васил Левски относно съдбата на българите, където те и да живеят, остават актуални за днешния ден. Макар да са станали големи политически и геополитически промени на Балканите. Макар и да се е променил манталитетът както на българите в България, така и на българите в диаспората исторически и съвременни. Макар, че в единия случай етническият «българин» се намира в процеса на утвърждаването му като политически асимилира и да се откаже от своята идентичност, или да търси път си запази етническите и национално-духовни признаци в рамките на полиетническата общност нация. В първия случай политонимът «българин» става на българска основа, а във втория случай етническите българи влизат в политоним с друго название, в зависимост от нацията на държавата, в която той живее: във Франция – французин, в Германия – немец (германец), в САЩ – американец, в Румъния – румънец, а в Молдова – молдованин. Обаче той има възможност, както си съхрани своята етническа и културна идентичност, така и да я сподели, като се претопи в друго етническо качество.

Заветите на Васил Левски призовават българина, живеещ зад граница, да си остане българин и да се бори за

Първата негова заповед има чисто етническо съдържание, въпреки че в нея е включен вътрешен мироглед, българска интелигенция, като водеща сила в изграждането на национална държава. В кореспонденцията си до редактора на вестник «Свобода» Любен Каравелов Васил Левски пише: «... ние сме хора и искаме да живеем човешки, да бъдем свободни с пълна свобода в земята ни, там дето живее българинът не само на етническа числено намаляване, което вече става, но и на етническо изчезване от етнографската карта на Република Мол-

подчертава: «На същата тази земя, която нашите прадеди са отстоявали със силата на своето оръжие и със святата своя кръв».

Разбира се, съществуващите емиграционни и миграционни български общности зад границите на своята историческа родина не могат да издигат там въпроса за политически национално-териториален статус, обаче те имат право да се борят за екстериториална национално-културна автономия, т. е. да отстояват своята идентичност, която в същото време не трябва да им пречи да бъдат съставна част на политонима на държавата-нация, в която те живеят и на която те са граждани. Заветът на Васил Левски се състои в това, че както за родината, така и за идентичността трябва да се борим. Нищо даром не става, това е невъзможно. В многовековната човешка цивилизация такъв прецедент отсъства.

Ако се съгласим с това съвременно тълкуване на този завет на Васил Левски, ние имаме възможност да изработим понятие за една общобългарска национална етническа идентичност, включваща всички български, независимо от тяхното местоживееие. Нещо подобно прави Унгария, а българите, като етнос, числено почти са толкова, колкото и унгарците. Съдържанието на това понятие е: «всеки българин да живее, където иска, където може да си реализира интелектуалния и професионалния потенциал, обаче максимално да си съхрани българската идентичност». Това стихийно не става. Трябва да бъде изработена държавна политика по този въпрос, ако искаме да се запазим като достоен и качествен елемент в световното етническо многообразие.

Този завет на големия български патриот има пряко отношение към българската диаспора в Молдова. Днес ние можем да констатираме, че териториалното, политическото и административното разпокъсване на Република Молдова, слабото присъствие в нея на етническите българи и на българския дух поради двувековните асимилационни процеси, трайно отсъствие в диаспората на национална държава, вътрешен мироглед, българска интелигенция, като водеща сила в изграждането на национална държава. В кореспонденцията си до редактора на вестник «Свобода» Любен Каравелов Васил Левски пише: «... ние сме хора и искаме да живеем човешки, да бъдем свободни с пълна свобода в земята ни, там дето живее българинът не само на етническа числено намаляване, което вече става, но и на етническо изчезване от етнографската карта на Република Мол-

дова. Призивът на Васил Левски да се борим, да се организира заедно с България да работим за своето запазване в Молдова, мене е много актуален призив и съвременен.

Другият завет на Васил Левски е свързан с това, че той призова българите «да се направи коренно преобразование на сегашната държавна деспотско-тиранска система и да се замени с демократическа република (народно управление)». Колкото конкретно това да се касае до България през 60 – 70 г. на XIX в., толкова това негово изречение има глобален характер по география и обществена значимост за всички времена, епохи и формационни системи, било то феодализъм, капитализъм или социализъм. За държавите от предишната социалистическа система в Европа е прието да се говори като за държави с авторитарен режим. Доколко тези режими на практика съществено се отличават от деспотично-тиранските, за които говорим В. Левски и към които той отнася режима в Османската империя засега няма да говорим. За нас е по-важно да кажем, че единият от другите режими много си приличат. Така че можем да говорим за деспотично-тиранските режими в Югоизточна Европа, в това число и българската държава пора в Република Молдова, познават и двата тези режими и на практика са тично равнище, и в реалния си живот през втората половина на XIX в. трябва да ни отдалечат от предишните деспотично-тирански авторитарни системи и приближат до съвременните демократични държави от западноевропейски модел. В тази посока, да се надказвам, гнилата и беззаконната държава - не човеците, не жените им ме, върви българската държава вече в рамките на ЕС, а също и децата им, тогава, ако се покорят само на горните свети закони, публика Молдова, като пригранична с ЕС-пространството. Българският Левски вижда България освободена от Портаската диаспора в Молдова не се противопоставя на този постсъветски, независима и с равноправно гражданско общество. Той, като трансформационен процес и, обективно погледнато, върви в национален български деятел, се бори България да стане свободна насока заедно с другите малцинства и с мажоритарния етнос. Определи всичко за българите, които толкова векове са поробени от трябва да имаме предвид, че българската етническа идентичност османците. Обаче той не иска те да станат вече поробители на други подложена на множество икономически, етнополитически, демографски, етнокултурни изпитания и не може да се каже със сигурност, че българите гарантира на тях равни права с българите, ако те признаят наравно българската диаспора ще ги издържи и ще се съхрани. Във всеки случай, Васил Левски ни дава правилен ориентир за социално-политически, етнически и етнокултурен устрем към демократична република и неговото виждане може да стане за нас «пътна карта»

демократията, разбира се, заедно с другите етноси в Молдова и не в този фалшив вариант, който го имаме в реалност.

Третият завет на Васил Левски изглежда пълна противоположност на двата анализирани по-горе, дори несъвместим с тях. Обаче величието на Апостола се състои именно в това, че той очертава проблема, изказва се по него и дава рецепта, своето виждане как да се направи така, че несъвместимото да се съвмести на практика. Той изказва мисъл, която показва неговия, макар и интуитивен, дълбок демократичен подход към обществените явления, които за него са малко познати като европейски демократични процеси, но повече идват от неговите хуманистични принципи, възприети от православната религия – повече от нея, отколкото от православната църква.

Васил Левски пише, че на българската земя трябва да се повдигне храм на истинната и правата свобода и турският чорбаджилък да даде място на **согласието, братството и съвършенното равенство** между всичките народности: българи, турци, евреи и пр. щат бъдат равноправни във всяко отношение, било във вяра, било в народност, било в гражданско отношение, било в каквото било - всички хора спадат под един общ закон, който по висшегласието от всичките народности ще се избере». Той се връща няколко пъти към този външлия век. Сега ние преживяваме трансформационни процеси, които поставят голям проблем: «па и от каквато и да е народност да живеят в тоя рай, ще бъдат равноправни с българинът във всичко. Ще имаме едно общество, на което ще пише: **«Свята и чиста република»**. «Да съсипем, не жените им ме, върви българската държава вече в рамките на ЕС, а също и децата им, тогава, ако се покорят само на горните свети закони, публика Молдова, като пригранична с ЕС-пространството. Българският Левски вижда България освободена от Портаската диаспора в Молдова не се противопоставя на този постсъветски, независима и с равноправно гражданско общество. Той, като трансформационен процес и, обективно погледнато, върви в национален български деятел, се бори България да стане свободна насока заедно с другите малцинства и с мажоритарния етнос. Определи всичко за българите, които толкова векове са поробени от трябва да имаме предвид, че българската етническа идентичност османците. Обаче той не иска те да станат вече поробители на други подложена на множество икономически, етнополитически, демографски, етнокултурни изпитания и не може да се каже със сигурност, че българите гарантира на тях равни права с българите, ако те признаят наравно българската диаспора ще ги издържи и ще се съхрани. Във всеки случай, Васил Левски ни дава правилен ориентир за социално-политически, етнически и етнокултурен устрем към демократична република и неговото виждане може да стане за нас «пътна карта»

Сега да приложим тези негови виждания към българската диаспора в Молдова. Те означават, че молдовците, като мнозинство в свободна, суверенна и независима Република Молдова, трябва да

бъдат равни с малцинствата в молдовската държава. По-вярно е се каже, че националните малцинства тук, в това число и българската диаспора, трябва да бъдат равни с мажоритарното население. Което означава, че законите в Република Молдова трябва да бъдат единни и «свети» за всички нейни граждани. За съжаление, това не стана. Не само по тази причина, че «Святата и чиста република» не създава за един ден, а законите, които в нея се изработват и прилагат, са станали още част от манталитета на хората, независимо от техния произход. В самото начало на процеса за политически суверенитет Република Молдова нейната полиетническа общност беше разпокъсана на мнозинство и малцинство. Мнозинството, което остана без силен интелектуален етнонационален елит и попадна под влиянието на руската идеология и практика, беше заето с изграждане на такава правна база, която да му гарантира езиково, кадрово, политическо, икономическо и културно, а и икономическо предимство. В тази ситуация националните малцинства бяха принудени да се борят на десния бряг на Днестър за своите законни малцинствени права, включени в световните (ООН) и европейските малцинствени стандарти, а на левия бряг на Днестър търсят други пътища. Българската диаспора в лицето на своите организации и културно-научния и стопански елит от време на време съотстояваше своите права в рамките на Тараклийската административно-териториална единица и на екстериториалната национално-културна идентичност. Така че Република Молдова изначално не се развише като «Святата и чиста република» и затова българите тук не са равни и равноправни с молдовското мнозинство и румънското малцинство. Република Молдова има доста признаци на етнократична държава. Обаче това не означава, че държавният и демократичният идеал на Васил Левски е някаква утопия за българите в България и българите извън историческата им родина. Това е обективен исторически процес в ежедневно състояние на борбата за права и свободи, вътрешна индивидуална и колективна човешка потребност и необходимост. Такава неща никой на никого не дарява.

В последно време политическата система и гражданското общество в Молдова все по-често се занимават с изработване на интеграционни закони, с които трябва да се преодолее териториалното разпокъсване на държавата и междуетническата дезинтеграция на полиетническия

народ на Молдова. Проблемът засега не е толкова в приемането на такива закони, колкото в тяхното изпълнение. Това се касае преди всичко до законите «О права на лицата, принадлежащи к национальным меньшинствам Республики Молдова, и правовом статусе их организаций» и «Концепция национальной политики Республики Молдова».

Има още една много важна политическа, миогледна позиция на Васил Левски, която, по мое мнение, също може да се класира като завет, който трябва да бъде възприет от българската диаспора в Молдова. Цитирам Апостола на българското освободително движение: «От никого странного нищо се не надяваме и никого за нищо не се молиме. Всичко се състои според нас в нашите задружни сили. Против тях не може противостоя и най-силната стихия. Защото туй дело е дело на Народното освобождение, дело българско. Централний български революционен комитет счита за своя длъжност да яви и покани всяко българина, бил кой – бил и где бил, да взема участие в него». Това изказване е извадка от едно от писмата на Васил Левски.

За разлика от други лидери на Българското освободително движение, Васил Левски утвърждава, че вътрешният фактор в борбата за политическо освобождение на България от петвековно османско иго е главен. С други думи, българският народ сам трябва да се освободи, той на никого не трябва да се надява. «Ако ние, братята и техните бащи, не се вдигнем и не пролеем кръв, за да избавим своите майки, жени, сестри и деца, то кой друг (ще стори това)?» И накрая още едно изказване по този повод: «И ние, българите, отдавна напъраме всичките си сили, устремени към човечност и свобода... На нашия пресипнал глас – никакъв отклик, отникъде няма помощ, а, напротив, този, когото ние молим за помощ, става учител против нас». И двете български легии в Сърбия, и четническите опити на българските войводи през 60-те години на XIX в., и опитите за сътрудничество на българското революционно-освободително движение със Сърбия, Румъния и Русия напълно дават на Васил Левски право да каже на българите: «Стига да се надяваме на някого, дойде време сами да се освобождаваме от османците». Сама-та смърт на Васил Левски, която е акт на политическо убийство от страна на Османската империя, е доказателство за безразличието на европейските държави към съдбата на българския народ. Разбира се, Левски не се отказва от външната помощ, обаче той знае, че тя ще

пристигне само тогава, когато българският народ въстане с оръжие
ръцете си. Затова вътрешният фактор в освобождението на България
за Васил Левски е главен, а външният е другореден, второстепенен.

Тази негова градация се отнася и до българите в българските земи
извън тях, желаещи да освобождават България от османско робство. Да
Васил Левски лидерите на българското освободително движение изхо-
дат от стратегията, която предвижда формиране на български чети извън
пределите на България, тяхното преминаване в България с цел да повдиг-
нат българския народ на въстание срещу Портата. Външните български
тази стратегия играят водеща роля, а за българския народ в България
определя пасивност в началото на революционното движение.

Васил Левски предлага друга стратегия и тактика: българите
българските земи да се организират като главна движеща сила
революцията още на преварителния етап и тази роля остава за тях
освобождението на България. Що се касае до външните български
Сърбия, Дунавските княжества, Русия, те са спомагателна сила
българската революция, те идват на помощ на вътрешните български
тогава, когато те въстанат. Така че за Левски външният фактор има
двойно съдържание: външният фактор по отношение на великите сили
към българите и България, и външният фактор в лицето на български
ката емиграция, нейното място и роля и в освободителното движе-
ние на българския народ на заключителния ѝ етап.

За българската диаспора в Молдова външнополитическият
вътрешнополитическият фактори също имат голямо значение
вързка с трудния вървеж на техния възрожденски националноку-
турния процес, който понякога се облича и в политически дре-
Като анализираме този процес за последните почти 20 години, ни
намерим факти, които свидетелстват, че тези години допринесоха
живота на диаспората такива нови неща, за които те не знаеха,
бяха готови да се борят за тях, дори и не ги искаха. Много ли от
очакваха разпадането на Съветския съюз? Много ли искаха българ-
ско училище или за утвърждаване на българския език, на българска
та култура и история на българския народ като задължителни уч-
ни дисциплини в общообразователното училище с учащи се български
Защо стана така, че през тези години възникналите български струк-
тури се възглавиха от хора с друг етнически произход?

Да, българската диаспора има свои националнокултурни структу-
ри, които, за съжаление, досега не са вплетени яко в живота ѝ. Да,
българската диаспора тук има радио и телепредавания на своя език,
но тя досега няма български вестник на общорепубликанско равни-
ще. Да, българите в Молдова изкараха от себе си заможен слой хора,
доста много от които до ден днешен са без български манталитет,
макар и да са вътре в националните български организации. Много
ли от тях могат да се похвалят с това, че са помогнали за издаване на
български вестник, на български книги, на учебници по български
предмети за училищата с учащи се българи в Молдова? Да, българите
в Молдова имат свой университет, обаче кой от тях се гордее с
това, кой помогна на този университет с каквото и да е. Защо този
университет не е станал, както Комратския университет за гагаузи-
те, общонационално българско достойние за диаспората изобщо, за
нейния културен и политически елит, в частност? Например, в «Не-
зависима Молдова» и «Кишиневские новости» се публикуват доста
големи материали за постиженията на Тараклийския район в иконо-
мическата област, на социално и културно ниво, обаче в тях няма
нищо една дума за университета!

Позитивното и негативното е преплетено в реалния живот на ди-
аспората, обаче ние можем да определим какъв е техният произход.
От тази гледна точка може да се говори, че негативното идва от
етническата, етнополитическата, етнопсихологическата и етнокул-
турната пасивност на българската диаспора изцяло, на нейния инте-
лигентен слой в частност. Но това е резултат от предишния режим и
от предишната идеология в Съветския съюз, целенасочено работеща
за формирането на съветска общност чрез унищожаване на идентич-
ността на многонационалния съветски народ, в това число и руска-
та нация. Имам морално право така да говоря, защото съм издигал
пред съветските структури въпроса за културата на българите в Съю-
за и моите предложения бяха отхвърлени, както и на други българи,
културни дейци като Иван Мешчерюк, Петър Недов, Михаил Ди-
хан и други. Така че и за българската диаспора в Молдова вътреш-
ният фактор, за който говори В. Левски, е неотделим от нея и може да
се определи като слабо присъствие в диаспората на имунитета ѝ за
пазване на нейната идентичност. Този вътрешен фактор, както и

по времето на Апостола, има още едно измерение – демографско – българската нация и за диаспорите ѝ.

Разбира се, когато се говори за вътрешен и външен фактор, свързан с българската национално-духовна идентичност на диаспората в Молдова, трябва да се определим, как да разглеждаме идентичните взаимоотношения между българите в България и извън нея, например с българите в Молдова? По вътрешно етническо единство, начало или по външна междудържавна политическа и културна линия? Левски разглежда българите, където и да са те, като едно цяло, обаче той е сигурен, че каквито големи усилия и да прилагат българите в Сърбия, Румъния, Русия, те няма да спечелят в политическата борба за освобождението на България, ако в нея не са включи масово българското население в България.

В случая с българската диаспора в Молдова българската държава на Балканите няма как да се счита за външен фактор, макар че на нея разделя не само границата на румънската държава, но и границата на Европейския съюз. Мисля, че успешната борба за Тараклийски уелд през 1998 – 1999 г., в която България взе пряко и активно участие, е държавна, обществена и международна линия, и позицията на България във връзка с откриването на университета в Тараклия, потвърждава това мое виждане за специфичното място на България в решаването на националнокултурните проблеми на българите в Молдова. Разбира се, от гледна точка на вътрешния фактор политическото положение на българите в границите на Османска империя и политическото положение на българската диаспора в границите на Република Молдова не съпоставимо. В етнокултурно и дори в териториално-административно отношение Кишинев е дал на етническите българи толкова, колкото те и не са искали. Така че молдовската държава е дружески предразположена по отношение до националнокултурните проблеми на своите българи, докато Османската империя е била индиферентна и враждебна спрямо тези проблеми на българите в българските земи.

Външният фактор по отношение на българските проблеми в диаспорите в началото на третото хилядолетие съществено се отличава от същите по времето на Васил Левски. Преди всичко световната демократична цивилизация успя да изработи редица правови стандарти с цел да бъдат защитени правата на националните малцинства

по целия свят и преди всичко в Европа. Ако иска, България има възможност да въздейства на европейските структури, за да бъдат приложени техните стандарти в защита на българското малцинство в Молдова, както това стана през 1999 г., по времето на Тараклийската криза. Самите българи в Молдова имат право да апелират към ЕС, ОБСЕ, СЕ, дори и ООН, за да си защитят малцинствените права. Засега няма основание да се прави такава стъпка.

Искам да подчертая, че в нашия случай външният фактор за етническата идентичност на българската диаспора в Молдова в наше време има две особености в сравнение с времето на Левски. Едната се състои в това, че този фактор вече е хармонизиран с вътрешното законодателство на Република Молдова, което признават европейските стандарти. По тази причина европейските структури имат освен политически възможности, но и юридически задължения да контролират кишиневските властни структури.

Другата специфика е свързана с това, че София, която също признава европейските малцинствени норми и има идентично с Молдова вътрешно законодателство за малцинствата, се сдобива с право да взема свое становище в случай отстъпление на Кишинев от законодателната база за малцинствата, без да бъде обвинена в намеса във вътрешните дела на Република Молдова, т. е. вътрешният и външният фактори в съдбата на идентичността на българите в Молдова са много преплетени и това тяхно качество е положително за диаспората. По времето на Левски и вътрешният, и външният фактори са били или отрицателни, или индиферентни към българското освободително движение, към българската етнонация и нейния стремеж към политическа идентичност.

В последните 15 години будителите на българската диаспора в Молдова и преди всичко доктор хабилитат Николай Червенков, направиха много Васил Левски да стане познат на етническите българи в Република Молдова. Мисля, че стигаме до времето, когато Апостолът на българското освободително движение със своите идеи може да бъде потребен като идейна пътеводна звезда за техния етнокултурен суверенитет, за тяхната национална идентичност, която винаги би трябвало да присъства в интеграционната стратегия на независима и суверенна Република Молдова.

В НАВЕЧЕРИТЕТО НА ОСВОБОЖДЕНИЕТО

Иван ЗАБУНОВ

Българско културно дружество "Възраждане"

Събитията на Балканския полуостров в средата на 70-те години на 19. век, борбата на различни течения в българското национално-освободително движение оказват голямо влияние на дейността на българската емиграция в Южна Русия. Ние ще се спрем и то в най-общ вид само на дейността на българските организации в Кишинев в навечерието на Руско-турската война през 1877-1878 г.

Естествено е, че създаването на нови и активизирането на стари български организации е свързано с името на великия български поет и революционер Христо Ботев.

На 20 август 1875 г. Христо Ботев започва своето пътуване в Русия с цел да събере пари, да закупи оръжие и да покани известиян воевода Филип Тотю и българите, служещи в руската армия,¹ за участие в бъдещото въстание в България.

На 23 август 1875 г. Христо Ботев пристига в Кишинев.

От записите в тефтерчето на Ботев става известно, че той се срещал със своя стар познат председателя на Кишиневското българско дружество за разпространяване на грамотност между българите Иван Степанов Иванов (Калянджи), а също и с Найден Пешов Пананинов и други. От литературата е известно за срещите на Ботев с току-що произведени в офицери Д. Филов, П. Шиваров, А. Кожухарски, както и с юнкерите Д. Николаев, С. Кисов, А. Гуджев, а също и с капитан Райчо Николов.²

От Кишинев Ботев отпътува за Одеса и Николаев.

В Одеса българският революционер води преговори с членовете на Одеското българско настоятелство за купуване на оръжие, а с

юнкерите от Одеското пехотно юнкерско училище – за тяхното участие в бъдещото въстание. Също той води преговори и с випускниците на същото училище, които са на летни тактически учения в лагера под Николаев.

Христо Ботев бил доволен от своето пътуване. В него се събрал, както пише той до Иван Драсов “хъшовски бес”³. Особен интерес представлява писмото на Х. Ботев до М. Греков от Николаев от 30 август 1875 г.: “3 деня става вече, откакто съм дошел в Николаев по мисията на Комитета. Обиколих Кишинев, Одеса и Николаев. Работата не става добре. Революцията е готова. Пари ще да се съберат и след 5-6 деня ще да чуеш, че цялата България е на оръжие. Пушки ще да взема от Одеса.” И нататък: “От Одеса вземах Филипа, за да мине през Влашко с още няколко души войводи. Тук наши офицери подават отставка. А в България?! О! Там ще да скочи и маляко, и голямо”³.

От Одеса Ботев се връща в Кишинев.

Х. Ботев и Ф. Тотю водели преговори и с настоятелите на Киприяновски манастир по въпроса за възможна помощ. Навсякъде българските младежи от руската армия изявявали съгласие за участие в бъдещото въстание.

Въстанието, което започва на 16 септември 1875 г. на някои места в България, не успява и било потушено. През ноември-декември 1875 г. новосъздадения Гюргевски революционен комитет приема план за подготвяне на ново въстание и изпращане в България на въоръжени чети, една от които щяла да бъде и четата на Христо Ботев.⁴

Българските революционери започват активна подготовка за въстанието. Една от най-важните задачи е била събирането на средства за закупуване на оръжие. На 27 февруари 1876 г. П. Мишайкин писал на П. Хитов, че по време на среща с Хр. Ботев и Д. Ценовички му казали за обещанието на “един богат руснак” да даде за бъдещото въстание в България 12 хиляди рубли. Прави са тези изследователи, които считат че “богат руснак” не е частно лице, а някаква организация в Русия.⁵ Ние смятаме, че Х. Ботев имал предвид не частно лице, дори не само една, а няколко организации и то български организации в Южна Русия, с които той водил преговори през август-септември 1875 г. и които вече започнали да събират средства за въстанието в България.

На 4 март 1876 г. Х. Ботев пак пристига в Кишинев. По негова инициатива в Кишинев се създава нова организация – Българска дружина. В нея членуват всички българи-офицери, които са на служба в руската армия. Начело на Дружината е избран известният деец на Българското национално Възраждане, просветителят и педагогът Павел Иванов Калянджи. Българската дружина в Кишинев действала съвместно с Кишиневското българско общество, оглавявано от И. С. Иванов (Калянджи), брат на П. И. Калянджи. В цяла Бесарабия се събират пари, купува се оръжие, обявява се записването на доброволци.

В началото на април 1876 г. генерал М. Черняев по пътя за Сърбия, където се водят боевете срещу турците, пише до председателят на Московския славянски комитет И. С. Аксаков: “От Кишинев през Болград заминавам за Галац и Букурещ. Навсякъде, благодарение на Иванова, се срещнах с когото трябваше, и останах учуден от въодушевяването, което усетих в тези организации”⁶.

За същата въодушевеност, за готовността на членовете на Българската дружина в Кишинев да застанат в редовете на въстаниците говори и писмото на И. С. Иванов до И. С. Аксаков от 19 април 1876 г. писано само ден преди да започне въстанието в България. Като съобщава за купеното вече оръжие, председателят на Кишиневското българско дружество пише: “Тези дни оттук трябва да тръгнат на юг няколко българи-офицери за да поправят здравето си (има се предвид участие във въстанието – И.З.) и на всеки трябва да дадат поне по 100 рубли пътни. Николай Алексеевич (секретарят на Петербургския славянски комитет, кавалерийски офицер Н. А. Киреев загива в сражение с турците на 6 юли 1876 г. – И.З.) ми пише, че пристигнал тук не по-рано от две седмици, а офицерите, по съвета на лекарите, между другото, трябва да тръгнат на юг в най-скоро време”⁷.

В същия ден – 19 април 1876 г. – неполучили още никаква информация за началото на въстанието, българите приемат решение за свикване на събрание на Българската дружина в Кишинев. На това събрание се съставя и се приема обръщение към всички сънародници. Тук предлагаме на читателите пълния текст на този документ, който е публикуван от автора за пръв път: “Братя Българи! Нашата цел, при постъпването ни в руска военна служба, беше да изучим специално

военното изкуство, без което, както ви е известно, в настоящето време е невъзможно да се сражаваме срещу регулярните европейски войски, в числото на които ние виждаме и турските; макар те според техния фанатизъм, тъпоумие и леност не заслужават тази чест, малко или повече са обучени от онези наши българи, които не са имали възможност да се учат в някое чуждо царство. Ний достигнахме целта си, свършихме военното училище и останахме в Русия на служба, докато дойде време, което ний с нетърпение очакваме, да принесем полза, според силите си, на Отечеството. Сега, както четете във вестниците, в България се готви общо въстание, но тъй като ние нямаме отнйде по-верни доказателства, освен вестниците и частни слухове, на които не можем да се уповаваме; тъй също чуваме, че има Български Революционни Комитети, които нам, за съжаление, са неизвестни, то решихме да пратим одного от нашите другари, именно Капитана Райчо Николова, за когото молим секо едно българско общество да приеме като наш представител и да му открие в пълен своите действия или намерения по народните работи. От нашата страна ний му даваме неограничено право да действа заедно с вас, да да родолуци, и сичко, което вий решите несъобразно с теоретическия и практически възглед на военните науки и за полза на народа, приемем с готовност и да жертваме живота си за Свободата на Отечеството ни. Да благослови Бог нашите добри намерения и Вас, Г-но, които сте зели в ръцете си инициативата.

Ваши покорни слуги:

Подпоручик Дмитрий Филев,
 Подпоручик Пенчо Шиваров,
 Прапорщик Найден П. Папанинов,
 Прапорщик Петко П. Стоянов,
 Прапорщик Михаил Тепавский,
 Прапорщик Савва Муткуров,
 Портупей-юнкер Авраам Н. Гуджев,
 Портупей-юнкер Степан Кисов.

Според обстоятелствата ми, които не ми позволиха да изпълня възложената на меня от гореупомянатите лица поръчението им, в тяхно знание аз възлагам това поръчение да го изпълни на наше съотечественник Павла Степановича Калянджи.

Капитан Райчо Николов”⁸.

Само няколко дни след избухването на Априлското въстание в България в Букурещ пристига емисарът на Българската дружина в Кишинев Павел Калянджи. Заедно с Кирияк Цанков те извикват представители от други емигрантски центрове и на 1 май 1876 г. в румънската столица се стичат пратеници от Болград (М. Радионов), от Измаил (Г. Шопов), от Кишинев (П. Калянджи), от Букурещ (К. Цанков) и от Одеса (И. Кишелски). Един от основните въпроси, който се решава на това събрание, е въпросът за паричните средства.

Първата вноска в касата на току-що създадената организация за подпомагане на въстанието в България – Българско човеколюбиво настоятелство е от Павел Калянджи – 430 наполеондора или 5000 хиляди франка. На 9 май тези пари са предадени на Х. Ботев за въоръжаване на неговата чета, която на 17 май започва своя път към безсмъртието.

Другата организация, която действувала в столицата на Бесарабската губерния била Кишиневското българско дружество за разпространяване на грамотност между българите, създадено през 1870 г. Обаче в тази негова дейност доминирали не културно-просветни, а обществените и политически аспекти.

Кишиневското българско дружество участвувало в подготовката на въстанието в България. Неговият дългогодишен председател И. С. Иванов на 26 март 1876 г. пише на един от ръководителите на Българската дружина в Одеса В. Василев, че българите дори и във Влашко се радват, когато узнали, че българите в Южна Русия «участват в едно общо дело – подготовяне на революция”. Иванов завършва писмото си с сигурност, че при сериозна подготовка скоро в Балканите ще се разреже българският лъв, който ще издигне България”⁹.

Първите известия за въстанието в България били получени в Кишинев в края на април. Кишиневското българско дружество оценявало въстанието като справедлива борба на българския народ срещу омразното иго и решително се изказвало за незабавна помощ на въстаниците. Планът на И. С. Иванов предлагал сформирание в Русия добре въоръжен отряд от над три хиляди български и руски доброволци, който да се отпрати към България и да служи за охранява-

не на беззащитното българско население от жестоки зверства. Изказвало се мнение, че в България този отряд ще се увеличи.¹⁰

Кишиневското българско дружество със съдействието на Московския и Петербургски славянски комитети от май 1876 г. започнало да купува оръжие и изпраща в Сърбия доброволци, които са се били срещу турските войски. Само от Московския славянски комитет за тях били изпратени в Кишинев 49 хиляди 700 рубли. От Кишинев доброволците получавали от Иванов указания, пари за пътни разходи и се отправляли към Белград при генерал Черняев. По-късно И. С. Иванов пише: "Както е известно, достатъчно беше само едно възвание на М. Г. Черняев и Русия да застане на страната на славяните. Така и стана. Изпращането на доброволци се започна почти от всички краища. През моите ръце в Кишинев... пристигнаха изпращания при мене от различни места... и от мен в Бесарабия събрани до 5000 доброволци, сред които 1500 бяха българи. Освен голяма сума пари, изпратени от разни места в Русия за помощ на доброволците, бяха изпратени в Сърбия много партии с дрехи, храна и различен вид на оръжие"¹¹.

На 21 юли 1876 г. Кишиневското българско дружество излиза с възвание, в което се говори: "На Балканския полуостров и особено в беззащитна България, напълно разоръжена и отрязана от всички европейски държави от непреходими граници, в настояще се извършват такива събития, които по своите варварства раздират душата на всеки човек... Насилията, които извършват турците днес над имота и живота на българите, не си намират примери в историята и на най-дивите народи. Човечеството не знае подобни ужасни несправедности и страдания, които изпитват нещастните българи, потомци на тези, които имали свое могъществено царство. Днес невинната кръв на тези наши братя, които имали такова славно минало и достойни за по-добра съдба, тече като бързеи на Балканския полуостров."¹²

Кишиневското българско дружество организирано събиране на пари, облекло, храни из цяла Бесарабия. Така, например, жителите от Комрат, изразявайки "съчувствие към страдащите от турско иго славянски и български семейства," създали кръжок по събиране на средства. От събраните 1118 рубли, 400 рубли били изпратени до И. С. Иванов "за употребяване на полза на българите на Балкански

полуостров". Освен това много пари, храна и дрехи били изпратени за българите, избягнали от България след потушаването на въстанието.

В Бесарабия били създадени 18 благотворителни комитета или кръжока, които събирали помощи за пострадалите от потушаването на въстанието българи.

Първоначално лидерите на Кишиневското българско дружество смятали, че за кратко време ще могат да сформират в Сърбия голяма армия от доброволци, която заедно със сръбските и български чети ще премине в България на помощ на въстаналия народ и изходът на въстанието ще е на страната на българите. След своето пътуване в Сърбия през юли 1876г. И. С. Иванов си сменя мнението. Забавянето на формирането на армията на доброволци, недостатъкът на средства, сложни отношения със сръбските власти убеждават И. С. Иванов, че "само застъпничеството и вмешателството на Русия ще осигури съществуването на България".¹³

През есента на 1876 г. много българи-доброволци пристигат от Сърбия в Кишинев. Тук те намират грижа и помощ от Кишиневското българско дружество. В своите спомени И. С. Иванов пише: »"в числото на завърналите са от Сърбия доброволци имаше и българи. Това бяха хора без никакви жилища и средства, така че нужни бяха мерки да се облекат, нахранят и по някакъв начин да се устроят. Такива българи се явиха при мен в Кишинев до 1000 човека. По един или по няколко те бяха разместени в къщите на кишиневските българи, а на най-бедните дадено облекло от останалите и неизпратени в Сърбия запаси. След това част от тях получаваше всеки по 20 копейки на ден, а другите се прехранваха с собствени незначителни средства; но запасите се свършваха бързо, независимо че събирахме значителни пожертвования и от благотворителни концерти и от любителски спектакли".¹⁴

Голяма е ролята на Кишиневското българско дружество във формирането на Българското опълчение. Планирайки формиране на бойна единица от българи, руското военно министерство имало предвид и българите, които били на служба в руската армия. На 19 септември 1876 г. военният министър Д. Милютин поискал списъка на всички тези българи. 208 българи били командировани в Кишинев, където били сформирани първите три дружини. За да се запази в тайна целта, било обявено, че се създава Пеша пехотен конвой при Главното ко-

мандоване. На 30 март 1877 г. генерал Н. Г. Столетов съобщил на И. С. Иванов за решението на руското правителство да обяви война на Турция и поискал списъците на българите в Кишинев. На следващия ден на т. нар. Армянско подворие в Кишинев било обявено записване на българи-доброволци за бъдещото опълчение.

И. С. Иванов така описва събитията на 31 март 1877 г.: "Сутрин, по моята предварителна разпоредба в Армянското подворие се събраха български доброволци, до 700 човека и като ги поздравих с предстоящ в скоро време поход към родните им места, аз им обях, че те застъпват под командата на генерал Н. Столетов като началник на формиращото се българско опълчение. С възторг от тази вест, тези юнаци-българи с един глас викнаха: "Ура, да живее... матушка Русия!"¹⁵

По-късно генерал Столетов ще отбележи голямата роля на Иванов, благодарение на неговата "енергия и неуморност" при формиране, обучение и въоръжение на първите дружини на опълченците.¹⁶

В Кишинев от разни места в Бесарабия идвали стотици доброволци. Вестник "Български глас", излизащ в Болград: "Итака, българската начална войска започнала да се събира под знамето на лъва, българското историческо име отново се повдига на политическия хоризонт, времето или бъдещото ще обновят българската слава".¹⁷

На 12 (24) април 1877 г. след прочитането на Манифеста за обявяване на война срещу Османската империя на края на Кишинев, близо до с. Ришкановка на Скаково поле се състоял военен парад, в който участвали и българските опълченци. В едно от съобщенията се говорело, че появяването на Скаково поле на българските опълченци станало пълна и приятна неочакваност за присъстващите. "Възторг и надежда, вяра и благодарност" било написано на лицата на младите мустакати българи, когато те минавали в редовете на участниците на военния парад.

След началото на военните действия Кишиневското българско дружество продължило своята дейност за приближаването на деня на освобождението на българския народ. Това е тема за друг разговор.

БЕЛЕЖКИ

¹ Офицери и юнкери от български произход служили главно в Одеското пехотно училище и в полковете на 14 и 25 дивизии: 53 Волински, 54 Мински, 55 Подолски, 56 Житомирски, 57 Модлински, 58 Пражски, 59 Люблински и 60 Замоски пехотни полкове. В същите полкове от 1874 г. започва наборът на младежи от български села в Южна Русия. Първите 4 полка били разположени в Кишинев, Бендери и Тираспол, а останалите – в Одеса и Николаев (Генов Ц. Приносът на военните специалисти в Априлското въстание. – "Армейски комунист", 1976, кн.3, с.59).

² Забунов И.Д. Българы юга России и национальное болгарское Возрождение в 50-7—е гг. XIX в. Кишинев. 1981, с. 90

³ Ботев Христо. Съчинения. Т.3. София. 1976, с. 229.

⁴ Поглубко К. А. Христо Ботев и Россия. Кши. 1976, с. 161.

⁵ Гросул В. Я. Революционная Россия и Балканы. М. 1980, с. 118.

⁶ Освобождение Болгарии от турецкого ига. Т.1 М. 1961, с. 208.

⁷ Освобождение Болгарии от турецкого ига. Т.1 М. 1961, с. 201.

⁸ Забунов И. Христо Ботев в Кишинев. – "Родно слово", бр.2 (329), март 1996г.; Музей истории болгаро-советской дружбы в Софии. Ф.1, д.1, л. 1-2

⁹ Генчев Н. Одеското българско настоятелство.-ГСУ, София, 1972, кн.3, с. 12.

¹⁰ Забунов И. Д. Българы юга России..., с.104.

¹¹ Иванов И. С. Болгарское ополчение и его формирование в 1875-1879гг. Спб., 1899, с.9.

¹² Освобождение Болгарии от турецкого ига. Т.1, с. 303-304.

¹³ Забунов И. Д. Българы юга России..., с. 106.

¹⁴ Иванов И. С. Болгарское ополчение и его формирование..., с. 10.

¹⁵ Поглубко К. А. Весна освобождения. Кши., 1978, с. 173.

¹⁷ Поглубко К. А. Весна освобождения. Кши., 1978, с. 175.

**НЕКОТОРЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ
БОЛГАРСКОЙ КОЛОНИИ ШИКИРЛИ-КИТАЙ 1856-1878 гг.
(Опыт исторической индукции)**

Николай РУССЕВ

Научное общество болгаристов РМ

После поражения в Крымской войне Российская империя, как известно, потеряла примыкавшую к низовьям Дуная и Прута часть Южной Бессарабии с площадью свыше 5 тыс. кв. км и населением 128 тыс. человек¹. В условиях заключенного 18 (30) марта 1856 г. Парижского трактата было сказано: «Пространство земли, уступленное Россией, будет присоединено к княжеству Молдавскому под верховной властью Блистательной Порты». Румыния возвратила эти территории «императору Всероссийскому» по Берлинскому договору 1 (13) июля 1878 г.² Более двух десятилетий для населения Придунайского края составляют целый этап истории, полный трагедий и надежд целого поколения. В данной статье прослеживается содержание некоторых сторон общественной жизни болгарских колонистов на примере селения Шикирли-Китай (в обыденной речи Шикирлик), возникшего в 1815 г. на левом берегу озера Катлабух близ его вершины – ныне поселок Суворово Измаильского района Одесской области Украины.

Для болгар перемена политического режима и границ, изменение направленности экономических и культурных связей сопровождалось нарушением административно-территориального единства колоний: 40 колоний вместе с Болградом отошли к Молдавии, вскоре объединившейся с Валахией в Румынию, а 43 – остались в пределах России. Перекройка государственных границ обернулась раз-

делением болгар на «румынских» и «русских», потерей привилегий и массовым переселением, главным образом, в российскую часть Бессарабии и степи Таврической губернии. Отдельные села вовсе опустели³.

По архивным документам из Симферополя желание переселиться в Приазовье выразило 75-80% жителей колоний Южной Бессарабии – 6759 семей (ок. 30000 человек). Так, например, готовность к переселению в Долукие⁴ изъявили 160 семей, Бановке – 174, Вайсале⁵ – 285, Старых Троянах⁶ – 235, Ташбунаре⁷ – 305, в Шикирли-Китае – 115⁸. Эта миграция, получившая наименование «Большой ходки», была реакцией на притеснения со стороны Румынского государства, в особенности обострившейся после репрессий ноября 1860 г. Агитация имела место с двух сторон. В результате по данным на 1862 г. в Россию переселилось примерно 20-21,5 тыс. болгар⁹.

Эти события, конечно, взбудоражили колонистов, вызвав в общественном сознании болезненный всплеск и раскол. Близкие родственники расставались в обоих случаях, уповая на лучшее будущее и пребывая в неизвестности... Переселение было отдано в руки наиболее авторитетных людей. В каждой колонии избирали двух односельчан, на которых возлагали решение важнейших организационных проблем, в том числе и выбор места для нового поселения. Шикирлийцы доверились С. Балабанову и Д. Македонскому. Четыре десятка приазовских сел, основанных в 1861-1863 гг. болгарами из Бессарабии, первоначально повторяли названия своих метрополий¹⁰. Хотя село, созданное выходцами из Шикирли-Китая, имело два официальных названия – «Софиевка»¹¹ и «Айтамгаль», не одно поколение его жителей пользовались в обиходе более привычным наименованием «Шикирлик». На 1 января 1872 г. в Софиевке было 107 землевладельцев, однако бывших колонистов, владевших наделами по 50,54 десятины, среди них числилось лишь 96¹². Этот факт, а также в перечне встречаются имена и фамилии не характерные для старого Шикирли-Китая означает, что многие из 115 семей, первоначально пожелавших переселиться в Таврию, так и не решилась покинуть Бессарабию.

Действительно, в хранящихся теперь в Бухаресте списках, составленных 29 ноября 1861 г. с целью учета домохозяев, значится не столь много покинувших родные края. Согласно этим документам из Шикирли-Китая легальным путем эмигрировали 43 семейства, нелегаль-

ным – 12, тогда как в селе на момент переписи проживало 177¹³. Таким образом, если сначала из 232 семей Бессарабию собиралось оставить около половины жителей, то в итоге таковых оказалось менее четверти. Румынские документы указывают точную дату этого массового исход шикирлийцев – 4 июня 1861 г. Можно только догадываться какими волнениями и какой «борьбой партий» внутри колониетских общин сопровождалось переселение в Приазовье. Оно приняло размах крупного общественного движения очень сложного и вовсе неоднозначного... В который раз в жертву интересам соперничающих государств были принесены десятки тысяч человеческих судеб.

Оставшиеся в Румынии «задунайские переселенцы», вопреки устойчивой распространенности русофильских настроений, уже испытывали воздействия новых сил. Хотя бухарестский вектор из года в год становился все более значимым в их жизни, именно для данного времени можно говорить об интенсификации связей с правобережьем Дуная, над которым уже витал дух свободы. Именно это обстоятельство повлияло решающим образом на общественную жизнь колоний, в свою очередь сыгравших огромную роль в истории Болгарии накануне, во время и в первые десятилетия после ее освобождения от османского господства.

Уже вскоре, после того как селение оказалось в составе Румынии здесь появились люди так или иначе связанные с национально-освободительным движением в болгарских землях. К примеру, в Шикирли-Китае поселился бежавший от преследования турок участник Дядо-Николового восстания летом 1856 г., священник из города Лясковец Стоян Брусев. Затем в 60-е гг. он служил в церкви находящейся недалеко Кайраклии¹⁴. Естественно, что в то время фигура священнослужителя являлась центральной для каждого сельского общества. Поэтому не приходится сомневаться, что его мировоззрение в какой-то мере предавалось прихожанам, обращавшимся к своим пастырям чаще всего по вопросам духовно-нравственного порядка.

Некоторое время в Шикирли-Китае жил другой несравненно более известный выходец из Лясковца – родоначальник болгарской эпической поэмы Никола Димов Козлев (1824-1902). Тяжелое сиротское детство, неустроенность жизни на родине, а также желания учиться заставили его оправиться в Россию. После учебы в Кишиневской семинарии – 1848-1850 гг. – он вернулся домой и стал учите-

лем. Во время Крымской войны проявил себя как активный участник антиосманской борьбы. Потому после ухода русской армии Н. Козлев вновь перебрался в Южную Бессарабию, перешедшую в состав Молдавии¹⁵.

Он работал в Шикирли-Китае учителем и очевидно постоянно общался не только с детьми, но и их родителями. Не трудно догадаться, что вокруг педагога нередко собирались люди, интересовавшиеся не только своей будничной повседневностью, но и событиями, происходившими за пределами колонии, в особенности в Болгарии. Н. Козлев выписывал издававшийся в Болграде на болгарском языке журнал «Общ труд», который вероятно давал почитать грамотным сельчанам, другим же – просто пересказывал содержание напечатанных материалов.

Именно в этом издании в 1868 г. Никола Козлев, пересхавший на работу в село Булбока на озере Ялпук¹⁶, впервые опубликовал поэмы «Черен арап и хайдут Сидер» и «Бивол Гольо и мечка стръвница», сделавшие немолодого сельского учителя классиком болгарской возрожденческой литературы.

О том, что произведение об отважном народном мстителе Сидере создано в Шикирли-Китае свидетельствует пометка, сделанная к одесскому изданию поэмы 1876 г.¹⁷ В своих воспоминаниях, продиктованных в 1889-1894 гг. сыну, поэт говорит, что создавал это эпическое полотно в течение трех месяцев, порой, не смыкая глаз ночи напролет. В то же время он не переставал принимать у себя разных людей. По казусу, способствовавшему напечатанию поэмы, можно судить, что Н. Козлев, действительно, являлся центром интеллектуального притяжения не только для местных болгар.

Как-то у него в доме побывали два молодых и достаточно образованных человека из Болграда, занимавшихся торговыми делами. Они случайно познакомились с отрывком о поединке Сидера с Черным арапом, который им очень понравились. Они унесли с собой листок со стихотворением учителя, а затем попытались опубликовать его. Согласия автора они не спросили и, кроме того, кое-как сами дописали концовку. К счастью, редактор журнала Савва Радулов заподозрил неладное, по личной инициативе провел «дознание» и открыл для Болгарии поэта Николу Козлева¹⁸.

Дальнейшая незавидная судьба самородного таланта известна. В независимой Болгарии ему не нашлось достойного применения ни на литературном поприще, ни на ниве просвещения. Он умер в родном Лясковце в нищете и почти полном забвении¹⁹. Надо признать, что сейчас имя Никола Козлев мало что говорит и потомкам бессарабских болгар, в том числе в местах, где он жил и творил...

Вместе с тем, как Н. Козлев, так и С. Брусев, несомненно, оказали большое влияние на развития этнического самосознания и патриотических чувств болгарских колонистов. И не только на Катлабухе. Существует ли прямая связь между практически одновременным пребыванием двух выходцев из одного города в Шикирли-Китае, еще предстоит выяснить. Она вероятна, поскольку Н. Козлев находился в постоянных дружеских отношениях с другим уроженцем Лясковца – Цани Гинчевым (1835-1894), который учительствовал в селе Карагач²⁰, собирал фольклор, писал исторические повести и басни²¹. Надо полагать, что при его содействии Козлев и перешел на работу в соседнее село Булбока. Кроме того, установлен факт знакомства Николы Козлева с Василием Левским, который некоторое время скрывался у него на чердаке в Лясковце в 1866 г.²² Это позволяет ставить вопрос об определенном родстве воззрений замечательного болгарского поэта, педагога и борца за независимость с идеями Апостола Свободы.

Именно после С. Брусева и Н. Козлева атмосфера в Шикирли-Китае стала вполне пригодной для воспитания болгарских патриотов из числа местных жителей. Основными очагами духовности болгар Бессарабии, несмотря на постепенно усиливавшееся давление со стороны властей Румынии, по-прежнему оставались церкви и школы.

Поскольку многое в таких случаях многое зависело от личных качеств священников и учителей, здесь следует сказать о тесно связанных с Шикирли-Китаем отце и сыновьях Параладовых. Глава семейства Иоани, по всей видимости, был определен в священнослужители колонии еще в 20-х гг. XIX в. В документах его фамильное имя первоначально писалось в форме Парладогло. Его сыновья Петр и Феодор (Тодор) родились в Шикирли-Китае соответственно в 1830 и 1835 гг.²³ Оба получили хорошее для своего времени образование. Старший брат в румынский период стал попом в колонии Фынтина

Дзинилор²⁴. Младший брат учился в семинарии в Яссах, лишь недавно переставшей быть столицей Молдавии. В 1859-1866 гг. Тодор являлся учителем Болградской начальной школы № 1 для мальчиков. В 1864 г. Т. Параладов был желанным кандидатом на место учителя математики в знаменитое Болградское центральное училище (ЦБУ), но министерство прислало Георгия Ангелеску, которого не без усилий удалось «перепрофилировать» на румынский язык и литературу²⁵. В 1864-1871 гг. Т. Параладов преподавал математику в низших классах Центрального училища. Кроме того, в 1868-1869 гг. являлся надзирателем в пансионате для учеников ЦБУ²⁶.

Еще в 1861 г. уроженец Шикирли-Китае издал небольшой учебник – «География за II класс на ланкастерски училища, преведена от молдавски с некъкви убавки и прибавки от учителя на II-го ланкастерско в Болград училище Т. Параладов»²⁷. Наверняка, что среди учеников Тодора были дети из родного села. При этом достойный статус односельчанина в Болграде должен был способствовать привлечению в ЦБУ шикирлийских ребят. Поскольку до 1842 г. в Шикирли-Китае училища не было²⁸, логично предположение, что братья Параладовы получили начальное образование в семье. В таком случае, отец Иоанн обучал азам, кроме своих сыновей, и детей некоторых прихожан.

Заметным событием в общественной жизни болгарских колоний 1863 г. явился выпуск в Болграде учебника болгарского языка Саввы Радулова. В Шикирли-Китае на него подписались учитель Тодор Божилев, заказавший 4 экз., одиннадцать учеников II-го класса, а также измаильчанин Данила Кыршов²⁹. Одновременная покупка стольких книг колонистами (пусть даже представителями лишь 11 семей, т.е. примерно 6% от их общего количества) была в те времена великим делом. Она отражала отношение родителей в получении грамоты их детьми, как и вообще степень заинтересованности селян печатным словом. Как писал в 1859 г. находившийся в селе Кубей³⁰ Цани Гинчев, при упоминании о покупке книг бессарабские болгары тут же хмурились «как будто ты у них в долгу»³¹.

С июля 1868 г. румынское министерство просвещения начало наступление на болгарскую национальную школу в колониях. В сельские начальные училища стали направлять учителей-румын, что приводило к вытеснению болгарского языка из учебного процесса. Тем

не менее, в Шикирли-Китае болгарский учитель ежедневно проводил два урока, а остальное время дети занимались с румынским преподавателем³².

Успешное обучение бессарабских болгар на государственном языке являлось одной из основных задач школьной политики Румынии того времени. Это хорошо понимали и образованные болгары, занимавшие солидные чиновничьи должности. Они по понятным соображениям также способствовали распространению грамоты на румынском языке. На то, что такого рода деятельность не обошла Шикирли-Китае свидетельствует такой случай. Накануне нового 1870 г. учитель Ион Ушурелу писал министру просвещения о том, что помощник начальника Измаильской округа И. Начев, находившийся в селе в связи с ревизией, «соблаговолил посетить школу». В беседе с учениками он заметил, что у некоторых из них нет учебников, и подарил им 19 букварей. Педагог не преминул сообщить о «патриотическом жесте» чиновника в Бухарест³³.

Помимо небывалого натиска в культурно-образовательной сфере, государство бесцеремонно выкачивало материальные блага, стремясь превратить болгар в дойную корову Бухареста. Как писал в конце 1874 г. на страницах газеты «Знаме» Христо Ботев, в созданной в «румынской Бессарабии» обстановке безумного разгула «влашской» зависти и алчности люди едва выживали. Возникла угроза потерять БЦУ, как это фактически произошло с болгарскими сельскими школами. От такой политики и особенно реализующих ее политиков приходилось в прямом смысле откупаться огромными суммами, которые за просто терялись в карманах чиновников... Положение усугубляла напасть, явившаяся из-за океана. С весны 1874 г. множество американских агентов сманивало болгар на восток США долгосрочными льготами. Их действия вызвали «большое волнение» среди селян. Тревогой и болью отзываются слова Хр. Ботева: «Бессарабия скоро опустеет. Множество колоний этой осенью даже не пахали»³⁴. Осознание болгарским меньшинством Румынии своих собственных интересов могло быть спасительным, но неизбежно вело к конфронтации.

Противоборство болгарского и румынского факторов в общественной жизни Бессарабии ярко проявилось в связи с получившей определенную известность газетой «Балкан» Кирияка Цанкова.

В 1875 г. в Шикирли-Китае ее подписчиками были Иван Плакунов, Димитрий Балабанов и Василий Агура. Однако интерес к прессе вовсе не радовал представителей власти. В частности, острой была реакция на опубликованный в одном из номеров критический материал по поводу преобразований в колониях. Из опасения возникновения антиправительственных настроений среди болгар и, по всей видимости, не без поддержки вышестоящего начальства местные чиновники изымали «Балкан» прежде чем газета доходила до подписчиков. Поэтому по жалобе И. Плакунова и Д. Балабанова один из настоятелей издания Михаил Паничерский попросил письменно К. Цанкова впредь пересылать номера газеты ему в Болград, но не в Шикирли-Китай³⁵.

Все шикирлийские подписчики «Балкана» представляют немалый интерес как личности. Учитель Иван Плакунов был родом из Болграда, хотя имеется мнение о его рождении в Шикирли-Китае. По всей вероятности, его отец Васил Плакунов был нотариусом примарии. В 1872 г. успешно завершил ЦБУ; он был в числе десяти человек VIII выпуска. Позднее И. Плакунов стал секретарем попечительского комитета центрального училища³⁶. Уроженец Шикирликитая Димитрий Балабанов (Балабан) закончил центральное училище в 1874 г. вместе с еще 13 юношами X выпуска и вернулся в родное село. Еще в конце февраля 1880 г. он работал здесь сельским писарем³⁷. Священником в Шикирли-Китае служил с 1869 г. уроженец села Чешма-Варуита³⁸, воспитанник Измаильской духовной семинарии 1866 г. Василий Агура³⁹. Ориентированность образа мыслей этих людей на достижение независимости Болгарии и стремление помочь братьям за Дунаем воплотилась в их совместной деятельности в сельском благотворительном обществе. Созданный Василием Левским (1837-1873) Болгарский Революционный Центральный комитет был призван «защищать болгарские интересы в Турции» и под разными названиями вел свою работу до русско-турецкой войны 1877-1878 гг.⁴⁰ После поражения Апрельского восстания 1876 г. Болградский комитет был преобразован в благотворительный, чтобы «помогать материальными средствами пострадавшим». Вскоре благотворительные организации возникли в 18 болгарских и гагаузских селах, среди которых и общество Шикирли-Китая.

Устав общества в Шикирли-Китае был опубликован в газете «Български глас» 17 августа 1876 г.⁴¹ В его тексте говорилось о необходимости «сбирать пожертвования из различных ценных предметов» как в селе, так и в соседних населенных пунктах. Председателем общества стал молодой священник Василий Агура, родной брат знаменитого в освобожденной Болгарии Дмитрия Агуры⁴². Первый сбор средств «для помощи пострадавшим от турок в Болгарии болгарским семьям» проводился 15 августа. После службы в церкви прихожане по призыву «доброго пастыря» приносили «что, кто может»: рубашки, полотенца, полотно, пшеницу.

В ряде публикаций приведены списки жертвователей и внесенные суммы в франках. Общую сумму денег, собранных жителями Шикирли-Китая подсчитать трудно. Однако она значительно превышает 400 франков. В Румынии в 1867-1890 гг. одновременно обращались национальный лей и французский франк⁴³. О покупательной способности 1 франка говорит стоимость 1 десятины земли в 1874-1875 гг. В румынской Бессарабии она составляла 74 франка⁴⁴.

Деятельность благотворительного общества в Шикирли-Китае вызвала далеко не единодушную поддержку населения, хотя именно такую реакцию ожидали его активисты. В газете 30 апреля 1877 г. сельский корчмарь Марин Д. Маринов обвинялся в нежелании делать личные пожертвования, предательстве национальных интересов и интригах, направленных против самой идеи сбора средств для страждущих соотечественников. Между тем именно М.Д. Маринов значится среди первых 11 членов сельского общества в публикации от 17 августа 1876 г. Более того, он являлся самым щедрым из дарителей села Шикирли-Китай. Уже после столь серьезных обвинений он внес в конце мая 1877 г. сразу 20 франков⁴⁵.

Причине разногласий можно предполагать. Скорее всего, это недоверие друг другу, обвинения в растрате средств и т.п. Корчмарь, общавшийся практически со всем платежеспособным мужским населением, всегда находился в центре подогретых спиртным слухов. На него, как наиболее информированного в делах Шикирли-Китая человека, и пыталось возложить ответственность за изменения в настроениях жителей руководство общества, опасавшееся подозрений

со стороны простых людей. А для срыва работы не имело значения, чем обосновано отрицательное отношение жертвователей.

Наиболее активными деятелями благотворительного движения были кассир организации Слав Калинеску, секретарь Димитр Балабанов и Иван В. Плакунов. Им настоятельство выражало персональные благодарности. В числе участников акций общества встречаются женщины. Самой деятельной из них являлась Анастасия Плакунова настоявшая, чтобы собранные в начале марта 1877 г. деньги были внесены в кассу Болградского женского общества. В списки попали и лица, оказавшиеся при сборе средств по случаю. Газета упоминает сразу 3 священников и Иова Титорова⁴⁶. Их присутствие Шикирли-Китае в 20-х числах мая объясняется престольным праздником Свв. Константина и Елены.

Самые деятельные члены благотворительного общества являлись наиболее грамотными людьми в селе и, конечно, стремились реализовать себя. Поэтому И. В. Плакунов и Д. Балабанов, закончившие полный курс центрально училища – кузницы интеллектуальной элиты свободной Болгарии, скоро уехали за Дунай и остались там навсегда. Коренной шикирлиеца Д. Балабанов покинул село в конце февраля 1880 г. и умер в Болгарии молодым – к 1897 г. его уже не было в живых⁴⁷. И. В. Плакунов стал адвокатом в Болгарии; дослужился до должностей помощника столичного градоначальника (кмета Софии) и председателя окружного суда⁴⁸.

То, что выпускники ЦБУ, как правило, связывали свою жизнь с Болгарией – факт, не требующий особых доказательств. В этом смысле не являлись исключением и выходцы из Шикирликитая. Еще один из них Димитрий Маламенов (Маламен) завершил центральное училище уже в 1879 г. в числе 5 воспитанников XV выпуска. Однако и он переехал в Болгарию, где стал адвокатом, а затем заместителем окружного управителя⁴⁹.

По всей видимости, уехал из села и Слав Калинеску (возможно, фамилия является румынизированным вариантом от «Калинков»). По сообщению газеты «Български глас» от 4 июня 1877 г. он был в составе депутации болгар Румынии, собравшейся в Плоештах для встречи российского императора Александра II. Уже 25 мая в Румынии С. Калинеску вместе с широко известным Иваном Степанови-

чем Ивановым-Калянжи принимал участие в беседе с князем Черкасским⁵⁰.

И только Василий Агура остался жить в Шикирли-Китае. Вопреки всевозможным жизненным бурям он служил в том же приходе почти пол века при русской власти, а затем вновь при румынах. Был отмечен многими высокими наградами и умер в 1924 г. Его могила и теперь сохраняется в Суворово в ограде построенного его стараниями величественного храма⁵¹.

* * *

Таким образом, представленная в статье совокупность сведений о Шикирли-Китае дает возможность наблюдать (хотя бы и в самых общих чертах) основные тенденции развития общественной жизни болгарских колоний «Румынской Бессарабии» 1856-1878 гг. Восходя от частного к общему, позволительно ставить вопрос о пяти факторах, так или иначе воздействовавших на повседневность колонистов, а конечном счете и на их будущее: российском; румынском; болгарском; американском; молдавском. На деле же их удельный вес в социальных процессах чрезвычайно разновелик.

Молдавский фактор, имеющий давние традиции в истории болгар, на данном этапе очень быстро по сути дела был «самоликвидирован», слившись с валашским в румынский. Американское воздействие, как кажется, было слишком инородным или даже экзотическим, а потому не вызвало массового движения за океан. В реальном времени сталкивались и суммировались три других вектора, оказавших несравненно большее влияние на судьбы бессарабских болгар. Российское влияние, опиравшееся на традиционное русофильство народа, обернулось сначала десятками тысяч вторичных переселенцев в пределы империи, а затем – очередной готовностью служить царю-батюшке. Попытки Румынского государства сходу интегрировать «задунайских переселенцев», в том числе и репрессивными методами, на деле закончились политическим провалом, выстроив в общественном сознании колонистов стену неприязни. Что касается «природного» болгарского фактора, то его роль в истории бессарабских соотечественников представляется не однозначной. С одной стороны, успехи борьбы за независимость вызвали реэмиграцию множества наиболее образованных и полных сил людей. С другой стороны, их отток заметно обеднил бывшие колонии.

Таким образом, сложение разнонаправленных векторов этого полного иллюзий и настоящих свершений времени способствовало созданию основ существования свободной Болгарии, но отнимало у бессарабских болгар возможности для единой исторической перспективы.

- ¹ История Молдавской ССР. Т. 1. Кишинев. С. 435.
- ² Бессарабия на перекрестке Европейской дипломатии. М. 1996. С. 137, 166. № 1, 44.
- ³ Грек И., Червенков Н. Българите от Украина и Молдова: минало и настояще. София. 1993. С. 29-34.
- ⁴ Ныне село Богатое Измаильского района.
- ⁵ Банновка и Вайсал (ныне Васильевка) теперь находятся в Болградском районе.
- ⁶ Теперь в Килийском районе.
- ⁷ Ныне Каменка Измаильского района.
- ⁸ Грек И. Преселването на българи от бесарабската част на Молдовското княжество в Приазовието (края на 50-те – началото на 60-те години на XIX век) // Българите в Северното Причерноморие. Т. II. Велико Търново. 1993. С. 129.
- ⁹ История Молдавской ССР. Т. 1. С. 435-436; Грек И., Червенков Н. Българите от Украина и Молдова. С. 31-32.
- ¹⁰ Грек И. Преселването... С. 138-139.
- ¹¹ Ныне Софиевка находится в Приморском районе Запорожской области Украины.
- ¹² Филиал Запорожского областного архива. Ф. 263. Оп. 2. Дело 90.
- ¹³ Arhivele Naționale. București. F. Basarabia Veche. Notărnicii. Dosar 18.
- ¹⁴ Челак Е. Училищното дело и културно-просветния живот на българските преселници в Бессарабия (1856-1878). София. 1999. С. 96. Теперь это село Лощиновка Измаильского района.
- ¹⁵ Минев Д. Никола Козлев. Литературно-критически очерк. София. 1966. С. 18-25; Динев П. Литературни образи. София. 1968. С. 82. См. также: Караиванова Т. Просветна и литературна дейност на Никола Козлев в Бессарабия // Родолубец. Алманах. Брой VI. София. 2004. С. 102-105.
- ¹⁶ Современное село Котловина Ренийского района.
- ¹⁷ Динев П. Литературни образи. С. 84.
- ¹⁸ Козлев Н.Д. Автобиография. (Намерении страници в ръкописите на поета) // Родна мисъл. 1923. Год. III. Кн. 7-10. Плевен. С. 337-338.
- ¹⁹ Динев П. Литературни образи. С. 92.
- ²⁰ Теперь село Нагорное Ренийского района.

- ²¹ Караиванов Н. Обществена и педагогическа дейност на Цани Гинчев в Русия и Бессарабия // Родолубец. Алманах. Брой VI. София. 2004. С. 99-102.
- ²² Минев Д. Никола Козлев. С. 28.
- ²³ Национальный архив Республики Молдова. Ф. 134. Оп. Дело 47. Л. 572 об.; Коммунальное предприятие «Измаильский архив». Ф. 531. Оп. 1. Дело 10. Л. 512.
- ²⁴ В настоящее время село Кирнички Измаильского района.
- ²⁵ Челак Е. Училищното дело... С. 69-70, 96, 227, 230.
- ²⁶ Мыславский К.И. Исторический очерк гимназии императора Александра III в Болграде. Болград. 1904. С. 212, 216. (Фототипное издание. София. 1994).
- ²⁷ Челак Е. Училищното дело... С. 227, 234.
- ²⁸ Грек И.Ф. Школа в болгарских и гагаузских поселениях юга Российской империи в первой половине XIX века. Кишинев. 1993. С. 92.
- ²⁹ Радулов С. Учебник за българский языкъ. Болград. 1863. С. III.
- ³⁰ В настоящее время Червоноармейское Болградского района.
- ³¹ Караиванов Н. Обществена и педагогическа дейност на Цани Гинчев... С. 99.
- ³² Челак Е. Училищното дело... С. 90.
- ³³ Сюпюр Е. Българските училища в Румъния през XIX век (1858-1877 гг.). Документи. София. 1999. С. 329-330. № 191.
- ³⁴ Ботев Х. Събрани съчинения. Т. 2. София. 1971. С. 459-461.
- ³⁵ Челак Е. Училищното дело... С. 94, 134.
- ³⁶ Мыславский К.И. Исторический очерк... 220. № 55; Челак Е. Училищното дело... С. 230.
- ³⁷ Мыславский К.И. Исторический очерк... С. 225. № 74; Новороссийский телеграф. 25 августа 1880 г. № 1663.
- ³⁸ В просторечье Чешмелия, современное село Криничное Болградского района.
- ³⁹ См. Руссев Н.Д. Василий Дмитриевич Агура: жизнь и судьба // История и культура болгар и гагаузов Молдовы и Украины (Сборник статей к 100-летию со дня рождения И.И. Мещеряка). Кишинев. 1999. С. 130-138. (Та же статья перепечатана и в сборнике: Православные храмы в болгарских селениях юга Украины и Молдовы. Вып. 1. Болград. 2005. С. 246-256).
- ⁴⁰ Грек И., Червенков Н. Българите от Украина и Молдова. С. 137-139.
- ⁴¹ Български глас. 1876. № 18. Болград. Подробнее о деятельности общества см. Руссев Н.Д. Благотворительное общество в бессарабской колонии Шикирли-Китай (1876-1877 гг.) // Бессарабия и освобождение Болгарии. Кишинев. С. 47-51.
- ⁴² Българската възрожденческа интелигенция. Енциклопедия. София. 1988. С. 29-30.

⁴³ Валюты стран мира. Справочник. М. 1987. С. 209.

⁴⁴ Ср. История народного хозяйства Молдавской ССР (1812-1917 гг.). Кишинев. 1977. С. 115, 116, 135, 136.

⁴⁵ Български глас. 1876. № 18, 46, 50.

⁴⁶ Български глас. 1876. № 39, 50.

⁴⁷ Новороссийский телеграф. 25 августа 1880 г. № 1663; Мыславский К.И. Исторический очерк... С. 221. № 74.

⁴⁸ Мыславский К.И. Исторический очерк... С. 220. № 55; Дякович В. Българите в Бесарабия. Кратък исторический очерк с пет приложения. София. 1930. С. 107. № 39)

⁴⁹ Мыславский К.И. Исторический очерк... С. 225. № 142; Дякович В. Българите в Бесарабия. С. 112. № 138.

⁵⁰ Български глас. 1876. № 51.

⁵¹ Руссев Н.Д. Василий Дмитриевич Агура. С. 130 (С. 247); Пушкин И.М. Материалы к истории болгарского бессарабского священнического рода Агура // Православные храмы в болгарских селениях юга Украины и Молдовы. Вып. 1. Болград. 2005. С. 261-263.

**«КУЛЬТУРНЫЙ ГЕРОЙ ВАСИЛ ЛЕВСКИ В
ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ СИСТЕМЕ КООРДИНАТ
ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ БОЛГАР МОЛДОВЫ»**

Елена РАЦЕЕВА

Высшая Антропологическая Школа

Вспоминаются слова академика А. М. Панченко: «В памяти нации есть люди-символы и есть события-символы. Сколько бы нация за свою историю ни породила героев, сколько бы ни совершила подвигов, – это всегда считанные люди и считанные события. Они наперечет именно потому, что имеют символическое значение: ведь символов не может быть много, как не может быть много гениев и нравственных заповедей. Иначе они обесценятся» (Панченко, 2000:260). Если говорить о болгарской нации и о болгарской культуре, как правило, одним из первых или первым среди таких имен-символов будет называться Васил Левски.

В этом смысле знаковой оказалась информация в Интернете¹, в рамках которой представлены данные опроса «Великите българци», проведенного социологом Михаилом Мирчевым: возглавляет список Васил Левски, набрав 70% голосов, затем, соответственно, Христо Ботев - 58 процентов, Иван Вазов – 22% и т.д. Хотя сам факт опроса был неоднозначно воспринят болгарскими и даже были собраны подписи против этой кампании на БНТ („Грешка е да се смесват живи и умрели, национални герои и естрадни изпълнители” и т.д., не буду перечислять все аргументов против или вступать с кем-либо в спор, кого-либо поддерживать или переубеждать), все же результа-

тыпоказались очень интересными, прежде всего тем, что эти данные определенным образом коррелируют с результатами анкетирования среди болгар Молдовы. И здесь тоже Васил Левски возглавляет „классации“, в которых также за ним следуют Ботев и Вазов. Впрочем, важно и другое: если сегодня именно эти имена возглавляют список, это означает, как минимум, что не забыты, живы идеи и идеалы, которые они олицетворяют.

Идея данной статьи попытаться через интерпретацию данных исследования культурной идентификации школьников 9-12 классов определить место В.Левского в этнокультурной системе координат подрастающего поколения сегодняшних болгар Молдовы. Но для начала уточним некоторые теоретические положения, покажем логику мифологизации и сакрализации образа Василя Левского в болгарской культуре и вкратце коснемся проблемности вопроса в контексте истории болгарской диаспоры.

Рассуждения о В.Левском как о культурном герое в этнокультурной системе координат болгар Молдовы, по существу лежат в русле общих представлений о картине мира, концептосфере и их обязательной составляющей – персоносфере. Говоря о термине «персоносфера» (Хазагеров Г., 2002:133), ученые справедливо подчеркивают, что это самая изменчивая часть картины мира, что все культурные открытия и потрясения сопровождаются дополнением и коррекцией контуров персоносферы, имеющей свою, как бы априорно заданную, центрально-периферийную структуру. Для данного сообщения важны такие свойства персоносферы, выявленные Г.Хазагеровым, как диалогичность и метафоричность (там же). Объекты персоносферы — это лица, личности, и реципиент персоносферы по-разному соотносит с ее персонажами себя: диалогизирует с ними (Бахтин М., Библер В): споря, соперничая, подражая или противопоставляя себя им, моделирует свое поведение в этом мире.. При оценке других, с кем предстоит взаимодействовать, тоже «работают» как метафоры имена-прецеденты-знаки: Прометей, Дон Кихот, Дон Жуан, Сусанин... (Красных В. и Гудков Д., 1997). Ученые говорят не только о национальной персоносфере, но и о персоносфере отдельного человека, персоносфере социальной группы, о транснациональной персоносфере, свойственной тому или иному культурному ареалу, и даже

о персоносфере всего человечества» (Хазагеров Г., 2002:133). В своей метафорической функции герои в каждом случае образуют «поля», обеспечивающие особенности восприятия и понимания того или иного имени-символа, своеобразно проявляющие оценку его социальной роли в данной культуре, здесь и сейчас. Именно в том, что отличает персоносферы разных людей, кроется подоплека различий в содержании тех или иных идентификационных категорий. Наше понимание патриотизма или консерватизма зависит от того, какие люди репрезентируют для нас это понятие. Во всех случаях персоносфера выполняет роль идентификатора.

Мысль о ключевой позиции Васил Левски в национальной болгарской персоносфере многократно встречается в научной литературе. Обращает на себя внимание тот факт, что подходы с различных аспектов, загадывая различные критерии и параметры, ученые выходят на один и тот же вывод о центральном месте фигуры В.Левского в болгарском культурном тексте. Так В.Трандафилов, рассуждая о болгарской культурной системе координат называет наиболее устойчивые болгарские культурологемы: Бай Ганьо, Хитър Петър, Ботев и Левски. (Трандафилов В., 2001). Оценивая место каждого из них, ученый определяет Василя Левского самым позитивным героем болгарского культурного поля, моделирующим в свою очередь другие болгарские эмблемы. Трандафилов подчеркивает, что Левски является „особенно любимой эмблемой болгарского самосознания“, так как в нем рефлектируют черты и национального быта, и национальной борьбы, а характерный неуловимый трикстерский почерк „превращает его (эмблематично) в гибридную фигуру между гайдком и народным защитником типа Хитър Петър. (там же).

Антония Велкова, анализируя мифотворчество Вазова говорит о бессмертной болгарской троице, без которой невозможна болгарская идея – Дьякон Левски, Баба Илийца, Дядо Йоцо. (Велкова А., 1997:211). Иван Радев подчеркивает, что „Васил Левски органично вписан в самый центр Пантеона, который болгарская литература начала конструировать в 19 веке, в его мифопоэтическую сущность и иконостасную сакральность” (Радев И., 1997:184) (перевод мой – Е.Р.).

Особое место мифологемы В.Левски, которое отмечают многие болгаристы, косвенно интерпретирует Н.Аретов в статье „Нацио-

нална митология и национална литература" (<http://liternet.bg/publish8/paretov/nacionalna.htm>), где на типологическом уровне соотносит персонажи болгарской мифологии с классическими мифологиями и Библией. ("Старый завет" болгар повествует о царях эпохи свободной болгарской державы и крепится прежде всего на текст Паисия, "Новый завет" обхватывает повествования о времени рабства и особенно о последних его десятилетиях. – перевод мой –Е.Р.). Сопоставляя образы болгарского сказания с библейско-мифологическими «старозаветными» и «новозаветными» первообразами, Н.Аретов подчеркивает, что в корпусе болгарской мифологии отсутствует фигура Мессии. Эта лакуна, очевидно, создает условия для сакрализации и диктует параметры, которым в большей мере соответствует именно В.Левски. «Може би той, единствен, от генерацията на възрожденски дейци на 60-70 години – независимо от големи и безспорен авторитет на Раковски или Каравелов – се оказа най-удобният за за превръщането му в мит.» (Радев И., 1997:184). Аретов пишет, что развернутая мифология о Левском берет начало в мифах о гайдуцком движении. Следует добавить, что многочисленные псевдонимы, прежде всего основные Левски и Апостола, актуализируют связь с характерными для того времени мифологемами „лъвът наш балкански“, „юнак балкански“, „луди глави“ „Мати България“ и другими, давшими импульс для его персональной мифологизации и сакрализации. Иван Радев обращает внимание, что еще до того, как подвиг Левского во всем его гражданско-патриотическом масштабе «прочла литература», еще при жизни Левского появлялись легенды и фольклорные песни о легендарных подвигах знаменосца в отряде воеводы Панайота Хитова, ходила молва о многочисленных рискованных поступках в процессе создания сети тайных революционных комитетов, то есть процесс сакрализации начался, как и положено, с фольклора. (Радев И., 1997:185) Но все ученые безусловно подчеркивают особую роль литературы в процессе концептуализации образа Левского в болгарской культурной системе координат.² Более того, отмечают заслугу в этом отношении произведений Христо Ботева, Любена Каравелова и особенно Ивана Вазова, сумевшего создать настоящее сказание для болгар, с теми сущностными характеристиками эпопеи, как их сформулировал М. Бахтин: авторская установ-

ка на «национальное героическое прошлое» как на «мир начал и вершин национальной истории, мир отцов и родоначальников, мир первых и лучших» на «абсолютной эпической дистанции» (Бахтин М., 1975:456). Опора не на личный опыт, а на национальное предание обуславливает конститутивную на благоговение потомков перед недостижимостью этого ценностного и временного уровня (Там же). В творчестве Вазова историческое удивительным образом сливается с легендарным, превращаясь в идеальный миф болгарской культуры, а многие образы, в частности образ Апостола, являются знаковыми, структурообразующими элементами, „воплощающими идеальную плоть и кровь болгарской идеи“ (Велкова А., 1997:222).

Если подойти к образу В.Левского в болгарской литературе с инструментом Х.Хофстеде (2001:9), выделившим 4 способа, которые в своей совокупности достаточно успешно «покрывают» общее понятие культуры: символы, герои, ритуалы, ценности, то становится очевидным, что Васил Левски одновременно присутствует на всех этих уровнях: от самого поверхностного уровня культуры – символического – до самого глубинного – ценностного. Более того, при анализе каждого из этих уровней, мы последовательно выходим на вывод о культурно-мифологическом образе Левского как о всеобщей модели. Например, используя предложенную А. А. Налчаджяном (2004:152) типологию этнических символов «в зависимости от их этнопсихологического содержания» (1. символы, выражающие этническую я-концепцию; 2. символы, выражающие этнический характер; 3. символы, отражающие этносублимационные процессы; 4. символы защитных механизмов и процессов, а также их результатов; 5. символы, выражающие отношение к другим народам и связанные с гетеростереотипами; 6. символы, выражающие отношение этноса к самому себе и связанные с автостереотипами; 7. символы, выражающие идею государственной независимости или стремление к ней), следует признать, что образ Левского, воссозданный Х.Ботевым в оде «Обесването на Васил Левски», Л.Каравеловым в повести «Децата не приличат на бащите си», И.Вазовым в хрестоматийных оде «Левски», повести «Немили-недраги», в рассказах «Апостолът в премеждие», «Чистият път» и др., убедительно вписывается в каждую из следующих групп символов: Если же анализировать закреп-

ленный в болгарской культуре образ Левского с точкизрения Х.Хофстеде (2001:9), который предлагает при толковании суждений людей относительно их ценностей различать желательное и желанное³, то опять же выходим на вывод о том, что миф о Левском не оставляет зазора между желательным и желанным, возводя образ на абсолютную высоту героического.

Говоря о процессе концептуализации образа Левского в ментальности болгарских переселенцев, следует прежде всего вспомнить о времени переселения. Болгарский этнолог Тодор Иванов Живков, рассуждая о многообразии и многоликости форм социально-антропологического бытия болгар на примере болгарских диаспор в Банате, Украине и Молдове, пишет о своеобразии системы воспроизводства этнического идентитета, которое диктуется не только и не столько изменениями этнического хронотопа, интеркультурными влияниями, но и самим фактом отделения от этнического земляка задолго до формирования многих важных структур болгарской национальной семиологической системы. Наряду с другими структурообразующими элементами этой системы ученый называет и имя Васила Левского, причем подчеркивает: „центральная фигура в национальном болгарском пантеоне”. (Живков Т.Ив., 1994:116).

И хотя есть основания утверждать, что до 1878 года болгарские колонии сущностно не отличаются от своей прародины ни в культурном, ни в административном отношении, что болгары и в Османской Империи и вне ее естественно представят единое целое болгарской культуры, состоящее из многообразия болгарских локальных культур, объединенных в творческом порыве единой общеполитической идеей, тем не менее, очевидно, что после Освобождения Болгарии становятся различными векторы развития болгарской этничности в рамках строящегося государства и в диаспорах, в частности, в бессарабской. (подробнее см. Рацева Е., 2001:193). Соответственно, различной оказывается и концептуализация образа Левского в персонифицированной болгарской диаспоре, где болгарское сохранялось прежде всего на уровне легенд и преданий, и где влияние болгарской литературы и публицистики на ментальность не было таким же мощным, как в метрополии. В те несколько периодов в истории болгарской диаспоры, когда было возможно обучение на родном языке (см. Хад-

жийски М., Миславски К., Грек И. И Червенков Н., Челак Е., Сюпюр Е.), как правило, вопрос о содержании обучения оставался на усмотрение учителя, и остро обозначился только в 30-е годы XX века, когда система стала диктовать ограничения именно по содержанию, требуя по сути нивелировки этнозначимых его компонентов. В своем очерке «Училища» Мишо Хаджийски с досадой констатирует, что информация о Болгарии и болгарях из метрополии строго дозировалась и что болгарам не полагалось знать об этом больше, чем чукчам или грузинам. «И только благодаря энтузиазму учителей дети болгар узнавали о Кирилле и Мефодии, отце Паисии, Василе Левском и других несущественных для большевистской идеологии подробностях из истории и культуры болгар.» (Хаджийски, М. 1994:223., пер. - Е. Р.)

Многие годы в СССР после сталинских репрессий прошив ключевые политики формирования новой общности советский народ и поэтому практически до самой перестройки вопрос о преподавании болгарского языка или обучения на болгарском языке в диаспоре не стоял, не говоря о развитии этнокультурной системе координат.

Но возобновившиеся во время оттепели контакты болгар диаспоры с метрополией дали свои плоды в виде первых опытов самовыражения на родном языке вначале в стихах П.Бурлака-Вылканова, затем, последовательно, целой плеяды бессарабских болгарских поэтов, творчество которых дает материал для наблюдений в том числе над концептосферой и персонифицированной болгарской диаспоры. Не претендуя на исчерпывающие выводы, попытаюсь сформулировать только некоторые наблюдения относительно определенной эволюции образа Левского в восприятии болгарскими поэтами диаспоры, в той мере, в какой они соотносятся с темой сообщения.

В современной поэзии бессарабских болгар образ Левского концептуализируется прежде всего в рамках ключевых концептов Балкан, Болгария, Прародина. Так П.Бурлак-Вылканов в стихотворении «Срещя с родината на дедите», обращаясь к Болгария восклицает: «...ти, земя на Левски и на Даме, //приеми ме като роден син...» или «Роден край на Левски и на Даме, //ти си в мойта кръв и плът». В некоторых случаях, как справедливо подчеркивает Светлозар Василев, образ позиционируется и как образ-метафора, как символ, активизирующийся в поэтическом контексте как элемент этничес-

кой кодификационной «решетки». Например, смысл стиха метафоры П. Бурлак-Вылканова «да смъкна аз бесилката на Левски», в поэтическом контексте можно интерпретировать как желание и обещание поэта заполнить лакуну в исторической памяти болгар диаспоры. Но в написанном позднее стихотворении «Нашият хими» Нико Стоянова звучит: «върви Апостолът на Свободата – на българската вяра и език», и речь уже идет не о исторической памяти, а о жизни культурологема Васил Левски в сознании сегодняшних бессарабских болгар. Если у П. Бурлака-Вылканова Левски – это эмблема прародины, с которой диалогизирует лично, у Нико Стоянова употребляется 1 лицо множественного числа: не АЗ, а НИЕ и не ТАМ, в Болгарии, а ЗДЕСЬ, в Буджаке: «Кънтят в Буджака думите на Левски// над хълмове – в паланки и селца -//духът му тука бди над нас и днеска, //и пак разпалва български сърца.» В стихотворении, написанном в 1997 году, как текст гимна для Кишиневского болгарского лицея имени Васила Левского, даже пафос как обязательное требование жанра не мешает увидеть, что очевидно уменьшается дистанцированность в восприятии образа Левского: «През светли дни и сред безсънни нощи// усещаме го – «... времето е в нас //и ние сме във времето»... и още: // «Ако загубя – губя само аз!» Представление об образе очевидно становится конкретнее и содержательнее.

В последнее десятилетие XX века в Молдове активизировались этнокультурные процессы, в том числе в болгарской диаспоре. В школах с болгарским контингентом учащихся начали изучать родную словесность, позднее в учебные планы был включен и предмет «История, культура и традиции болгарского народа». Ежегодно проводятся школьные, районные и республиканские олимпиады по болгарскому языку и литературе. В Республике разрабатывается методическое обеспечение для учителей болгаристов, преподавательские кадры готовятся в Болгарии и в Молдове, действуют этнокультурные общества и т.д. Этнологическая проблематика болгар диаспоры признается актуальной в молдавской академической науке и стоит в центре исследований Научного общества болгаристов Молдовы. (см. подробнее Червенков, 2006:39-53). Какова сегодня персонификация болгар Молдовы, какое место в ней занимает этнокультурная составляющая, как в ней представлена культурологема Васил Левски.

Наблюдения сделаны на материалах социологического исследования особенностей культурной идентификации подростков болгар Молдовы. Анкетирование проходило в 9 классах 5 школ с болгарским контингентом учащихся (162 человека), а также среди участников 17 Республиканской Олимпиады.

Участникам 17 Республиканской Олимпиады по болгарскому языку и литературе было предложено назвать имена исторических деятелей, культурных и литературных героев, которые по их мнению являются символами определенных качеств (женственности, мужества, решительности, доброты, щедрости, трудолюбия, хозяйственности, уважения к старшим, верности традициям, любви к земле, любви к людям, добрососедства). Несмотря на то, что контекст анкетирования (во время олимпиады по болгарскому языку) должен был дать определенную погрешность в виде излишнего акцента на болгарских персоналиях, приведенное в таблице соотношение, видится очень красноречивым и заслуживающим внимания.

Болгарские символы	Русские	Молдавские	Другие
84	298	15	78

Не менее актуально и то, что по некоторым показателям (уважения к старшим, добрососедства и др.) в 50% отсутствует ответ, то есть отсутствуют модели для подражания. Но эти и другие проблемы этнокультурной идентификации оставим для другого раза. В рамках этой статьи сосредоточимся на образе Васила Левского, для чего проведем количественный и качественный анализ болгарской составляющей персонификации анкетированных. Из 84 упоминаний болгарских имен – символов, как уже было показано в таблице, 7 имен исторических личностей, 5 имен современных писателей (причем, 4 бессарабских болгарских автора и 1 болгарский поэт, несколько лет работавший в Молдове учителем болгарского языка) и 17 литературных героев. То есть в целом можно говорить о 29 именах, представляющих болгарскую часть концептосферы школьников Молдовы, которые, будучи болгарскими по происхождению, учатся в школах с русским языком обучения, где, согласно учебному плану, в

рамках 4 часов в неделю изучают болгарскую словесность, историю и культуру своего народа. Следует отметить, что более одного раза называются всего 11 имен⁴, среди которых особо выделяются Васил Левски и Баба Илийца, названные по 9 раз.

Болгарские идентификационные модели	По результатам анкетирования участников 17 Республиканской Олимпиады по болгарскому языку и литературе (44 анкеты)	По результатам анкетирования 44 учащихся лицея „Олимпий Панов“ Тараклии, прошедших курс по родной словесности на культурологической основе
Наиболее предпочитаемые мужские образы	Васил Левски – 9 Христо Ботев – 5 Иван Вазов – 4	Васил Левски – 20 Серафим – 15 Христо Ботев – 14
Наиболее предпочитаемые женские образы	Баба Илийца – 9 Султана – 8 Гергана – 5	Гергана – 60 Баба Илийца – 59 Раица – 28

По данным анкетирования участников Олимпиады образ Васила Левского концептуализируется по 4 параметрам из 12: он воспринимается как символ мужественности, решительности, любви к людям и любви к земле.

Удивительно, но именно по тем же 4 параметрам выводится образ Левского по результатам анкетирования тараклийских школьников, где образ Левского также проявляется наиболее предпочитаемым из болгарских мужских имен-символов. Повторимся, речь идет не об исторической личности, но о культурном концепте, культурологеме, важном конструкте болгарского ментального пространства, его персонификации.

Приведенные данные могут быть подкреплены и другими исследованиями особенностей культурной идентификации болгар Молдовы. При изучении представлений об иерархии ценностей болгарской культуры у 162 школьников 9–10 классов Тараклии, Кишинева, Кортена, Колибабовки и Кайраклии однозначно выделились как доминантные: Родолубие, патриотизм, – 74%; Свобода и независимость – 50%; Семья – 34%; Трудолюбие – 31%. В стереотипных представлениях о болгарине, выявленных посредством ассоциативного

эксперимента, доминантно концептуализируются практически те же качества, но в несколько ином порядке: трудолюбивый (42%), родолюбивый, патриотичный (19%), жадный (19%), свободолюбивый (16%). А персонификация такого качества как **родолюбивый** у тех же респондентов на первое место выводит Васила Левского и Бабу Илийцу. То есть, несмотря на некоторую размытость и подчас неопределенность и недостаточную оансированность контуров болгарской части персонификации, есть основания говорить об устойчивой базе этнокультурной системы координат школьников Молдовы, болгар по происхождению, в основе которой «нравственно-этичные эмблемы» болгарского духа и болгарского характера (Велкова, 1997:211), ключевые болгарские культурологемы Васил Левски, баба Илийца, Гергана, Ботев, Вазов, Серафим и другие, концептуализирующие болгарские этнические ценности в их иерархии и целевой обусловленности.

ЛИТЕРАТУРА

- Аретов, Н. Национална митология и национална литература // <http://liternet.bg/publish8/naretov/nacionalna.htm>
- Асман, Я. Културна памет. Изд. Планета 3. 2001.
- Бахтин, М. Н. Эпос и роман (о методологии исследования романа) // Вопросы литературы и эстетики. М., 1975, С. 447–483.
- Библер В. С., Понятие культуры. Культура как общение культур. Мир впервые // От наукоучения — к логике культуры: Два философских введения в двадцатьпервый век. М. Политиздат. 1991. с. 288–302
- Василев, С. Съвременната поезия на бесарабските българи. Варна: LiterNet, 1999 <http://liternet.bg/publish/svasilev/besarabski/content.htm>
- Волкогенова О. Д., Татаренко И. В., Этническая идентификация и искушение национализмом // Мир России, 2001, № 2.
- Велкова А. «Митотворчество в разказите на Иван Вазов» в «Критически текстове за Христо Ботев и Иван Вазов» В-Т., Слово, 1997
- Грек, И. Ф., Болгары Молдовы и Украины: вторая половина XVII в. – 1995 г. (Библиографический указатель литературы); Кишинев. – „S.S.B.“, 2003, 664 с.
- Живков Т. Ив. «Етническият синдром». – София. 1994.
- Красных, В., Гудков, Д. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации. – Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология, 3. 1997

Миславски К.И. Исторически очерк на гимназията «Император Александър III» в Болград. Фототипно издание. София, Изд.къща «Христо Ботев», 1994. 229с.

Мутафчиева, В. За българската национална митология. – Септември, 1981, №11

Налчаджян А.А. Этнопсихология. – Питер. – 2004.

Панченко А.М. Русская культура в канун петровских реформ: [Монография]. С. 9-261. // Из истории русской культуры. Т. 3. (XVII - начало XVIII века). - 2-е изд. - М.: Яз. рус. культуры, 2000. - 620 с. - (Язык. Семиотика. Культура). - 1-е изд. см. 1996 г. Попков, В.Д. Феномен этнических диаспор. - М.: ИС РАН. - 2003

Радев, Ив. История на българската литература през Възраждането. – Велико-Търново. – 1997

Рацеева Е.В. «Относно етнокултурните особености на бесарабските българи». // Литературата, 2001, № 1, с.191-200

Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. М. 2000.

Сюпор, Е. «Българските училища в Румъния през XIX век Документи 1858-1877», Академично издателство «Проф.Марин Дринов», София, 1999,

Трендафилов, В. Конструирането на културния герой през българския XIX-XX век//Балкански идентичности в българската култура от модерната епоха (XIX-XX век). – София, 2001.

Учебник по родолюбие. Поезия българска бесарабска (XIX – XX в.) Антология. Съст. Н. Стоянов. - Кишинев. - Vector. - 2001.

Хаджийски М., Пуста чужда чужбина, София, 1994.

Хаззагеров, Г. Персонасфера русской культуры // Новый мир. — 2002. — N 1. — С. 133-145. Хофстеде Х. Култури и организации: Софтуер на ума. София, 2001

Шнирельман В.А. Ценность прошлого: этноцентрические и исторические мифы, идентичность и этнология // Реальность этнических мифов. М., 2000. С. 12 – 33. <http://www.camegie.ru/ru/pubs/books/volume/36534.htm>

Червенков Н.Н. Молдовската българистика днес: 2001-2005 година // Българистика. – 2006. - №12. с.39-53

¹ «Левски е най-великият българин, класацията внесе смут» (<http://www.dnes.bg/article.php?id=30880>)

² «...фигурата и делото на Васил Левски е първият спечелен от художествената литература „двубой“ с фолклора в митопоетическото пространство на българската култура». (Радев, 1997:185)

³ Желателное - каким бы следовало быть миру, по их мнению, и желанное - что они хотели бы для себя. При желательном норма абсолютна

и свързвається с тем, что является етически правильным; при желанном норма является статистической - она показывает выбор большинства. Желательное связано в большей степени с идеологией, желанное – с практическими соображениями. Х.Хофстеде (2001:10)

⁴ 3 имени – по 3 раза (Серафим, Бай Ганьо, Стоян Глаушев)

3 имени – по 4 раза (Иван Вазов, мать Вазова и Лазар Глаушев)

2 имени – по 5 раз (Хр.Ботев и Гергана),

1 имя – 8 раз (Султана), 2 имени – 9 раз (Васил Левски и баба Илийца).

ОБРАЗЪТ НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ В ТВОРЧЕСТВОТО НА ХРИСТО БОТЕВ И ИВАН ВАЗОВ

Иван СИМЕОНОВ

Тараклийски държавен университет

Христо Ботев и Иван Вазов са се познавали с Васил Левски, от чиято личност са били силно впечатлени. През зимата на 1867 – 1868 г. Левски и Ботев презимуват в една вятърна мелница край Букурещ. В едно свое писмо до Киро Тулешков Ботев разкрива своето възхищение от необикновено жизнения и оптимистичен характер на Дякона: *“Приятелят ми Левски, с когото живеем, е нечут характер. Когато ние се намираме в най-критическо положение, то той и тогава си е такъв весел, както и когато се намираме в най-добро положение. Студ, дърво и камък се пука, гладни от два или три дена, а той пее и се весел. Вечер, дордето ще легнем, той пее; сутринта, щом си отвори очите, пак пее. Колкото и да се намираш в отчаяние, той ще те развесели и ще те докара да забравиш сичките тъги и страдания. Приятно е човеку да живее с подобни личности!”*¹ След 19 февруари 1873 г. личността и делото на Апостола все повече занимават Христо Ботев. В серия от статии, публикувани във вестниците “Будилник”, “Независимост” и “Знаме”, великият поет и публицист заклеиява убийците на Апостола, българските предатели начело с Иванчо Хаджипенчович, член на турския съд, произнесъл смъртната присъда в София, за да заяви с обич и болка: *“И аз имах брат, когото видях на бесило.”*²

Като определя ролята на Левски като организатор на бъдещото всенародно въстание, Ботев отбелязва: *“Ние видяхме, че тутакси*

след 1868 г. апостолите като Левски и като Ангел Кънчев в късо време покриха България с цяла мрежа от революционни комитети, които бяха следствие на съчувствието на революцията и с които народът указа на погрешните убеждения на Раковски..." Малко по-нататък в същата статия Ботев прави първата по-цялостна характеристика на Апостола като българско и международно явление: "И действително тая епоха е печална, защото освен загиването на най-добрите народни дейатели и освен многочислените скъпи и достойни за оплакване жертви, тука загина плодът и дейността на такива личности, които по своята активност и саможертвеност са апостоли редки на революцията не само в нашият народ, но и в другите по-напреднали народи."³

Христо Ботев е първият наш публицист, който свъща правилно значението на мащабната идеологическа и организаторска дейност на Васил Левски, неговата водаческа роля в борбата и мъченическата му смърт и се заема да превърне името му в символ на българската революция. Затова той издава "Стенни календар за 1876 г. с портретът на Дякона Василия Левски", където помества стихотворението "Обесването на Васил Левски" в неговата окончателна редакция.⁴

Иван Вазов също споделя по-късно (1895) пред актьора Иван Попов своето искрено възхищение от личността на Васил Левски по повод на монолога на Македонски в драмата "Хъшове": "Огън човек, огън, огън! Безстрашлив юнак... Един Левски струва колкото един батальон войска! Такъв син майка България не е раздала, от смърт не се бои. Само отечество за него има на тоя свят. Слава и чест на подобен велик герой."⁵

Близо три десетилетия народният поет ще носи дълбоко сърцето си образа на Апостола и ще го рисува в различни свои творби, за да се съхрани той в народната памет такъв, какъвто го познаваме и днес – в своята обобщеност като национален мит. В стихотворението "Бунтът", отбелязано с датата 9 декември 1876 г., Вазов пише: "и тамо в небесата кат символ на страдание, бесилото, де Левски висе във кръв облян."⁶ Очевидно Вазов е заел глагола "виси", както и топонимичния пространствен модел, ситуиран по вертикала, който поражда усещането за грандиозност на бесилото, експлициращо идеята за извисяването на бореца в духовен план, от стихотворението

"Обесването на Васил Левски". За безсмъртния Апостол Иван Вазов пише стихотворения, разкази, включва го като епизодичен герой в повестта си "Немили-недраги", за него създава дори и мемоари – той преразказва спомените на изповедника на Левски пред бесилото – покойния поп Тодор, който предава последните думи на героя: "Дядо попе, поменувай ме в молитвите си."⁷

След Освобождението в стихотворението си "На Ком" (1880) Вазов се опитва да вгради образа на Дякона в българския национален пантеон, като според него "при слетият Иваца е Левски, герой разпнат."⁸ Народният поет ще продължи да следва и по-късно тази своя линия по отношение на Апостола, в резултат на което се появява одата "Левски" от цикъла "Епопея на забравените" (1884). Тя е последвана от стихосбирката "Сливница" (1887), в чийто пролог Вазов ще обяви Левски за "нашия светец."⁹ В други свои поетични творби поетът засяга различни страни от дейността на Апостола – в стихотворението "Тракия" (1886) водачът на нашата национална революция е представен метафорично като сеяч на "великото семе"¹⁰, а във "Всичко пада" той е противопоставен на съвременните на поета политици.¹¹ По късно в стих и проза народният поет ще продължи да претворява образа на Васил Левски: в повестта "Немили-недраги" (1889), в разкази като "Апостолът в премеждие", "Чистият път", "Из кривините", в стихотворението "Дамян Груеву" и др. В споменатото стихотворение Вазов сравнява Даме Груев с Левски: "О Македоний, ти губиш своя Левски, най-верния си син, най-силния си меч."¹² Както се вижда, тук вече Апостолът на българската свобода е издигнат като най-висша мярка за патриотизъм и гражданска доблест.

Генералният творчески подход на двамата литературни творци към Апостола е сакрализацията – представянето му като необикновена личност с общонационално значение, с изключителни нравствени и психологически качества, изцяло посветил се на една велика кауза. Христо Ботев обаче претворява образа на великия български революционер в лирическо-елегичен план (имам предвид стихотворението "Обесването на Васил Левски"). Сакрализацията на героя от Иван Вазов е по-мащабна и се проявява в три ипостаса: одически ("Левски"), публицистичен ("Немили-недраги") и сензационно-романтичен ("Апостолът в премеждие", "Чистият път", "Из кривини-

те"). В своята линия на последователно сакрализиране на личността на Васил Левски Иван Вазов се опира както на агиографската средновековна традиция, така и на народната памет, легендаризирала до голяма степен спомена за великия син на България. Тези две основи за творческия импулс на народния поет са добре изяснени в книгата "Васил Левски" на Николай Генчев.¹³

Народнолегендарното отношение към Апостола е по-силно изразено в разказите "Апостолът в премеждие", "Чистият път" и "Из кривините". Обикновените хора са били най-силно впечатлени от необикновеното безстрашие, самообладание и от конспиративните способности на Левски – да се измъкна от най-критична ситуация, да се предрешва. Разказът "Чистият път" е по-близък до мемоарите – историята с Левски, пътуващ на кон след своите преследвачи, е разказана от Грозев – един от членовете на инициативния комитет за издигането на паметник на великия българин. От тези три разказа най-значителен в художествено отношение е "Апостолът в премеждие". Действието в него е напрегнато. Писателят майсторски е предал критичната ситуация и вътрешното възмущение в душите на Христо Ковачев и на чирачето, които познават Левски. Зад външно спокойната обстановка в Илчовото кафене и спокойния разговор на Али чауш с приятеля на Левски се разыгрива истинска драма – животът на Апостола е в опасност и малко по-късно всичко завършва благополучно благодарение съобразителността на Ковачев и самообладанието на революционера.

Сакрализиращият подход има своите дълбоки основи в житиеписната традиция, като от нея са заети няколко архетипа: за апостола мисионер, външно незабележим, но силен със своето учение, за проповедничеството му, за въздъсващата сила на словото му ("...селяните прости светец го зовяха / и сбрани, сдушени във тайни места, / слушаха със трепет, с зяпнали уста / неговото слово сладко и опасно" – "Левски"), за отклонението му от житейските съблазни ("Той беше скиталец и кат дете прост / и като отишлик живееше в пост" – "Левски"), за предателството и за разпятието му. Моментите на божествено провидение, на чудеса тук са заменени с екстраординарни събития, понякога силно хиперболизирани, например: "Той беше невидим, фантом или сянка. / Озове се в черква, мерне се в седялка" ("Левски").

Литературната интерпретация на апостолския образ в творчеството на Иван Вазов има две крайни оценки. Едната е апологетична и принадлежи на Михаил Арнаудов, който смята, че Вазов е успял най-пълно да открие фигурата на Васил Левски.¹⁴ Другата, негативната оценка, е дадена от д-р Кръстьо Кръстев, който смята, че Вазов показва само как действа героият, но не разкрива неговото мислене и чувство, че в устата му е вмъкната "толкова празна реторика, каквато Левски не е способен да изрече."¹⁵ Разбира се, д-р Кръстев не е прав в своето твърдение. Фактът, че повече от 120 години одата "Левски" не остарява и е допринесла толкова много за увековечаване на подвига на Апостола, потвърждава това. Нещо повече, творбата е истински шедьовър в областта на одическия жанр. Приповдигнатият тон и плеонастическата експресивност са съвсем естествени за него. Истинско поетическо откритие на автора е хрумването му да представи под формата на въведение размислите на своя герой, чрез които е мотивиран неговият житейски избор. Това въведение е наситено с голяма психологическа вгълбеност. То впечатлява с хуманната си идея за реализацията на гражданския дълг на човека, който избира за свое житейско кредо борбата за спасението на народа си и отхвърля средновековната християнска догма за личното спасение на душата.

Лирическото отклонение за невъзможността човешкият прогрес да бъде възпрепятстван, защото е увенчан от мъченичеството на светли личности ("*Царете, тълпата, мръсните тирани...*") е великолепно в идейно и в художествено отношение и е поставено тъкмо на място – между разказа за разпитите на Апостола и кульминацията на одическия тон – възвеличаването на славното му бесило ("Левски"). В последната част на одата лирическата сакрализация на героя достига връхната си степен – бесилото е сравнено с кръста на Спасителя: "*По срам и по блясък ти си с кръста равно!*" Тук, както и на много други места, Вазов умело използва антитезата, която настица творбата му с драматичност – бесилото е срамно за поробителите и страхливците и същевременно то е бляскаво – като най-висша проява на героизъм и себепристрашение в името на народа.

"Обесването на Васил Левски" е единственото Ботево стихотворение, част от оригинала на което е запазено в тефтерчето на поета. В своята книга "Христо Ботев. Поезия и правда"¹⁶ Светозар Цонев

подробно е анализирал този ръкописен вариант, съпоставяйки го с окончателната редакция, за да стигне до извода, че Ботев е осъзнал ролята на *“поетическата стихия на природата, вън от която е немислимо трагичното безсмъртие на Левски...”*¹⁷ На особено важна ексресивна функция на пейзажа в тази творба обръща внимание и Пантелей Зарев, който пише: *“В ‘Обесването на Васил Левски’ тя (бурята – бел. моя – И. С.), понесена из полето, жали с народа, риде със сърцето на поета...”*¹⁸ В одата “Левски” на Иван Вазов присъствието на природата е силно редуцирано (*“...и вятърът юзисти с тях да си играе”*), а в лирическия изказ доминира позицията на одическия субект. В “Обесването на Васил Левски” лирическият говорител само е намекнал за своята скръб (*“Ох зная, зная, майко...”*), а е оставил на родината майка, на нейните чеда (старци, жени и деца) и на природата да разкрият покрусата си от трагичната загуба. Това е сигурен признак за високо художествено майсторство в жанра на елегията.

За пръв път в своята поезия именно в това стихотворение Ботев изгражда скръбния образ на плащщата майка родина. Тя е трагична в своята изоставеност, самотност и безпомощност. Страда по две причини – защото е *“черна робиня”* и защото е изгубила своя *“един син”*. Епитетът “черна” е постоянен, очевидно е зает от народните песни. Силната му експресивна роля – да разкрие робската участ на народа, неговите мъки – се допълва и с прякото му – изобразително значение – майката родина е облечена в черно, т. е. тя е в траур, защото е вдовица. Същият епитет, характеризиращ бесилото, отново се явява в две роли – изобразителна и изразителна. То е реално черно, гледано отдалече на фона на бялото, покрито със сняг поле. Но същевременно е и черно като вербален маркер на смъртта и скръбта. Тази бифункционалност на подобни постоянни епитети е характерна за Ботевата поезия и е показател за изключителна смислово-емоционална наситеност, за високо поетическо съвършенство.

Поразителен по своята дълбочинна семантичност е оксиморонът *“виси на него със страшна сила”*. В случая глаголет “виси” с бездейтелното си и статично значение влиза в логическо противоречие с израза *“страшна сила”*, чийто епитет ни е познат от други Ботеви стихотворения и който също има народнопесенен произход. Тълку-

ванието на този оксиморон предоставя богати възможности със своето широко интерпретационно поле. Геройската смърт на Апостола притежава страшна сила, защото не само го издига до значението на християнските мъченици, но и защото има голяма мобилизираща сила и задълбочава пропастта между тирани и потиснати. Според мене семантиката на този оксиморон е навеяна от смисъла на библейското разпятие на Исус Христос, който загива физически, но той и учението му продължават да живеят в духовно отношение вече повече от две хилядолетия. Така и Дяконът със своята смърт стимулира хилядите борци за народна свобода, става идейно знаме в борбата им. С други думи, трагичната му смърт претърпява аксиологическа трансформация – във величаво епохално събитие с последващо значение за българската нация.

Включването на публицистични моменти в белетристичните творби на Иван Вазов е очевидно реминисценция от възрожденската ни литература, унаследила от Средновековието жанровия синкретизъм. По този повод Димитър Михайлов пише за повестта “Немили-недраги”: *“Това редуване на художествения разказ с публицистични отклонения придава на повестта особен характер – в нея художествената измислица преобладава и е водеща, но са вплетени и много действителни лица и събития, както и размисли на автора, породени от конкретния исторически момент. Измислено и реално се взаимнопропикват, съдържат се едно в друго, допълват се.”*¹⁹ За тази публицистичност във Вазовата проза може да се предположи още една причина – неувереността на писателя в това, че с няколко случки от живота на Апостола, пък били те и извънредно необичайни, може да се утвърди вече изграденият му сакрален образ. Възможно е и друго – вероятно разказвачът се бои с отделните епизоди да не разруши този мащабен образ. Може би затова в повестта “Немили-недраги” Левски е шрихиран съвсем бегло – той разменя само две реплики с Македонски, разпечатва донесеното от него писмо и започва да го чете внимателно (X глава). А цялата следваща (XI) глава е напълно публицистична.

Отделни моменти от одата “Левски” (1881) пряко кореспондират по смисъл и израз с подобни пасажии от повестта “Немили-недраги” (1883), сравни: *“Думите му бяха и прости, и кратки, / пълни с упова-*

ня и надежди сладки" ("Левски") – "...словото му, просто и безизкуствено, вълнуваше, смущаваше, убеждаваше" ("Немили-недраги"); "...да гори кат Хуса или кат Симона..." ("Левски") – "Един мъничък Хус, който не стана гигант, защото нямаше простор къде да се развърти..." ("Немили-недраги"); "Веднџ във събрание едно многобройно / той влезна внезапно, поздрави спокойно / и лепна плесница на един подлец..." ("Левски") – "В Сопот, в стаята на учителя, имаше комитетско тайно събрание. Ненадейно се озовава един гост, познат като турски шпионин, и сяда. Всички мълчат, но гостът не си отива. Левски кипи, става и залапя плесница на това досадително лице..." ("Немили-недраги").

Известно е, че черти от характера и случки от дейността на Левски са въплътени в образа на Бойчо Огнянов от романа "Под игото". Такъв е случаят с попадналото в ръцете на полицията палто на Апостола, в което има бунтовнически прокламации. За него Иван Вазов разказва в същата, XI глава, от повестта си "Немили-недраги". По същия начин сеймените преследвачи успяват да смъкнат от гърба на бягащия Кралич палтото му, което всъщност е на д-р Соколов. В него също има бунтовнически прокламации, които чорбаджи Марко успява да смени с дидактическа брошура.

Христо Ботев и Иван Вазов са първите наши големи творци на художественото слово, които успяват да изваят образа на Апостола в сакрален план – като национален герой, вдъхновител, мъченик, водач на революционната борба, с изключителни нравствено-психологически качества, обичан от народа; да го издигнат на висок духовен пиедестал като мярка за патриотизъм и гражданска доблест. Трябва да отбележим, че техният успех в това отношение е подкрепен и от историческата истина за Левски. Благодарение на тях този образ се запечатва завинаги в националната памет. Това потвърди и резултатът от мащабното допитване през 2006 г. на българските медии за великите българи. Нашият народ съвсем заслужено постави на първо място именно Васил Левски. Няма да сбъркаме, ако кажем, че за тази популярност на великия Левски в сакралната памет на българите от различните поколения изключителен принос имат Христо Ботев и Иван Вазов чрез своето високохудожествено творчество.

БЕЛЕЖКИ

¹ Ботев, Христо. Пълно събрание на съчиненията му, под ред. на М. Димитров. София, 1940, т. III, с. 524.

² В. "Независимост", IV, 8 декември 1873 г.

³ В. "Знаме", I, 13 юли 1875 г.

⁴ Ботев, Христо. Събрани съчинения под ред. на М. Димитров, т. I, с. 178; т. III, с. 550. Първата редакция на стихотворението под заглавие "Дякон В. Левски" е обнародвана във в. "Нова България", I, с. 22.

⁵ Вазов, Иван. Събрани съчинения, т. XX, София, 1977, с. 187.

⁶ Вазов, Иван. Събрани съчинения, т. I, София, 1955, с. 145.

⁷ Вазов, Иван. София на 1880 година (Спомени). – Сп. "Българска сбирка", XX, 1905, кн. 10, с. 605-608; Събрани съчинения, т. IX, 1956, с. 335.

⁸ Вазов, Иван. Събрани съчинения, т. I, София, 1955, с. 258.

⁹ Вазов, Иван. Събрани съчинения, т. II, София, 1955, с. 144.

¹⁰ Пак там, с. 169.

¹¹ Пак там, с. 358.

¹² Вазов, Иван. Събрани съчинения, т. III, София, 1955, с. 461.

¹³ София, 1987, с. 129.

¹⁴ Арнаудов, Михаил. Вазов за Левски. – Възпоменателен брой на БИД, София, 1940, с. 3.

¹⁵ Сп. "Мисъл", VIII, 2, с. 106 – 107.

¹⁶ София, 1976, с. 147.

¹⁷ Пак там, с. 166.

¹⁸ Зарев, Пантелей. Христо Ботев. Богатството на гения. София, 1977, с. 80.

¹⁹ Михайлов, Димитър. Вазовата повест "Немили-недраги" (предговор). – В: Иван Вазов. Немили-недраги. Велико Търново, Издателство "Слово", 1998, с. 8.

**ПРОБЛЕМИ НА (ЕТНО)КУЛТУРНАТА ИДЕНТИФИКАЦИЯ
НА УЧЕНИЦИТЕ В ПРОЦЕСА НА ВЪЗПРИЕМАНЕ НА
ИСТОРИЧЕСКАТА ЛИЧНОСТ КАТО ХУДОЖЕСТВЕН ОБРАЗ
(Въз основа на литературни творби, посветени на Васил Левски)**

*Кирилка ДЕМИРЕВА
БТЛ "Васил Левски" – Кишинев*

В своето десетилетно съществуване Теоретическият лицей «Васил Левски» в гр. Кишинев утвърди добре работеща система за формиране и изява на културната идентичност на своите ученици. Доминиращото означаващо «български», чрез което той се самоопределя, само по себе си говори за етническата идентификация като част от културната. Значителен влог в това отношение имат предметите български език и литература, история, култура и традиции на българския народ, музика. Моят немалък опит като преподавател по български език и литература налага убеждението, че литературният курс трябва да бъде съобразен както с предметната автономност, така и с редица социокултурни и политически фактори. Част от тях могат да се конкретизират по следния начин.

Мнозинството от лицеистите имат български корен. Но родени и израснали в града, те говорят неуверено диалектната форма на българския език, или изобщо не говорят български при постъпването си в лицей. Успоредно с това влиянието на етническата, културната и пр. другост в града е много по-силно от това в районите на Молдова, където компактно живеят българи. Необходимостта да се овладяват различни езици също оказва своето въздействие. Изучаването на история на Молдова има формираща роля по отношение

чувството за принадлежност към полиетничното отечество. И не на последно място, животът в столицата предполага повече и по-разнообразни срещи с културноисторически феномени. Посочената социокултурна конкретика успешно се вписва в съвременните теоретични постановки за същността на понятията *идентичност*, *културна и етническа идентичност*. Тук ще посоча някои от тях, имащи пряко отношение към един успешен модел на литературното образование.

Ако идентичността се проявява «като един вид ненаселено пространство» (Стюарт Хол), то е неизменно преплитането на множество дискурси, които променят идентичностите във времето. Езикът на идентичността отправя към дълбинната човешка същност, която съдържа елемент на постоянство. Идентичността фиксира точки на мисленето, гравитиращи около вечните въпроси «Кой съм?» и «Откъде идвам?». Този е пътят на позициониране на личността в търсене на опора за своята увереност, че светът не е чак толкова бързо променящ се и човекът в него е устойчивият микрокосмос. В този контекст на мисли чувството за етническа принадлежност се основава на знанието ни за миналото и корените ни. Но връзката на типа етническа принадлежност с миналото невинаги е първична. Тя е конструирана не на последно място от историята и литературата. По различен начин обаче протичат тези процеси при етноса, за който населяването от него пространството е родно, и за етноса, който мисли историческата си прародина като символно пространство, като един духовен образ, непрекъснато пресемантизиран от социални, политически или педагогически дискурси в страната, където етносът е конституиран.

Казаното може да бъде отнесено към духовния образ на националните герои, които в немалка степен конституират разбирането за етническа принадлежност. В частност – с образа на българския национален герой Васил Левски.

Любопитни са резултатите от анкета, проведена с учениците от 12. клас. Изборът им не е произволен. Той е продиктуван от факта, че в последната година на лицейското образование личността е позиционирана по отношение на етносимволите в много по-голяма степен, отколкото в предходните години. Не без значение е и това, че в представите си те виждат България не само като възможност за про-

фесионална реализация, но и като надежда за духовно единение с прародината. Но те са и резултатът от един образователен дискурс, където етничното и полиетничното се притеглят към означаемите на националното в смисъла на общата държавност.

На лицеистите беше предложено да отговорят на въпроса «Кой е в моите мисли и представи (съответно) Васил Левски и Стефан чел Маре?». На принципа на тестирането те избират от осем възможни отговора по три за всяка личност (както е показано във формата на анкетата).

КОЙ Е В МОИТЕ МИСЛИ И ПРЕДСТАВИ:

СТЕФАН ЧЕЛ МАРЕ	ВАСИЛ ЛЕВСКИ
1. Най-силният молдовски владетел.	1. Велик български революционер.
2. Защитникът на независимостта на моята родина от турските нашествия.	2. Стратегът и организаторът на борбата на българите за национална независимост.
3. Прозорливият политик и талантлив пълководец.	3. Великият син на моя народ, вдъхновител и организатор на борбата му за свобода.
4. Патриотът на своя народ.	4. Честен, безстрашен, всеотдаен на делото, жертвоготовен.
5. Владетелят, издигнал авторитета на Молдова в Европа през 15. век.	5. Пример за родолюбие на всички следващи поколения българи.
6. Историческата личност, която укрепва и повдига моето самочувствие като гражданин на Молдова.	6. Историческата личност, която духовно ме сродява с моята прародина.
7. Личността- символ на националното единство в Молдова.	7. Личността, с която аз съизмервам своите представи за човешко безсмъртие.
8. Историческата личност, за която с гордост ще разкажа на моя приятел-чужденец.	8. Историческата личност, за която с гордост ще разкажа на моя приятел-чужденец.

Мотивът за избора на двете исторически личности е прозрачен: и двамата са позиционирани в историческото съзнание на българския и молдовския народ като национални герои. Анализът на посочените възможни отговори сочи, че част от тях са формулирани в духа на неутралната лексика. В друга част формулировката е субективно оценъчна благодарение на лексеми и синтагми от рода на «моята родина», «моето самочувствие», «гордост», «моята прародина», «велик син на моя народ». Без да има претенцията за професионално

подготвена, анкетата имплицитно насочва към етно- и културна идентификация. Цифровите показатели са следните: от 23-ма участници предпочетените отговори са, както следва:

За Васил Левски: 16 лицеисти (най-много) отбелязват следните два отговора:

1. Великият син на **моя народ**, вдъхновител и организатор на борбата му за свобода.

2. Честен, безстрашен, всеотдаен на делото, жертвоготовен.

На второ място от 11 лицеисти е предпочетен отговорът: «Велик български революционер». В обобщен вид отговорите за Васил Левски са отбелязани, както следва:

№ на отговора	1	2	3	4	5	6	7	8
Брой на предпочетените отговори	11	7	16	16	8	3	5	3

За Стефан чел Маре: 14 лицеисти (най-много) са предпочели отговора: «Най-силният молдовски владетел». На второ място с по 13 са предпочетени два отговора:

1. Защитникът на независимостта на **моята родина** от турските нашествия.

2. Прозорливият политик и талантлив пълководец.

Следната таблица дава обобщена представа за предпочетените отговори, отнесени към личността на Стефан чел Маре:

№ на отговора	1	2	3	4	5	6	7	8
Брой на предпочетените отговори	14	13	13	11	5	2	9	3

Какви изводи следват от отговорите на анкетата?

Интуитивно или не лицеистите избират по един отговор за двете исторически личности, където текстовите стратегии на означаване насочват към «присвояване» на историческата личност: Левски е отнесен към «**моята прародина**», а Стефан чел Маре - към «**моята родина**». Любопитен е фактът, че не са малко лицеистите, предпочели следния отговор, отнесен към личността на Левски: «Пример за родолюбие на всички следващи поколения българи». В случая можем да говорим за етноидентификация дотолкова, доколкото учени-

ковата личност се чувства принадлежаща към едно от българските поколения в ново време. Отговорите «Велик български революционер» (Левски) и «Най-силният молдовски владетел» (Стефан чел Маре) като текстова стратегия на означаване обективно позиционират знание и убеждение за значимостта на личностите в историите на двата народа. Възможно е изборът да е рефлексия на историческото знание, невинаги лично осмислено и овладяно. Приемаме като своеобразна рефлексия на литературното знание текстови означения от рода на «честен», «безстрашен и всеотдаен», «жертвоготовен», отнесени към личността на Левски. Можем да говорим за известно бягство от текстови стратегии, означаващи чувства от висок регистър, например в отговора: «Историческата личност, за която с гордост ще разкажа на моя приятел чужденец». Предпочитане към него са изяви само трима лицеисти, което навежда на мисълта, че съвременните младежи старателно «ограждат» своята идентичност (а може би нейната публична изява) от сакралното, което е резултат от превръщането на историческата личност в легенда в колективното народностно съзнание. А по отношение на Левски този факт е безспорен за българите от метрополията. Що се отнася до лицеистите, принадлежащи към българския етнос в Молдова, анкетата потвърждава казаното от Стюарт Хол, че историята и политиката в немалка степен конструират типа етническа принадлежност, която е част от един наратив. «Разказваме историите за корените си, за да влезем творчески във връзка с тях. Новите етнически гласове не са заключени в миналото, но и не могат да го забравят. Не са същите, но не са и изцяло различни».

Предвид на това, че анкетата предлага избираеми отговори, може да се допусне известна пасивност на мисленето при избора. По друг начин се поставят нещата при съчинение-есе. Тук лицеистите сами формулират позиция и я аргументират. Практическа илюстрация на изводите по-нататък са разработените есета въз основа на т.н. «крилати мисли» на Васил Левски или по избрана тема, както това е показано по-долу. Личният избор на темата гарантира и мотивация да се изразят оригинални, неподправени мисли (доколкото това е възможно при проблеми от речево естество) и да се подчертае емоционално съпричастие към личността на Левски.

«КРИЛАТИ» МИСЛИ НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ

Ние гоним царя и неговите закони.

Ако спечеля - печеля за цял народ - ако изгубя, губя само мене си.

Ако е за Българско, то времето е в нас, и ние сме във времето, то нас обръща и ние него обръщаме.

Да бъдем равни с другите европейски народи, зависи от нашите собствени задружни сили.

Целта ни в Българско е братство с всекиго, без да гледам на вяра и народност.

Ще има едно знаме, на което ще пише «Чиста и свята република».

За отечеството работя, байо! Кажй ти моите и аз твоите кривици, па да се поправим и всички да вървим заедно.

Аз съм посветил себе си на отечеството си още от 1861 г. да му служа до смърт и да работя по народна воля.

Историята ни няма да прикачи заслугите ми другиму.

Дързост и постоянство.

Днешният век е век на свобода.

ВЪПРОСИ ЗА СЪЧИНЕНИЕ-ЕСЕ:

1. Коя от «крилатите» мисли на Апостола намираш за най-близка до нашата съвременност?

2. Левски или моята представа за безсмъртието. (По какъв начин личността на Васил Левски изгражда моята представа за безсмъртието?)

3. Като имаш предвид най-ярките мисли на Левски, станали «крилати», разсъждавай върху въпроса: «Защо словото на Апостола е безсмъртно?»

4. Коя литературна творба от българската класика изгради у тебе най-възбуждаща представа за личността на Левски и защо?

Анализът на съчиненията допуска силно влияние на литературния художествен образ на Васил Левски при изграждане на представата за личността му, по-точно на разказа «Апостолът в премеждие» и на одата «Левски» от Иван Вазов. Ако се позовем на новопоявила се теза в литературната наука, че «Епопея на забравените» не проблематизира «забравата» като забравяне, а като непознаване

(С. Янев), то можем да открием аналогични процеси в метрополията и в диаспората при конституиране на личността на Левски в съзнанието на общността и индивида. Става дума за текстови стратегии в «Епопея на забравените», моделиращи представи и отношения към революционната същност на предосвободенската епоха, останала за много българи след Освобождението непозната или неясна. Така Вазов като «национален идеолог» конструира в Епопеята (и в другите творби) «знаснето» за Левски като национален герой. Подобен е процесът на «усвояване» на историческата личност Левски от младото поколение българи в Молдова. Разбира се, не може да се изключи и формиращата роля на предмета ИКТБН, който е «отговорен» за историческата правда. В лиця работи и система от извънкласни дейности, доизграждащи образа на Левски като културен герой. По този начин целият образователно-възпитателен процес гради устойчив образ на най-ярката личност в българския национален мартиролог. Следните извадки от есетата подкрепят казаното:

«В одата аз откривам Левски като романтичен герой. Той е храбър, самоотвержен, искрен в обичта си към народа, настойчив в постигането на своята цел.»

«Словото на Левски има голяма сила, защото той владее божия дар да убеждава хората, които го следват и стават по-силни, смели и сигурни в борбата си за свобода.»

«Силна, обаятелна, високо морална личност.»

«За Левски славата няма значение. По-важно е целта му да бъде осъществена.»

«В разказа «Апостолът в премеждие» Левски е показан като смел, съобразителен, изобретателен, безстрашен до безразсъдство.»

Интерес представляват рецептивните нагласи на лицеистите по проблема «Левски и безсмъртието». Проучването бе инспирирано и от темата на настоящата конференция, която, няма да скрия, при първи прочит породя асоциации с не толкова отдавнашни идеологически стратегии. Разбира се, асоциациите винаги говорят повече за този, у когото са породени, отколкото за първопричината на пораждането им. Погледнат в аспекта на образованието, проблемът косвено подсказва идеи за речево и литературно развитие на учениците, така че литературният образователен дискурс да бъде инструмент не

само за «налагане/събуждане на идеологически или психологически самоидентификации с българското» (Чобанов), но и за общокултурното личностно съграждане.

В съчиненията върху понятието «безсмъртие», отнесено към Левски, се проектират следните тези:

«Апостолът извършва изключителни дела за своя народ, затова ще живее вечно в паметта му.»

«Със своята самоотверженост и постоянство той има място в сърцето на всеки истински българин.»

«Левски следва пътя на Христос и това го прави безсмъртен.»

«Словото му е безсмъртно, защото носи нещо ново.»

Изразените мисли не са лишени от декларативност, макар че съдържателно кореспондират с общоприетия смисъл, влаган в понятието. В същото време те са основание да се сподели тук идея, произтичаща от необходимостта, толкова употребявани понятия като «безсмъртие», «величие», «саможертва» и пр. да се освободят от своята клишираност и да заработят в литературния образователен дискурс като **културни концепти**.

С оглед на настоящото изложение приемаме за работещо следното определение на **културен концепт** (Мишатина Н. Л.): вербално изразена съдържателна единица на националното съзнание, която включва понятието, но не се изчерпва с него, а се обогатява от културни смисли и индивидуални асоциации и се изменя заедно с развитието на езика и културата (на един народ б.м.).

Културният концепт се разглежда като културно-семиотически феномен и притежава голям текстообразуващ потенциал. Той включва широко религиозно-философско и културно-историческо значение. Поради това присъствието му в литературния образователен дискурс би имало огромно значение за изграждане културния идентитет на личността. От една страна концептът се реализира в езика като функционално понятие, като основа на националната езикова картина на света. Но съдържанието на концепта се определя и от смислите, вложени в него от автора и разкриващи неговия светоглед, т. е. в този случай концептът изразява индивидуалната авторска картина на света. Оттук и възможностите на културния концепт за речевото и литературното развитие на учениците.

Проследяването на начина, по който се реализира концептът в творбата, дава възможност да се постигне единството на взаимовръзката автор-творба-читател. В подобна система може да бъде включен и образът на Васил Левски от програмните произведения с културните концепти **величие**, **благоговение**, **безсмъртие**. Началото може да бъде поставено в 5. клас при изучаване на стихотворенията «Домът на Левски» от Никола Фурнаджиев и «Нашият химн» от Нико Стоянов, а краят - в 11. клас при изучаване на одата «Левски» от Иван Вазов.

Без да се впускам в подробности, ще коментирам някои аспекти на проблема във връзка с цитираните стихотворения, включени в учебника по български език и литература за 5. клас.

В стихотворението «Домът на Левски» поетът гради образа на Дома като убежище на величавия дух на Апостола. Домът е ситуиран последователно най-напред в България, в Балкана, след това в Карлово и накрая в паметта на лирическият «аз». Маркирането на топосите, обитавани от величавия дух на героя, има амбивалентен смисъл - духът на революционера се съизмерва с величието на България, а България е достойна за своя син. На учениците се предлага да създадат словесен портрет на концепта **величие**, включвайки в него както речниковото, така и контекстуално-метафоричното значение. След работа с тълковен речник (речниково значение) следват наблюдения върху поетическия текст с оглед изграждане на словесен портрет на концепта в художествената картина. Вниманието се насочва към анализ на:

- Езиковия модел на времето (смяната на глаголните времена и наклонения);
- Лексикалното и контекстуално значение на думите *чудни, обляни, лъчист, бял, скромни, чисто, омаян, плени, блестящи*; на изразите *стоиш омаян, гордост българска* и др.;
- Стилистичните похвати като инверсия (*гордост българска*), повторения, изреждане;
- Изповедната форма и единствения стих с вторична форма на глагола (*а ти стоиш омаян и го гледаш*);
- Поантата в последния куплет, която «неочаквано» осмисля наратива чрез нравствения избор на лирическият «аз»;

• Пресемантизирането на опозицията «беден-богат» в рецепцията на читателя.

Внимателният прочит на езиковите средства от всички равнища на поетическия текст работят за идеята, че минало и настояще са неразривно свързани, че времето на героя и времето на поета са в едно единно цяло, защото героят е **безсмъртен**. Домът в Карлово, в Балкана, в България е обобщената художествена картина, внушаваща представата за **величие**, пред което лирическият «аз» **благоговее**.

Друга е сюжетно-композиционната организация на стихотворението «Нашият химн» от бесарабския български поет Нико Стоянов. Паратекстът «На кишиневското българско училище «Васил Левски» конкретизира адресата (младото поколение българи от Буджак), а жанрът «химн» предопределя и специфичната поетическа лексика. Тук строго се разграничават лирически герой (Левски) и лирически «аз» (ние - нас). Лирическият герой е положен в мащабни времево-пространствени граници, включващи възрожденската епоха и съвременността, българската земя и Буджака. Лирическият герой върви «през граници, епохи и през дати», неговото име «идва от бунтовни времена», то е с нас «през светли дни и сред безсънни нощи», словото му кънти в Буджака «над хълмове - паланки и селца» и «пак събужда български сърца». Епитетите *млад*, *мъдър* и *велик* имплицитно/експлицитно насочват към културните концепти **безсмъртие** и **величие**. С оглед на дидактическите цели тяхното контекстуално моделиране може да се осъществи в процеса на следните лингво-културологични задачи.»

• Установяване езиковия модел на глаголните времена (сегашно време, създаващо усещането за вечност).

• Анализ на лексикалното и контекстуалното значение на думите *млад*, *мъдър*, *велик*; *върви/вървим*, *тачим*, *идва*, *усещаме*, *кънтят*, *бди*, *събужда*.

• Осмисляне ролята на антонимните словосъчетания «вечно млад» *Стара плашина*, «светли дни - безсънни нощи».

• Установяване ролята на словото на Левски като паратекст в поетическата организация на стихотворението.

• Моделиране на словесно-поетическия образ на Левски с опора в думите *име*, *слово*, *дух*.

И двете стихотворения съдържат идеята за културната връзка между минало и настояще, между герой и потомци, но я внушават по различен начин. Може да се отиде по-нататък, като се направят изводи за духовното концепиране на историческата личност Левски в рецепцията на българина, роден и възпитан в България (Фурнаджиев), и българина от Бесарабия (Нико Стоянов), като се акцентира върху емоционалната същност на всяка творба, проявяваща се съответно в интимно-съкровено и патетично-възторжено. Съпоставката непременно извежда до постановката, че и двете творби по свой начин градят словесния образ на културните концепти **величие**, **благоговение**, **безсмъртие**.

Решавайки една или друга лингво-културологична задача, учениците самостоятелно, ненаатрапено усвояват културната семантика на сложните чувства, а така също и лексика от високия стил. Преоткрита по този по-сложен, но надежден път, тя престава да бъде основание за зле прикрито неудобство при използването ѝ в съвременния прагматичен свят. Така, обвързвайки етнокултурните критерии с естетически и етически, литературното образование може да подпомогне и културната самоидентификация, за която «българското» е част от модерните ориентири на съвременната личност.

ЛИТЕРАТУРА

Демирева, Кирилка, Надежда Кара, Елена Рацева, Лидия Кавръкова. Български език и литература за 5. Клас. Кишинев, 2005.

Мишлатина, Н. Л. Речево и литературно развитие на школьниците в процеса на освоение на концептите на руската култура. В сп. Литература в школе. Москва, 2007, кн. 5

Хол, Стюарт. Етническа принадлежност: Идентичност и различие. В сп. Литературата. София, 2003, кн. 17-18.

Чобанов, Георги. Символичната родина. За преподаването на българската литература сред бесарабските българи. www.onlin.bg/kultura/iny_html/2030/b_bes.htm.

Янев, Симеон, Виолета Русева, Радослав Радев. Литература за 11. клас. София, 2001.

ЛИЧНОСТТА НА ЛЕВСКИ В ПРЕДМЕТА ИСТОРИЯ, КУЛТУРА И ТРАДИЦИИ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Петър МАШКОВ
БТЛ «Васил Левски» - Кишинев

Изучаването на предмета ИКТБН от учениците с български произход в Молдова дава възможност за формиране на българско национално самосъзнание, на любов към родината и прародината. Чувството на принадлежност към българския етнос се развива посредством подбор на факти, събития и личности, които поставят историята на българския народ в контекста на най-достойните народи. Чрез определен обем от знания се създава положително отношение към българското минало, култура и традиции както в земите на съвременна България, така и в диаспората.

Естествено изучаването и познаването на личността и революционната дейност на Васил Левски е особено полезна в това отношение. Несъмнено за учениците от БТЛ «Васил Левски» в гр. Кишинев това е още по-важно, защото става дума за неговия патрон. За нас, учителите от България, е въпрос на дълг и чест да предадем на младото поколение българи от Бесарабия голямата любов и уважение, които храни нашият народ към Апостола на свободата. Българите обичат и тачат най-гордия мъж в българската история заради неговите изключителни качества, заради безкрайното му благородство и себеотрицание. «Аз съм се обещал на отечеството си жертва за освобождението, а не да бъда кой знае какъв» - често повтаря той. Това себеотрицание е подплатено и с една безкрайна самообреченост на делото - нищо освен свободата не може да отклони неговите мисли и желания. Прозренията на Левски за революцията и бъдещия свят,

качествата му на ръководител и личните му добродетели са го превърнали в символ на безсмъртието, в една легенда в историческата памет на нашите сънародници. Неслучайно децата от България още съвсем малки научават неговото име от родителите си, виждат неговите портрети в училището, изучават литературни произведения, в които той е герой, и се гордеят с него.

В курса по ИКТБН в българския лицей темата за Васил Левски присъства в двете образователни степени - гимназиалната и лицейската. В първата степен тя е заложена в програмата за 6. клас. Урочната единица е формулирана така: «Васил Левски и създаването на Вътрешната революционна организация (ВРО)». Целите на урока са учениците да възприемат личността на Левски като велик революционер и български патриот, отдаден изцяло на народното дело, и Апостол на българската революция; да осмислят идеите на Левски като висше завоевание на възрожденската политическа мисъл. Те трябва да овладеят знания за ВРО, за ролята ѝ в обединяването на народните маси с цел постигане на самостоятелност и независимост в политическата борба. Темата дава възможност у младите хора да се развие умението за анализ и оценка на историческите факти и на основата на опита да се изгради способност за осмисляне на ролята на личността в историята; да се проникнат от дух на уважение и почит към личността на Апостола. Друга цел е да се формира у учениците убеждението, че ВРО е най-високото постижение на българското националноосвободително движение. В хода на урока се подчертава, че идеята за единен ръководен център на революционното движение намира своя гениален изразител и реализатор в лицето на Васил Левски. Учениците се мотивират за участие в урока, като се изисква от тях да си припомнят образа на Левски в разказите на Иван Вазов «Чистият път» и «Апостолът в премеждие». В хода на урока се използва беседа, разказ, работа с исторически извори, исторически карти и картини. В лекционна форма учителят представя най-важните моменти от ранната биография на Апостола - детството, постъпването в манастира. Особено емоционален акцент се дава на скока на Апостола в Белградската легия, за което Раковски му дава прозвището Левски. Следва участието на Левски като знаменосец в четата на Панайот Хитов. Като самостоятелна работа на

учениците се дава четене и анализ на писмото на Левски до войводата: «Ако спечеля, печеля за цял народ, ако загубя, губя само мене си.» Правят се следните изводи:

- Идеите на Левски за създаване на мрежа от революционни комитети, които да подготвят българския народ за всеобща революция, са новаторски.

- Виждането на Левски за пълна самостоятелност на българското освободително движение доказва вярата му в боеспособността на българския народ.

- Левски показва блестящи качества на революционер, организаторски талант, политически ум, смелост, дълг и всеотдайна обич към народа.

В урока особен акцент придобива разказът на учителя за поведението на Левски по време на съдебния процес в началото на 1873 г. Подчертава се, че въпреки страданията, той остава горд и неустрашим и кара съдиите да разберат, че имат работа не с обикновен революционер, а с един мъж сроден с историята.

Урокът може да включва и допълнителни междудисциплинарни елементи, като изградената у учениците представа за Левски чрез историческата фактология се обогатява с художествения образ на личността в литературата и живописа. Разказват се или се четат случки от живота на Апостола, разкриващи нравствения му облик. Например откъси от известното писмо на Христо Ботев до Киро Тулешков за съвместния им живот с Левски в една изоставена вятърна мелница в покрайнините на румънската столица. Вниманието се насочва към избрани творби от изобразителното изкуство, чиито репродукции се намират в колекцията на училищния музей. Прави се изводът, че в литературата и в изобразителното изкуство е отразена народната представа за Левски, обичта и преклонението пред светлата му личност.

В лицейския 11. клас примерната програма включва два урока, посветени на Апостола. В първия «Васил Левски - живот и ранна революционна дейност» по-подробно се спираме на зараждането на революционните идеи на Апостола. Подчертава се, че идеите и плановете му за освобождение на България са формулирани въз основа на личния му опит. Именно участието му в Първата българска легия, в четата на Панайот Хитов и във Втората българска легия му

помага да разбере, че е безполезно да се чака помощ от външни сили. Българските дела са вътрешнобългарска работа и не може да се разчита на други народи да поднесат на българите свободата. При провеждането на урока учениците четат откъси от книгата на Мерсия Макдермот «Апостолът на свободата». Английската авторка правилно отбелязва, че «неговата мисия бе да поведе целия народ от прилепналостта към светлината». Работата с лиценстите предполага по-голяма част от урока да бъде използвана за самостоятелна работа, преди всичко за анализиране на писма и документи, разкриващи характера и идеологията на Апостола. Тези материали съдържат онова, което представлява истински златен фонд в съкровищницата на революционното наследство на България. Тук отново при подготовката на урока включваме уменията и компетенциите, които трябва да придобият учениците. Особено важно е да придобият т. н. исторически компетенции, което включва способността да се локализируют, обработват и анализират различни форми на информация и документи, да се формулират подходящи въпроси и да се достига до балансиран и отговорни заключения, да се изразяват ясно в устна и писмена форма, да се разбират другите гледни точки, да се разпознават и възприемат различия, да се откриват грешки и предубеждения.

Втория урок «Васил Левски и вътрешната революционна организация» повтаря темата от гимназиалния курс в по-подробен вариант, съответстващ на възрастта и придобитите умения на учениците. И тук, наред с лекцията на учителя, се дава възможност за самостоятелна работа с документи. За лиценстите става ясно, че освен с революционните идеи и с апостолската си дейност, Левски остава в българската история със своите гениални прозрения за бъдещия свят. В дух на идеите на френското Просвещение и на «Хартата за правата на човека и гражданина» и в резултат на своя дълбок анализ на социалните отношения Левски изгражда принципите на бъдещата република. «Святата и чиста» република, която той иска да създаде, ще бъде изградена в съответствие с най-добрите постижения на европейската политическа мисъл. В «Наредбата на работниците за освобождение на българския народ» той пише: «С една обща революция да се направи коренно преобразуване на сегашната държавно-деспотска система и тя да се замени с демократска република...да се

повдигне храм на истинската и правата свобода и турският чорбаджилък да даде място на съгласието, братството и свършеното равенство между всички народности.» Републиката ще гарантира истинското бъдеще на нацията. Тя ще бъде стожер на гражданските и политически права на народа, ще гарантира свободата на вероизповеданията и на човешката съвест. За нашите ученици от лицей, живещи в едно мултиетническо общество, с важно да разберат, че голямото в идеологията на Васил Левски е, че той иска да разпространи своите демократични принципи сред другите балкански народи. Мултикултурното общество предполага толерантност и търсене на пътища към другостта на съседния етнос. В този аспект следната мисъл на Левски звучи актуално: «Българи, турци, евреи и пр. ще бъдат равноправни във всяко отношение и всички ще спадат под един общ закон, който по вишегласието на всички народи ще се избере».

Друг основен елемент от идеологията на Васил Левски, съзвучен с идеите на днешния ден, е неговият последователен хуманизъм. Той не признава никаква дискриминация, произтичаща от различия по род, кръв, раса, нация и др. Равен пред бога, човек трябва да бъде равен и пред закона. За учениците става ясно, че Левски е велик не само защото е безспорен талант като организатор на освободителното дело, а главно защото е създал идеал за един справедлив бъдещ свят.

Но Левски не принадлежи само на България и българите. Прави са някои познавачи на неговия живот и дело, че ако той беше живял в една по-голяма страна и беше писал на един по-популярен език, името му щеше да стои редом до имената на най-големите борци за свобода и човешка правда от 19. век.

Освен в курса по ИКТБН, личността и делото на Васил Левски присъстват навсякъде в Българския лицей. Още на входа се вижда барелеф с неговия образ, в коридора е изписана неговата мисъл: «Времето е в нас и ние сме във времето». Особено силно е присъствието му в училищния музей, съхранил няколко негови портрета и нагледни материали, проследяващи живота и делото на Апостола. В добре подредената изложбена зала учениците влизат с интерес, за да почувстват атмосферата, свързана с името на техния патрон. В музея се провеждат и учебни занятия, свързани с важни дати от българската история. По повод 19. февруари - годишнината от обес-

ването на Левски, в училището се организира тържествено събрание, на което присъстват официални гости от ръководството на Българската община в Кишинев и Българското посолство в Молдова. Провеждат се и спортни състезания «Лъвски скок». В плановете на класните ръководители задължително са включени мероприятия, свързани с името на Левски. Много от тях се заснемат от екипа на телевизионното предаване «На Буджашка вълна». В химна на лица звучи рефренът «Левски е нашето знаме». През отминалата учебна година юбилейната годишнина от рождението на Левски беше отбелязана по особено тържествен начин.

Личността на Левски завинаги ще служи на всички българи, където и да са по света, като мерило за морал и пример за подражание.

ДВЕ „НЕОЧАКВАНИ“ ФОРМИ В ПИСМАТА НА АПОСТОЛА (Бележки върху езика на Васил Левски)

Васил КОНДОВ
Комратски държавен университет

Времето между 40-те и 70-те години на XIX в., отредено на Апостола на българската свобода за живот и дейност, общо взето, съвпада с втория и третия период от историята на съвременния български книжовен език. Това е периодът на началното строителство на книжовния ни език, свързан с развитието на просветната книжнина, който продължава до Кримската война /1853-1856/, и периодът на разгърнатото му изграждане – от Кримската война до Освобождението – време на национално-освободителното движение на нашия народ.

За наблюденията си, довели до появата на дадените бележки върху езика на Васил Левски, ние използвахме преди всичко следните, достъпни за нас в този момент, издания, съдържащи както писмата и личния бележник на Апостола, така и други документи, към които той е имал отношение:

1. Сборник „Левски във времето“ /съст. К. Възвъзова-Каратеорова и др./, С., 1987.

2. Сборник „Народе????“ /съст. Ив. Гранитски и М. Куманов/, С., 2002, в който е отбелязано, че за съставянето му е било използвано изданието „Васил Левски. Документално наследство“ /ред. К. Възвъзова и Н. Генчев/, С., 1973.

Съставителите на сб. „Народе????“ отбелязват, че „в това издание е направен сполучлив опит за осъвременяване на езика на Апостола, което го прави разбираемо не само за специалистите, но и за

по-широк кръг читателска аудитория.” В изданието като приложение е включен и „Речник на чужди думи и по-стари български думи и изрази, употребени в документите”.

Съставителите на изданието „Левски във времето” също така отбелязват, че „текстът на всички документи, писма и спомени... е предаден с оглед на по-доброто осмисляне: и възприемане на съдържанието – без да се изменя неговото значение, с осъвременена графика и пунктуация”...

Запознавайки се обаче внимателно с писмата на Апостола в тези сборници, ние се натъкнахме на два колкото интересни, толкова и неочаквани за нас случая, свързани с езика на Левски, на които от страна на съставителите на изданията не им е обърнато никакво внимание, тъй като липсват каквито и да било бележки към тях. Не са отбелязани тези случаи и в гореспоменатия речник, включен в съответното издание. В същото време тези случаи, според нас, от гледна точка на съвременния български книжовен език представляват безспорен интерес.

И така, нека сега да видим кои са формите в писмата на Апостола, които станаха обект на специално внимание от наша страна..

1. Формата ДЕТО в частта „или ще се повикате заедно с парите дето?” на следния израз от Писмото до Иван, Петър и Христо Фурнаджиеви в Карлово”, включено в сб. „Народе????” /с.85/ и в сб. „Васил Левски. Документално наследство” /с.95/: „И тия пари да ги имаш в пазвата си, че дето и когато ви намери наш човек със същия знак, който е в печатното ви писмо от Привременното ни пра|вителство| ще му дадете парите и после един ден ще ви се даде разписката; или ще се повикате заедно с парите дето?...”. Тук обаче ще цитираме и следващия израз от контекста на писмото, защото той, според нас, спомага много за изясняването на това последно „дето” в цитирания израз: „И там ще ви се даде разписката според печатаното ви с печатът, пък същото ще го вземем назад според както ще ви се каже!...”.

Че вторият израз, който цитирахме, е много важен за определянето на значението на интересуващата ни форма, сякаш иде да потвърди другият вариант на писмото до Фурнаджиеви /също така включен в сб. „Народе????” с №27, на с. 86-90, а в сб. „Васил Левски. Документално наследство” – на с. 95-97, с №28/, в което тези два изречения са предадени като едно цяло, т.е. обединени са в едно изречение със

съвсем лека промяна, която не засяга интересуващата ни форма: „И тия пари да ги държи един от вази в пазвата си, че дето и когато ви намери наш човек със същият знак, който е в печатаното ви писмо от привременното ни пра|вителство|, ще му дадете парите и после един ден ще ви се даде разписката или ще се повикате заедно с парите дето... и там ще ви се даде разписката според печатаното ви с печатът, пък същото ще го |в|земем назад, според както ще ви се каже...”.

Според нас, формата ДЕТО в посочената част на контекста е със значение ‘някъде’, което значение не е характерно за тази форма поне в съвременния книжовен български език, тъй като това е значение на неопределително, а не на относително местоименно наречие за място.

2. Формата КОЙТО в изреченията от „Писмото до членовете на окръжния център в Голям извор”, включено в сб. „Васил Левски. Документално наследство” /с.233, №147/ и в сб. „Народе????” /с. 309, №47/: „Приносящият ще ви каже как с приносящият заедно Д.Пеев или от вас който друг да до|й|де един в Ловеч и там, като дойдат, никому няма да казват, че аз ще премина през там.”

Същият този израз в сб. „Левски във времето” /с. 91, №75/ е даден с малко по-различна пунктуация и с думата „ден” в съчетание с думата „един”, което обаче не засяга значението на формата КОЙТО, интересуваща ни в момента: „Приносящият ще ви каже как с приносящият, заедно Д. Пеев или от вас който друг, да доде един ден в Ловеч и там, като додат, никому няма да казват, че аз ще премина през там.”

Първо, запетаята пред „заедно” тук, според нас, е неуместна. Второ, и тук, според нас, изхождайки от контекста, значението на формата КОЙТО няма нищо общо с функцията ѝ като относително местоимение в българския книжовен език, Т.е. тук тя е със значение “някой”, което е значение на неопределително местоимение – пак нещо абсолютно нехарактерно за съвременния български книжовен език.

Именно формата „някой” вм. „който” и е използвана за осъвременяване езика на Левски в посочения израз в сб. „Свята и чиста република. Писма и документи” /с/ст. Ив. Унджиев и Н. Кондарев/, издаден още през 1971 г. /вж. с. 78/: „Приносящият ще Ви каже да доде заедно с него Д. Пеев или друг някой от Вас в Ловеч. И там като додат, никому няма да казват, че аз ще премина през там.” В същия този сборник, преведен на руски език /1987/, е използвана съответно

една от руските неопределителни местоименни форми „кто-либо“: „Податель сего скажет вам, чтобы Д.Пеев или кто-либо другой вместе с ним ехал в Ловеч. Когда придут в Ловеч, пусть никому не говорят, что и я там буду.“

Странно е, че този случай, свързан с осъвременяването на езика на Левски, е останал без всякакво внимание от страна на следващите изследователи на документалното наследство на Апостола, включително и от страна на тези, които специално са изследвали езика на Васил Левски /вж. например книгите на М. Симеонова – 2002, 2003, 2007/.

Значението за неопределителност на формите ДЕТО и КОЙТО, използвано от Васил Левски, не е отбелязано и в основните речници на съвременния български език. Не ни е известно такова значение при тези форми да е регистрирано и в диалектите на българския език в пределите на България. Въпреки че такова, според нас, не е изключено да има, защото тъкмо значение за неопределителност са притежавали например и старобългарските въпросителни местоименни форми, от които са се образували сегашните български въпросителни, неопределителни и относителни местоимения /вж. Старобългарски речник 1999:777/:

КЪН, КАІА, КОІЕ местоим. въпр. и съюз.

3. Някой [си], някакъв. ПОВЕЛЕ ЛЪСТНВЪН ДРОУГААГО КОІЕГО КРЪСТНІАНА ПРНВЕТН

Интересно е, че формите ДЕТО и КОЙТО с функция и значение за неопределителност в момента имат много широко разпространение в езика на българите от Бесарабия, Таврия, Крим и т.н., т.е. изобщо в езика на българите от бившия СССР, което е отбелязано в изследванията на редица езиковеди /вж. Н. Тодоров – 1993, В.Кондов – 1997, С. Топалова – 1997/. Те смятат, че дадените форми са възникнали в тези български говори под руско езиково влияние. З. Барболова пък /1999:81/, отбелязвайки широкото им разпространение сред бесарабските българи и това, че са една от най-характерните отлики на езика на тези българи от книжовната норма и повечето диалекти в страната, предполага, че „става въпрос за архаични форми, които в метрополията вече са изчезнали от употреба“.

От една страна, наличието на тези форми в езика на Левски, който никога не е живял и дори не е посещавал /доколкото е известно/ пределите на Русия, наистина ни кара да предположаваме, че въпросните

форми са архаични, макар че за това, според нас, трябва да бъдат потърсени още доказателства. От друга страна, много широкото им разпространение в езика на българите от Бесарабия, според нас, води до логиката да не се отхвърля изобщо и чуждоезиковото влияние в това отношение. Още повече, че подобни форми, действително възникнали под чуждо езиково влияние, са открити в говорите на българите от съседна Румъния /вж. К.Димчев – 1970, М.Младенов – 1993/.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андрейчин, Л., Из историята на нашето езиково строителство, С., 1977, с. 49-50
2. Левски във времето /съст. К. Възвзова-Каратеодорова и др./, С., 1937
3. Народе???? /съст. Ив. Гранитски и М.Куманов/, С., 2002.
4. Васил Левски. Документално наследство /ред. К. Възвзова и Н. Генчев/, С., 1973
5. Свята и чиста република. Писма и документи /съст. Ив. Унджиев и И.Кондарев/, С., 1971, с. 77-78
6. Святая и чистая республика. Письма /сост. Ив. Унджиев и Н. Кондарев/, С., 1987, с. 50-51
7. М. Симеонова, Езикът на Васил Левски, С., 2002, с. 235-246
8. М. Симеонова, Речник на езика на Васил Левски, С., 2003, с. 151-152, 281-282
9. М. Симеонова, Езиковата личност Васил Левски, С., 2007
10. Н. Геров, Речник на българския език, т.1-6/фототипно издание/, С., 1975
11. Ст. Младенов, Български тълковен речник, т.1, С., 1951, с.1046
12. Български етимологичен речник, т.1-6, С., 1971-2002
13. Речник на българския език, т.7, С., 1991, с.5, 592-593
14. Старобългарски речник, т.1, С., 1999, с.777
15. Ст. Стойков, Българска диалектология, С., 1968
16. Й. Иванов, Българска диалектология, Пловдив, 1997
17. Н. Тодоров, Роден език, Кишинев, 1992, с. 117
18. В. Кондов, Неопределителни местоимения и наречия в езика на българите от Бесарабия, Роден край /Одеса/, бр. 47-48, 1997
19. С. Топалова, Неопределителните местоимения в българските говори в Бесарабия. – В: Култура на българите в Украйна, Болград, 1997, с.16-18
20. З. Барболова, Особенности на българския говор в с. Червоноармейское /Кубей/, Болградски район, Одесска област в Украйна, Одеса, 1999, с.81
21. К. Димчев, Възможности за проява на езикова интерференция. – В: Известия на Института за български език, кн. XIX, С., 1970, с.751-755
22. М. Младенов, Българските говори в Румъния, С., 1993, с.70, 96, 134, 181, 211, 386

ЗАЩО ЛЕВСКИ НЕ Е СВЕТЕЦ

Александър АЛЕКСАНДРОВ
Тараклийски държавен университет

В българската история рядко се среща личност като Левски, в която се съчетават в едно цяло толкова качества. Неотдавна, след всенародно допитване, той беше обявен категорично за личност на България именно защото събира в себе си толкова разнородни качества. И въпреки това безсмъртният Дякон остава в историята на България смъртен, обикновен човек. Какво не му достига, какво му пречи, за да бъде обявен от православната църква за светец?

В произхода на Васил Иванов Кунчев няма нищо неестествено – отрано останал сирак, той с всички сили се мъчи да помага на майка си, учи се в старозагорското класно училище, а оттам в школата за свещеници. Много рано обаче той се подстригва за дякон и приема името Игнатий. Но с това и завършва религиозната му дейност – още от 1861 г. той посвещава целия си живот на отечеството си – да му служи до смърт и да работи по народната воля. Следва участието му в Първата и във Втората легия на Раковски, между които има три месеца турски затвор, учителстване в с. Войнягово, Карловско, участие като знаменосец в четата на Панайот Хитов. Още по това време той вече узрява в душата си до нещо голямо, което да направи за родината си и вече е формулирал правилото си – *“ако спечеля, печеля за цял народ, ако загубя, губя само мене си”*. По това време Левски е бил на 29 години.

След първата, а особено след втората си обиколка в България той вече оформя идеологическата си платформа – в нея на първо

место стои вярата му в *“естествената сила на народа”*. Левски особено държи на безкористността – освен в собствената си дейност, той я проповядва и в революционната си работа, затова и казва, че всяка помощ е добре дошла, особено ако е безкористна. За Левски политическата борба трябва да завърши с републиканска и демократична форма на управление. Останали са завинаги думите му: *“Ще имаме едно знаме, на което ще пише: свята и чиста република”*. Левски обхваща в плановете си само земите *“дето живее българинът – в България, Тракия и Македония”*. Още по-важно е това, че, според него всички други народности ще имат равни права с българите, включително и турците, при наличието на едно условие – *“ако се покорат на горните свети закони”*. За да няма разногласия, Апостолът написва и специална част, озаглавена *“Наказателен закон”*, в която посочва и наказанията за нарушенията на устава. Този устав прилича на Проектоконституция за бъдещата свободна България, при това такава Конституция, която се доближава до разбиранията на днешна Европа.

Към биографията на Левски могат да се добавят още много подробности – за всеизвестното тefтерче на Апостола, в което той е записвал и най-дребните си разходи, за пословичната му смелост и съобразителност, заради която дори и враговете го кръстили *“Джингиби”*, т.е. *“като дух”* и т.н. Има само един факт, който пречи на Апостола да бъде признат за светец – това е злощастното убийство на един тетевенски слуга, оказал се случайно в къщата, където се бил събрал комитетът. Левски се е срагувал от предателство, което би могло да доведе до многократно повече жертви.

Към това условие, поради което нашата църква смята, че Левски не отговаря на изискванията за светец, искам да добавя само няколко факта за сравнение с други подобни случаи.

От историята на България знаем за бунта на прабългарските бои срещу християнството, заради който новопокръстеният княз Борис I заповядва да бъдат избити до десето коляно 52 прабългарски рода. Пак по същата причина той заповядва да бъде ослепен и затворен родният му син Расате – с християнското име Владимир. Борис I се покръстил в началото на 864 г., а след него започнало и масово покръстване в цяла България. Княз Борис – Михаил наистина поис-

кал прошка за жестокото си деяние, но въпреки това до края на живота му съвестта му го измъчвала и той не можел да спи – успокоявал се само след продължителни усърдни молитви. Но княз Борис – Михаил е светец на православната църква.

Извън българската история могат да се приведат още примери. Например, в Унгария, в столицата Будапеща, до най-голямата и най-красивата катедрала стои паметникът на Сент Ищван – владетелят, който пръв разбира, че докато неговият народ е езически и е заобиколен от християни, няма никакво бъдеще. Унгарците приемат християнството по негово настояване и под негово ръководство. Този крал също е участвал в многобройни битки, при това срещу християни, но това не е попречило да бъде обявен за светец.

Друг подобен случай е свързан с живота на молдавския владетел Шефан чел Маре – известно е неговото добро сърце, помощта, която е оказвал на бедните, големите дарения, направени от него на църкви и манастири, включително и на българския Зографски манастир, но той е бил воин, предводител на войската и участник в много кръвопитни сражения. Това обаче не е попречило на православната църква да го обяви за светец.

Най-големият храм в България, в центъра на София, е кръстен на името на светеца Александър Невски – също известен с многото си победни битки, включително и срещу християни. Но никой до днес не е протестирал срещу това, че той е светец.

В историята са известни още много примери, при които за светци са обявявани много по-малко известни деятели – тяхното достойнство е в това, че са допринесли за възприемането на християнството в по-ранни години, когато все още е било опасно дори да се спомене думата *“християнин”* – разбираемо е обявяването им за светци.

За съжаление Левски се е родил много векове след приемането на християнството в България. Въпреки светлия си ум и пословичната си честност той остава наказан както от турската власт, която го обесва, така и от православната църква, която не вижда в него достатъчно достойнства, за да го обяви за светец. Остава само едно успокоение – че българският народ, независимо от църквата, отдавна го е нарекъл *Апостол*, и то *Апостол на свободата*, какъвто в религиозната история няма.

С ИМЕТО НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ

Васил СТОЯНОВ
БТЛ "Васил Левски" – Кишинев

**«ВРЕМЕТО Е В НАС
 И НИЕ СМЕ ВЪВ ВРЕМЕТО.»**
В. ЛЕВСКИ

Идеята новосъздаденото на 01.09.1996 г. българско училище № 92 в гр. Кишинев да носи името на Васил Левски, за пръв път се зароди в Деня на народните будители (1 ноември същата година), когато редица български интелегенти от Кишинев се събраха на празник в училището два месеца след неговото откриване.

Днес, след почти 11 години, искам да изброя най-значимите мероприятия, които се проведоха в Българския теоретичен лицей "В. Левски" с цел почитане и и популяризация на святото дело и живота на Васил Левски в Република Молдова:

1. Научно-практическа конференция «Величието на Васил Левски» - 18, 19 февруари 1997 г., подготвена по инициатива на Министерството на образованието на Република Молдова (Татяна Стоянова) и Научното дружество на българистите в Република Молдова (д.и.н. Николай Червенков).

В конференцията взеха активно участие: д.и.н. Николай Червенков и доц. Иван Забунов, гл. ас. Никола Караиванов, Нико Стоянов, Георги Барбаров, Димитър Пейчев, Елена Рацеева, Евелина Василева и др. Гостите бяха: Петър Воденски – Посланник на Република България в Република Молдова и Елислав Иванов – аташе по културата и образованието на Посолството.

В присъствие на стотици ученици, учители, родители и представители на българската общественост бе взето решение за реални действия да бъде присвоено на училището името "Васил Левски"

Литературно-музикална композиция „Васил Левски“ подготвиха Мария и Иван Стоянови – преподаватели от България в училището, която беше неоднократно представяна в училището по различни поводи. Концертна програма изнеси новосъздаденият етно-фолклорен ансамбъл "Въгленче" с художествен ръководител Ана Пагур.

Проведоха се тематични часове в класовете, посветени на великия син на българския народ – Апостола на свободата Васил Левски и турнир "Лъвски скок" за учениците.

2. Ходатайство пред Кметството на гр. Кишинев за присвояване на СОУ № 92 името «Васил Левски» – март 1997 г., подкрепено от Българската община, културно-просветното дружество "Възраждане", Научното дружество на българистите, Педагогическия съвет и Родителското настоятелство на училището.

3. Посрещане на делегацията от Общобългарския комитет «Васил Левски» начело с доц. Стоян Джавезов – юни 1997г. и дарение на портрета Васил Левски от Фондация "Васил Левски" (художник – Михаил Карапаунов).

4. Излиза Решение №18/8 на Кметството на мун. Кишинев за присвояване името «Васил Левски» на СОУ № 92 – 19 юни 1997 г. с разрешение за установяване на паметна плоча на фасадата на училищната сграда.

5. Посещение на гр. Карлово и Къщата-музей на Васил Левски от група на учители, ученици и родители – 19 юли 1997 г. и участие в празничните мероприятия по случай 160-годишнината от рождението на Васил Левски.

6. Празнуване на Деня на народните будители – 1 ноември и честване на Патрона на училището – Васил Левски на столично ниво в присъствие на многобройни делегации от България, от българските региони на Молдова и Украйна, държавни и градски ръководители.

В този ден на ученическия и педагогическия колектив "В. Левски" им се връчва училищно знаме; за пръв път се изпълнява училищният химн (текст И. Стоянов, муз. П. Симеонов – учители от България); прави се презентация на стихотворението на Нико Стоянов "Нашият химн".

7. Традиционни ежегодни мероприятия с патриотична тематика с учениците по случай годишнината от гибелта на Васил Левски – 19 февруари, с училищен конкурс – съревнование "Лъвски скок", с изложби на книги за българския Апостол, тематически часове за неговото дело.

8. Установяване на барелефа на Васил Левски на училищната сграда – дарение от общобългарския комитет «Васил Левски» – 1 ноември 1998 г. (делегация в състав: ген. Г. Георгиев – началник ВВО-ВУ "Васил Левски", проф. И. Харалампиев – ректор на ВТУ "Св. св Кирил и Методий" и др.) Дарение на портрета на Васил Левски от Болградската гимназия (худ. С.Барилко).

9. Серия от публикации на Георги Барбаров за българските народни будители и за Васил Левски във вестник "Независимая Молдова" – официоз на молдовското правителство.

10. Десетидневно посещение и пребиваване във Висшето военно общовоисково училище "Васил Левски" - гр. Велико-Търново на група от 45 ученици и учители с разнообразна екскурзионна програма. Ген. Г.Георгиев – началник ВВОУ "В.Левски", ректорите на ВТУ «Св.св. Кирил и Методий» - И.Стоянов, И.Харалампиев със своето внимание и дарения от ВТУ и ВВОУ, както и от основно училище "Христо Ботев", отбелязват особена страница в незабравимите взаимоотношения с Велико-Търново.

11. Издание на сборника "Българско училище Васил Левски", гр. Кишинев – 2002г. с представени материали за Васил Левски от Н. Караиванов, Г. Барбаров, Т. Караиванова и др. Финансова подкрепа на сборника от Фондацията на Общобългарския комитет «Васил Левски».

12. Дарения от вестници, списания, портрети (репродукции), видеоаудио касети и други печатни материали за Васил Левски от Фондацията на общобългарския комитет «Васил Левски».

13. Многобройни дарения от Никола Караиванов със символика за Васил Левски.

14. Многократно изпълнение с голям успех на песента "Дяконът Левски" от Александър Сибов – ученик на лиця "Васил Левски" (муз. Тодар Бакалов) в различни аудитории.

15. Изготвяне и дарение на паметно календарче с лика на Васил Левски по случай 10-годишнината на лиця.

16. Провеждане в лицея кръгла маса на тема „Васил Левски и българите в Бесарабия“, посветена на 170-та годишнина от рождението на Васил Левски, с участие на делегация на Общобългарския комитет „Васил Левски“ с начело д-р Стоян Джавезов.

17. Посещение на гр. Карлово от група от 45 ученици и учители, участие в тържествата по случай 170-та годишнината от рождението на Васил Левски.

**БЪЛГАРСКИЯТ ВЪЗРОЖДЕНЕЦ ОТ БОЛГРАД
ПЕТЪР ФИТОВ
(Ръкопис на книга за него от Соня Краева-Кикименова)**

*Николай ЧЕРВЕНКОВ
Тараклийски държавен университет*

В литературата справедливо е твърдението, че бесарабските българи се активни участници в национално-освободителното движение на българския народ. Обаче още нямаме публикации, които да отразяват приноса и мястото на отделни участници в този процес. Това се отнася и за болградския възрожденец Петър Фитов. Дори такава представителна и пълна енциклопедия като „Българската възрожденска интелигенция“, издадена през 1988 г., (стр. 673) се ограничва със следното: „Фитов, Петър (неизв.). Общественик в Болград от кръга на Л. Каравелов“. Това име също само се посочва в изследвания на К. Поглубко, Н. Червенков, Е. Сюзюр, Д. Бошнаков и др., посветене на участието на бесарабските българи в националното Възраждане.

С голяма радост неотдавна се запознах с ръкопис на Соня Краева-Кикименова, който се съхранява в Българския исторически архив към Държавната библиотека (Ф. 781, ар. ед. 4), под заглавие „Всред братя отвън Дунава (Бесарабските българи. Болградчанинът Петър Фитов). София, 1971. 204 машинописни страници“. Не зная защо тази работа не намери бял свят, макар че е имала положителна рецензия, написана от публицист Петър Лунгов. Мисля, че по-голямата част от този ръкопис има приносно значение и трябва да бъде публикуван.

Няколко думи за автора. Тя е внучка на Петър Фитов, дъщеря на неговата дъщеря Люба, кръстена в своето време с такова име в чест

на Любен Каравелов. Нейният баща е военният юрист полковник Стефан Краев, автор на книгата „Въстанията на българите за освобождение от турското иго“ (София, 1904). Самата Соня Краева-Кикименова е автор на книгата „Моите спомени за ген. Иван Колев“ (София, 1937), посветена на известния български военачалник от бесарабското българско село Бановка, сега в Болградски район, Одеска област, Украйна.

Преди всичко тази книга се базира на лични спомени на авторът, която е имала възможност да разговаря с много участници в разглежданите събития. Тя притежава семейни документи, включително писма от П. Фитов. Същевременно посещава Болград, където също е събираща материал. Особено голяма работа тя осъществява, като издирва многобройни извори от Българския исторически архив към Държавната библиотека „Кирил и Методий“, преди всичко от фонда на Кирияк Цанков, един от ръководителите на БРЦК и БЦБО в Букурещ. Ценна работа тя осъществява, като изследва възрожденските вестници на Л. Каравелов, Хр. Ботев, а също в „Дунавска зора“, болградския вестник „Български глас“ и др.

Книгата се състои от 14 глави, включващи съответното съдържание:

Предговор: Изтъкване на нуждата от запознаване на днешните българи със съдбата на техните сънародници в Бесарабия. (стр. 3-4);

Непокорният Сливен: Борбата на преселниците за човешки правдини преди напускане на родната земя (стр. 5-10);

Преселването: Руско-турските войни на Балканите и изтегляне на българското население на север, отвъд Дунава (стр. 11 – 16);

Пустиня, превърната в градина: Настаняване на преселниците в Южна Бесарабия и обработване на новоувоените земи (стр. 17 – 34);

Нови тревоги: Попадане на преселниците в Болград и околните български селеша след Кримската война отново под васалството на Отоманската империя, респ. във Влашко-Молдова (стр. 35 – 40);

Светилник на българщината: Създаване на Централното училище в Болград, големите заслуги за общата българска просвета (стр. 41 – 50);

Духовна и веществена култура: Издателска дейност в Болград (книги, списания, вестници), театър, литература, контакти с възрожденски дейци, образцови стопанства (51 – 60);

Синът на баба Малиница: Семейната среда на Петър Фитов, издигнал се до признат ръководител на революционно-националната организация на бесарабските българи (61 – 67);

Зазоряването: Подготовка на Освобождението на България със съдействието на бесарабските българи; връзки с четите (стр. 68 – 89);

Болград между Ботев и Каравелов: тесните връзки на бесарабските българи с БРЦК в Букурещ; Подпомагане на революционните дейци (стр. 90 – 100);

В отблясък на Априлския пожар: Участие на бесарабските българи като доброволци в Херцеговинското въстание 1875 и в Сръбско-турската война 1876 (101 – 125);

Манифестът от Кишинев: Бесарабските българи и Руско-турската война от 1877 – 1878; организиране на опълченските дружини (стр. 128 – 148);

С поглед към Родината: Животът на бесарабските българи, включително на Фитов, след осовождението на България. Неутолим копнеж по старото отечество (стр. 149 – 177);

Незабравимото: Българите в Бесарабия днес. Културен и стопански възход. Ценни черти в народния бит (стр. 178 – 188);

Бележки (стр. 189 – 202);

Списък на използваната литература (стр. 203).

Първите няколко раздела от книгата са написани основно на обобщаване на съществуващата тогава литература, практически без научен принос. Обаче, после, когато започва да разглежда сюжети, свързани с живота и дейността на Петър Фитов, тук текстът основно е написан по неизползвани извори (спомени, архивни и вестникарски материали).

От ръкописа разбираме за обществената и предприемателската дейност на този всеотдаен патриот от Болград. Едно и другото през целия му живот вървят паралелно, с едното и другото се занимава от рани години. Така или иначе той е свързан с повечето от възрожденски вестници, като автор и особено като спомоществовател. Познава и сътруднича с българската революционна елита. От началото и до разтурването му е активен член на Болградския революционен комитет, действащи под различни названия от 1870 г. и до началото на Освободителната Руско-турска война през 1877-1878 г. Същев-

ременно той е известен търговец в Болград, а в края на XIX в. и в Кишинев, съдържайки големи магазини с разнообразни стоки от различни държави.

Петър Фитов, връстник на Христо Ботев, Ангел Кънчев и Кирияк Цанков, е роден на 28 юни 1848 година в Болград в семейство на български преселници Илия и Драгана (Дария) Фитови, която е живяла в сливенската махала. От малки години тай има стремление към обучението, но се обучавал само няколко години в Болградското централно училище, като го напуснал за да работи и да самоиздържа. Обаче той се отдава на самообразование, като чете всичко печатано на български и руски език, което достига до града. Едновременно редовно участва в училищни тържества и младежки представления, слуша патриотични речи и свързва се с забележителни гости на града.

С Раковски и другите войводи той се знаел от честото им гостуване в града. Авторката без никъво съмнение твърди, че посещавали и винаги се отбивали при Фитов Васил Левски и Христо Ботев. За втория е известно, че е бил в Болград, обаче за първия няма такава информация. Бунтовният пост, който толкова усмивал болградци, показвал голямо уважение към Фитов. Особено сърдечно се сдружил Фитов с Любен Каравелов и с Кирияк Цанков, в чието архива се намериха много писма от него.

За пръв път името на Петър Фитов се появява в български периодичен печат през 1867 г. 19-ет годишния младеж се посочва сред „сътрудници“ на вестника „Дунавска зора“, който излиза в Браила. После той фигурира и сред петимата спомоществатели на вестника от Болград. А в края на годината, в броя от 30 декември е публикуван първи доста голям материал от Фитов, озаглавен „Писмо от Болград“. Като поздравя сънародниците си с Нова година, той ги призовава да правят всичко за свобода на своя народ. Идеята му че българите активно участвали в борбата на другите народи, особено гръцкия. И време е тие да „си подадем ръка за съединение и си помогнем на нас самите“. Авторката на ръкописа справедливо се учудва, откъде идва толкова знание за миналото на своя народ на този младеж от Болград, като борови с конкретни факти от средновековна история и тогавашна ситуация.

Като високо цени писменото слово, той особено се гриже за разпространението на българската периодична печат. Наред с „Дунав-

ка зора“, той е спомоществател и разпространител на вестници „Право“ и „Македония“, издаване в Цариград. Той бил настоятел (разпространител) на вестниците на Л. Каравелов „Свобода“ и „Независимост“, издавани в Букурещ, а също издаван по късно вестника на Тодор Пеев „Възраждане“. Когато Ботев започна да издава в 1874 г. своя вестник „Знаме“, той потърси за разпространител Петър Фитов.

Важно, че той придобива вестници не само за Болград, но абонира и за други градове и селища, както в България, така и по странство. Така той записва българското училище във град Враца за „Право“. По този случай 17 ученика изкават своя благодарност на него на страниците на вестника (бр.п 39, 22 XI 1869) По късно, през 1871 г., той подарява годишен абонат на вестника „Свобода“ (бр.2) на учениците в Табор, Чехия. До редактора на вестник „Тъпан“ К. Цанков болградския патриот през март 1869 година моли „до мен изпращате сега 7 броя, но моля те да ми проваждаш 10 броя, че ще ги подаря по селата“. Той се гриже българските вестници да попаднат и при българите в Руската Бесарабия. В едно от писмата до К. Цанков той пише: „Днес получих от Русията, именно Кубей писмо да изпровождам 15 броя „Тъпан“... Аз изпращам „Дунавска зора“ 20 броя, „Народност“ 3 броя и „Македония“ 1 брой...“.

За да подпомогни затрудненията на редакцията „Независимост“ Петър Фитов е предприел да подари 5 екземпляра за читалището в Неготин; 1 за студентското читалище в Цюрих (Швейцария) и 3 за три български общини. (12 X 1874)

Петър Фитов влиза във връзка и с Р. Блъсков, издател на списание „Училище“ в Русе. Редакцията отговаря на Фитов в брой 6 „Познато ни е Вашето добро сърдце и родолюбиво желание с което се отличавате помежду болградските момци“.

Фитов редовно плаща на редакцията и той разбира, че много вестници преставят да излезат според това, че ни абонатите не внасят парите. Редакцията на „Свобода“ от 2.IX 1869 като призова болградските абонати да изплащат своите екземпляри, отбелязва, че от Фитов идва редовно плащането. В същия номер този болградски патриот се възмушава, че не на време се изплащат вестниците. „Ние . отбелязва той – сами сме причината да не може ни един български вестник да излиза редовно, а така също и да се прекращава неговото издание“.

Той разпространява не само вестници, но и друга печатна продукция. В брой 7 „Знаме“ се съобщава, че „у г-на Петра Фитова в Болград се намират за продаване почти всичките книги, които е издала досега печатницата „Свобода.“... Болградската интелигенция може да се отправи със своите требования до гореказаното лице”.

Стази своя патриотична дейност той получава голяма известност като сред бесарабските българи, така и сред българското революционна емиграция в Румъния. Той, по думите на Стоян Заимов „болградски народен представител“, участва в работата на събранието на Българския революционен централен комитет през 1872 г., където има възможност да общува с цвета българското революционно движение. Авторката твърди, че Фитов е запознат с Левски, като участвова в това събрание. На тази среща Фитов наред с другия представител от Болград Иван Иванов се определят за „настоятели“ за отбиране на средства за откриване на паметник на Георги Раковски и издаване на неговите съчинения. Фитов представя на събранието Болградския комитет. Като съобщава това, авторката на ръкописа дописва, че този комитет е създаден още преди края на 1870 г. и по всяка вероятност в присъствието на В. Левски. Това е второто нейно твърдение, че българският Апостол е бил в Болград.

Фитов се опитвал да помага на вестници от различни политически направления, макар, че той повечето идейно е бил свързан с революционното крило на българското национално-освободително движение. Затова е бил много разтревожан, когато след 1874 година става на обществено разнище идейна и организационна ряздала между Каравелов и Ботев. Фитов повечето е свързан с Каравелов и затова в едно от писмата той се пита ” Не знам с Ботев какво да правя, да се поддържа ли. Заради Каравелова лошо мисли публиката, т.е. когото е кусурил в вестника си.”. Обаче Фитов в края на 1874 г. се съгласява да бъде спомоществател на поредния вестник на Ботев „Знаме”. Освен това той разпространява книги, подготвени за печат и издадени от Ботев. Това са 200 броя стихосбирка от Ботев и Стамбулов, 60 броя на драмата на Н. Костомаров „Кремуций Корд”, 80 броя на книгата Л. Иловайски „Славянското происхождение на дунавските българи”, а също 200 броя от ботевския календар за 1875 г.

Фитов много очаквал от 1876 година. На 14/26 март в едно из писмата той предсказва въоруженото избухване в България „Колкото се касае за нашия нещастен български народ за освобождението, сякоя чувства и чака с нетерпение да чуе отде ще пукне пушка” Според него успехът на делото зависи от „първо – „умни хора, т.е. опитни, да водят работата както трябва политически”, и второ – „войводите трябва да бъдат под един и същ план начертан” От друга старна, от призовава българите дават дипломатическа борба, ката „придружат това лято да идим в Европа, т.е. Виена, Париж, Берлин, Англия през м. юни или 1 число на юлия, както бяхме говорили с Вази, когато бяхте в Болград”. Але още от послеписа се вижда, че това намерение едва ли ще може да се осъществи с оглед на надвисищите събития: ”Моля Ви отговорети ми скоро. Тъй също Ви известете има ли нещо в България, защото руските вестници известяват, че имало чети в Балкана. Вярвам, че Вие може сте научили по скоро, защото има постоянно хора от България в Букуруш”.

Наскоро след това Фитов научава, че Кирияк Цанков ще почва вестник в Букурещ, и изказва пълната си готовност да го помогни.

Започва конкретна дейност, за която редовно докладва на К. Цанков. На Фитов пише: „Вчера писах на Калянджиевия брат да могат колкото може поскоро да изпатят пушки, барут на определено място, защото това спира работата...”

По-нататък от текста разбираме за дейността на Петър Фитов по време на Освободителната руско-турска война през 1877-1878 г., за връзките му с освободена България, търговската му дейност в Болград и Кишинев в края на XIX в.

Издаване на ръкописа на Соня Краева-Кикименова ще има важно значение не само за разкриване на патриотическата дейността на един родолюбив българин от Болград, но и за осветяване изцяло на приноса на бесарабските българи в освободителния процес на българския народ на заключителния етап на националното Възраждане.